

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

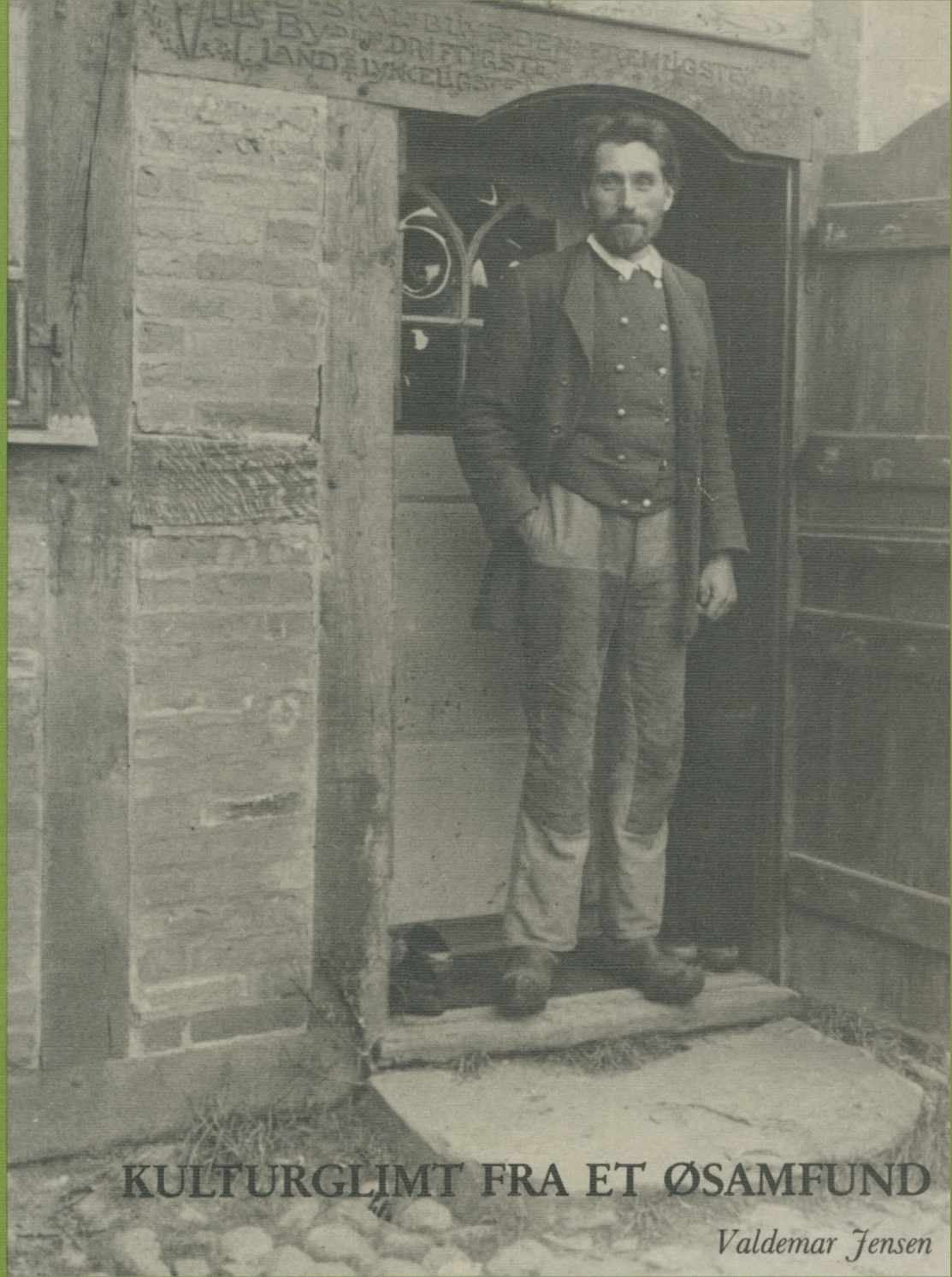
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØREN LOKK

- den mærkelige tåsingebonde

KULTURGLIMT FRA ET ØSAMFUND

Valdemar Jensen

Søren Lolk

- den mærkelige tåsingebonde

Kulturglimt fra et øsamfund

Valdemar Jensen

Tåsinge Museumslaug's Forlag

Forsidebilledet:

Søren Lolk i døren til Lille Vejlegård som den simple bonde, hvis dragt er præget af gammeldags nøjsomhed. Den sølvknappede vest, som han også bar til hverdag, vidner om respekt for den nedarvede dragtkultur.

For økonomisk støtte, der muliggjorde udgivelsen af denne bog takkes:

Kreditforeningen Nykredit
Andelsbankens tåsingekontor
Sparekassen for Svendborg og Omegn
Sydbank.

For uvurderlig hjælp med bl.a. billedmaterialet takkes arkivleder Erik Hansen, Tåsinge lokalhistoriske Arkiv.

Endvidere tak til Svend Højte, Albert Lolk, Peter Bukkehave, Knud Larsen, Marie Højte og alle andre, der har bidraget med oplysninger, fotografier og anden værdifuld hjælp.

En særlig tak til familien, der beredvilligt gav mig lov til at offentliggøre Søren Lolks originale fotografier og citater fra hans skrifter.

Kilder:

Søren Lolks håndskrevne bøger og breve.

Artikler om Søren Lolk af bl.a. H. Juhl Andersen, Thorvald Hansen, Søren Holmskov, Stener Bing.

Tåsinge lokalhistoriske Arkivs samlinger.

Fotografierne er Søren Lolks originale optagelser med følgende undtagelser:

Th. Weg s. 73-92.

Erik Hansen s. 9 - 101 f.n. - 107 - 131.

H.C. Frydendahl s. 87.

Fyns Stiftsmuseum s. 101 f.o.

Valdemar Jensen s. 121.

Ukendt fotograf s. 7 - 15 - 26 - 57 - 109 - 119 - 130.

Tegninger og tilrettelægning: Jens Bech.

Copyright: Valdemar Jensen 1985.

Trykt hos th. isagers bogtryk a/s.

Tåsinge Museumslaugs forlag.

Ekspeditionsadresse:

Hans Eriksen
Skovballevej 31, Tåsinge
5700 Svendborg
(09) 54 10 19.

ISBN 87-981340-1-9

Tegningen på titelbladet

er af den kendte Svendborg-tegner Valdemar Vaaben, der var en af Søren Lolks personlige venner og en hyppig gæst på Vejlegården.

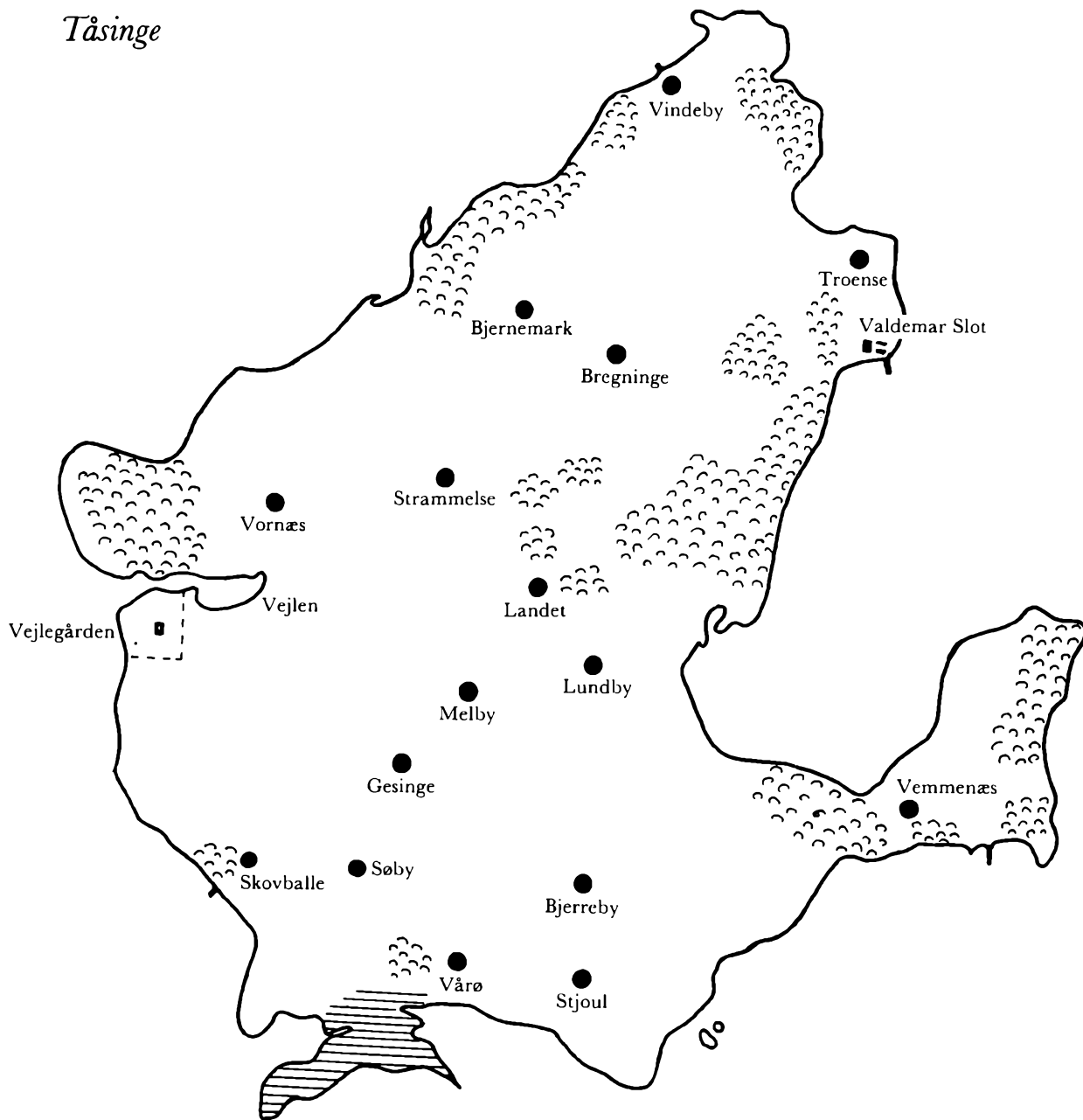
Læs mere om Tåsinge i:

Valdemar Jensen: TÅSINGE RUNDT - en lokalhistorisk sejltur -
Tåsinge Museumslaugs forlag.

Indhold:

Forord	5
Slægten og gården	7
Barndom og ungdom	14
Amerikarejsen	18
Søren Lolk og religionen	35
Søren Lolk og bondekulturen	47
Vejlegården som kulturcenter	55
Søren Lolk i folkemunde	65
Klædedragt og hårpryd	72
Søren Lolk og børnene	76
Kunst, musik og litteratur	85
Herskab og tjenestefolk	91
Søren Lolk og oldtidsminderne	99
Bedre byggeskik og håndværk	103
Søren Lolk og teknikken	116
Søren Lolk som fotograf	122
Hvad opnåede Søren Lolk?	128
Søren Lolk mindes	131
Søren Lolks fotografier	132

Tåsinge

Først...

På en solbeskinnet mark, der var skærmet på tre sider af solide stengærder og levende hegn og på den fjerde side åbnede en vid udsigt over et smilende øhav, gik tre mænd og arbejdede. De var ganske nøgne og solbrændte, ikke blot på arme og ben, men på hele kroppen uden undtagelse. De to var ganske unge, næppe 20 år. Den ene var slank og sportstrænet, den anden var mindre, men kraftlig og firskåren af skikkelse. Den tredje mand var lidt ældre end de to, vel mellem 30 og 40 år, med en lidt spinkel men rank skikkelse. Hans mørke, næsten sorte hår faldt under et pandebånd i smukke bølger omtrent til skuldrene og indrammede et smukt udtryksfuldt ansigt. Det mørke fuldskæg gav ham et næsten sydlandsk udseende.

De tre mænd ænsede næppe den smukke udsigt over vandet, for snakken gik livligt mens de arbejdede. Mest var det dog den langhårede der holdt foredrag og de andre der lyttede, men nu var de to unge blevet uenige om hvem der kunne løbe hurtigst. Et væddeløb blev arrangeret og starten gik som en støvsky fra den modsatte ende af marken. Det var den sportstrænede der længe førte løbet, men i den sidste slutspurt havde den firskårne flere kræfter i behold, og den langhårede, der fungerede som dommer, tildelte ham leende sejren.

Sådan gik tiden med en blanding af leg og nyttigt arbejde indtil de tre klædte sig på og gik hjem. Den langhårede bar en smuk sølvknappet vest under sin jakke.

Denne i sig selv banale og for nutiden dagligdags episode bliver først interessant når tidspunkt, sted og navne anføres. Tiden var omkring 1914, stedet var Vejlegården på det vestlige Tåsinge og personerne var den særprægede bonde, folkemindesamler, kulturforkæmper og idealist Søren Lolk samt to af hans unge karle, der senere fortalte om hændelsen.

Det de tre talte om under arbejdet var ikke ligegyldig landsbysladder eller almindelig karlekammersnak, men kunne meget vel have været tolkning af folkeeventyr eller samtaler om andre emner indenfor litteratur og religion.

At dyrke nøgenkultur, klæde sig særpræget og bære langt hår og skæg er dagligdag i vor tid, hvor der nærmest er gået mode i at være afvigende fra sædvanen, men i begyndelsen af dette århundrede krævede en sådan adfærd både stort personligt mod og overlegen viljestyrke til at kæmpe for de idealer der lå bag. Søren Lolk havde begge dele. Hans liv og virke, der satte sig dybe spor på Tåsinge og gjorde denne mærkelige og særprægede bonde til vor tids mest omtalte tøsing, fortjener afgjort at blive kendt og husket af eftertiden.

Da imidlertid den kreds, der kan huske Søren Lolk og kendte ham personligt, stadig indsnævres, har mange bedt mig om - mens tid er - at samle hvad der endnu findes af erindringer om denne enestående mands væren og virke på Tåsinge.

Min baggrund og spinkle adkomst i denne forbindelse er at jeg under og lige efter første verdenskrig sammen med andre drenge om sommeren arbejdede som daglejerdreng på Vejlegården og derved fik Søren Lolk på meget nært hold. Selv om vi drenge nok syntes han var en mærkelig mand og slet ikke som de andre voksne, så satte vi stor pris på Søren, ja næsten forgudede ham.

Når jeg nu - 50 år efter hans død - drister mig til dette forsøg på at »riste ham en rune«, er det derfor i taknemlig minde om glade dage og mange spændende oplevelser på Vejlegården.

Mange har tidligere skrevet om Søren Lolk. I nekrologer efter hans død var det især intellektuelle skribenter der fra poesiens højder forsøgte at klarlægge dette sjældne menneskes inderste væsen og bevæggrunde.

Som et modstykke til dette vil jeg forsøge på jævner plan at skildre Søren Lolk som hans samtidige oplevede ham og herunder ikke mindst lade ham selv og hans tanker komme til orde ved citater fra det omfattende skriftlige materiale han efterlod sig.

Ligeledes vil jeg lade nogle af hans enestående fotografiske optagelser fortælle kulturhistorie såvel i tekstafsnittet som i den billedsamling, der afslutter denne bog.

Valdemar Jensen.

Slægten og gården

Når man i gamle dage udvandrede fra sin hjemstavn og slog sig ned i en anden del af landet, fik man tit hæftet sit hjemsteds navn på sig som tilnavn. På Tåsinge kendes mange sådanne indvandrernavne, der gennem generationer fulgte slægten og blev til slægtsnavne f.eks. Jyde, Strynbo, Skare, Thurøe, Langelænder, Øbo, Ærbo o.s.v.. Det var næppe de dårligste, men netop ofte de mest initiativrige folk, der forlod hjemstavnen og søgte andre græsgange. Den mand, der antagelig i 1600-tallet forlod det flade Lolland og slog sig ned på Tåsinge og derfor fik tilnavnet Lollik, var i hvert fald ingen undermåler. Han faldt godt til på øen og grundlagde en særdeles livskraftig slægt, der kom til at spille en stor rolle på Tåsinge.

Ifølge slægtsforskeren Svend Højte er det sandsynligt, at der endnu tidligere er indvandret »Lolliker« til Tåsinge, men den ældst kendte person i den slægt, der blev Søren Lolks var en Mads Jensen Lollik, der blev gift i 1907. Han blev nu oldefar til den Hans Pedersen Lollik, der står øverst på omstående forenkledede slægtstavle. Han var gårdmand i Bækkehave - eller Vornæs Mellemhaver som det også kaldtes dengang - og den sidste i slægten, der bar navnet Lollik. Derefter blev det forkortet til Lolk.

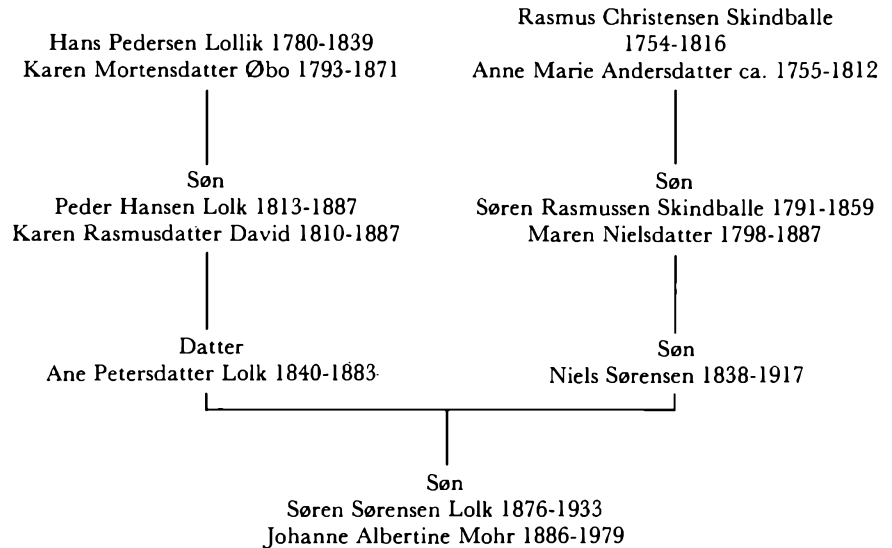
Denne Lolkslægt er en af de indvandrerslægter, der har markeret sig stærkest på Tåsinge. I denne slægt fandtes adskillige fremtrædende personligheder, der ved deres adfærd og særprægethed skilte sig ud fra mængden, men også personer ude fra, der giftede sig ind i slægten, bidrog til dens særpræg.

En af disse var Karen Mortensdatter Øboe, der var født i »Damgård« i Helluf. Hun blev gift med ovennævnte H.P. Lolk og blev derfor kendt under navnet Karen Lolkens.

Hun skal have været en særdeles mandhaftig og myndig dame. Det fortælles fra hendes ungdom, at hun og bødkerkonen i Vemmenæs blev regnet for de »villeste« (flotteste) på øen næst efter kammerherreinden. Da hun ville giftes overlod hun intet til tilfældigheder, men styrede målbevidst sine skridt til Bækkehave og friede til H.P. Lolk, der var et godt parti. Han bed dog ikke på krogen straks, men slog det hen. »Ja ja, så kan han bide sig i sine tæer« skal hun have sagt da hun gik, men nogle dage senere faldt han til føje og sagde ja.

Karen Lolkens i Bækkehave, Lolkernes karakterfaste stammoder. Som sådan betragtede slægten hende senere, selv om hun ikke var nogen Lolk, men født Mortensdatter Øboe. Hendes stærke personlighed satte et særligt præg på slægten.

Senere gik Karen Lolkens også på frierfødder for de fleste af sine 10 børn, som hun fik godt gift. Nogle påstod at de efter en sådan frierfærd kunne se på hendes fodbeklædning om hun havde fået ja eller nej. Da Karen Lolkens og en veninde en gang var til marked i Odense vakte de nogen opmærksomhed som øboer i deres hjemegns smukke dragter, strikkende på deres hoser. »Det er sgu ikke fattigfolk, så store plader de har på ryggen«, blev der sagt og dermed hentydedes til de store sølvspænder, der holdt sammen på de takkelige forklæder. Karen Lolkens virksomme liv og stærke personlighed, hvorom der fortælles mange træk, satte sit præg på slægten, der senere opfattede hende som en slags stammoder.

Karen Lolkens og H.P. Lolks yngste søn Rasmus Hansen Lolk blev også en markant personlighed i slægten. Som gårdfæster og senere møller i Bækkehave nød han stor anseelse og respekt på øen. Selv baronen på slottet, under hvem han var fæster, kunne han hævde sig overfor. En gang da Rasmus Lolk var i et ærinde på slottet lod baronen ham vente temmelig længe, men senere da baronen var i Bækkehave og ville tale med Rasmus Lolk lod denne ham vente lige så længe, skønt han var hjemme og havde god tid.

•Arbejde og flid
giver gylden tid.

Det var Karen Lolkens ældste søn Peder Hansen Lolk der blev Søren Lolks bedstefader. Han blev især kendt for sin store interesse for musik. Han ejede en stor samling gamle musikinstrumenter og at han kunne spille på dem alle, også klaveret, var usædvanligt for en bonde på hans tid. Han blev tillige kendt for sin flid og energi, der var stærkt medvirkende til slægtens velstand. Han giftede sig ind i Davegården i Gesinge i 1839, overtog fæstet i 1841 og sammen med Karen Davens flyttede han Davegården ud til Vejen til den forlængst udskiftede jord.

Per Lolk, som han kaldtes, og Karen Davens fik kun ét barn, Ane, der arvede faderens energi og virkelyst. Hun giftede sig med Niels Sørensen - en af »Sørensdrengene« i Gesinge - og sammen overtog de Vejlegården i 1880. Ane Davens, som hun vedblivende kaldtes efter gården i Gesinge, deltog med stor energi i gårdens drift. En gang tog hun endda til København for at lære mere om smørkærning hos selve den dame der kærnedes smør til hoffet. Ved et tragisk uheld på gården i 1883 kvæstedes hun imidlertid så alvorligt at hun døde, kun 43 år gammel. De fik tre børn, hvoraf den yngste var Søren Sørensen Lolk. Han døbttes Søren Sørensen, men da han altid blev kaldt Lolk købte han sig i 1905 formedelst 33 kr. 66 øre retten til dette slægtsnavn.

Søren Rasmussen Skindballe - på tåsingesprog: Skemblem - gårdmand i Gesinge, der var Søren Lolks farfar, havde også sit særpræg. Han hørte til de religiøst vakte eller »hellige«, der i 1830erne foretog et fremstød på Sydfyn, og holdt selv et »gudeligt møde« i sin gård, hvor iøvrigt al brændevin og kortenspil var bandlyst.

Ellers var han en dygtig og driftig bonde, der ikke var bange for at indføre nye metoder. Han lavede sig efter ærøsk model en slags tærskemaskine, der i al sin simpelhed bestod af en kantet træklods, der af en hest blev trukket rundt i kornet og bankede kernerne af til afløsning af den træse plejl. Han var også en af de første der opsamlede ajlen fra stalden i en beholder og denne bedrift skaffede ham det mindre pæne øgenavn »Pølkongen«.

Da Davegården i Gesinge flyttedes ud blev den lagt ved den østlige side af avlingen, men allerede i 1854 blev bygningerne for små for Per Lolk. Han valgte da at bygge en helt ny gård midt på jorden ved vejen til dæmningen over Vornæs Vejle. Det blev efter datidens forhold en stor og ståtelig firelænget gård med et rummeligt grundmuret stuehus. Da der var rigeligt med sten overalt på arealet blev udlængerne opført af rå kampe-

Dette holdbare visitkort satte Peder Hansen Lolk på en grundsten under Vejlegårdens udlænger.

Vejlegårdens statelige stuehus med de fem kviste set fra syd. Da det byggedes i 1855 må det næsten have forekommet herskabeligt og i hvert fald som et bevis på slægtens velstand.

sten, ligesom han efterhånden indhegnede alle marker med smukke solide stengærder. Desværre ryddede han også alle de på jorden liggende gravhøje for sten og jævned dem med jorden, hvad Søren Lolk senere dybt beklagede.

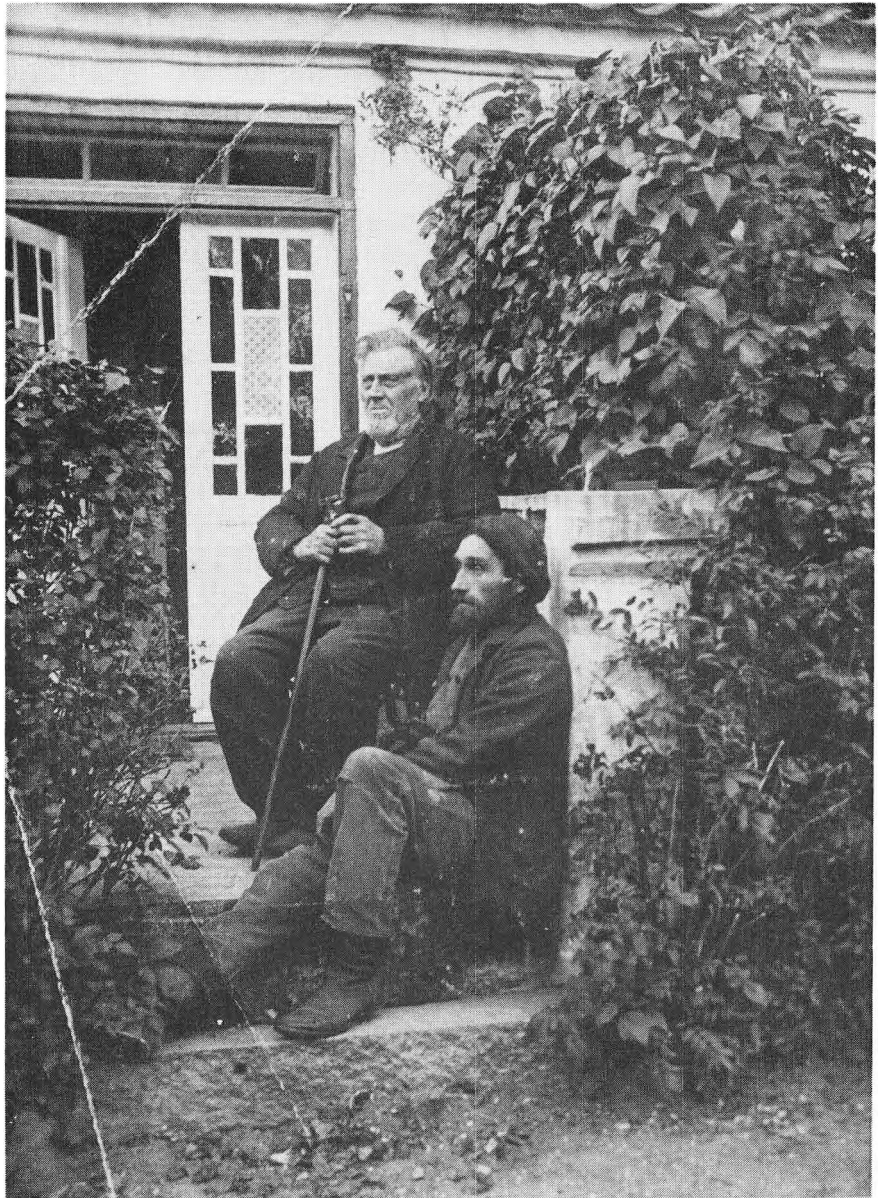
Gården blev nu kaldt Vejlegården efter beliggenheden og med sine 82 tdr. land var det en af øens største fæstegårde i areal. I hartkorn målte den 7 tønder 6 skæpper 0 fjerdingkar 1/4 album. Per Lolk drev gården som alsidigt landbrug og dette blev fortsat af Niels Sørensen, der overtog i 1880, men han havde et vist handelstalent og drev derfor tillige en betydelig og indbringende handel med heste.

Desuden var han en slagfærdig og gemytlig mand, der især elskede at synge. Da Søren Lolk senere satte et mindeord på graven over sin kære flittige mor og sin livsglade far kunne han derfor gøre det så kort og ram-mende:

Arbejde og sang

Møde i Vejlegårdens øverste topledelse. Husbestyrerinden og Søren rådfører sig med den erfarne Niels Sørensen.

Søren Lolk og hans far Niels Sørensen på verandaen. Når besøgende på Vejlegården så dette billede kunne de finde på at sige: »Se, Niels Sørensen har ladet sig fotografere sammen med Jesus!«.

Efter at Søren Lolk i 1908 havde overtaget fæstet og i 1911 købt gården til ejendom, reformerede han driften i moderne retning, for nok ville han bevare gode gamle traditioner og respektere fortiden, men her så han fremad. Han blev en pioner på mange områder og indførte nye afgrøder, f.eks. løg og tomater, der ikke tidligere havde været avlet her i større omfang. Det var dog især i frugtavlens han så en stor fremtid og det fik han ret i. Allerede i 1904 plantede man de første træer og i 1914 havde Vejlegården en 20 tdr. land stor frugtplantage. Søren Lolk ejede gården til han døde, men fra 1920 til 1925 var det meste af jorden forpagtet ud. I denne periode boede han selv med familie i det ene af hans små særprægede huse Lille Vejlegård.

Det var denne kraftige og særprægede slægt, som han følte sig så stærkt knyttet til, og denne gård og hjemstavn, som han elskede over alt andet, der blev den ydre baggrund for den ejendommelige tåsingebonde Søren Lolk. Den indre var et følsomt gemyt og en udpræget religiøs sandhedstrang.

Barndom og ungdom

Søren Lolk fødtes ind i et velhavende gårdmandshjem til en tryk og beskyttet tilværelse hos kærlige forældre. Måske var det dette sikre miljø uden særlige udfordringer, der fik den velbegavede og følsomme dreng til at henfalde til drømme og religiøst sværmeri. Dertil bidrog vel også Vejlegårdens lidt afsides og ensomme beliggenhed og det nære forhold til den omgivende uberørte natur.

Skolen interesserede ham ikke og den forsømte han groft, hvad han dog senere bittert fortrød. Helt uden engagement gik han tit til skole uden at have læst det mindste på lektien, men i en »kirke«, som han havde gravet ind i en grøstevold, bad han til Vorherre om at han måtte slippe godt fra det!

Da Vejlegården var Bjerreby sogns yderste forpost var der lang vej at gå til Søby skole og Søren havde derfor god tid til at gøre sig religiøse spekulationer og nære den spirende trang til selvtænkning. Om Vorherre havde han visse forestillinger, men sådan som han lærte om ham i skolen var han nu sikker på at han ikke var. Det stemte ikke med det hans mor havde lært ham og denne uoverensstemmelse var begyndelsen til de konflikter og tvivl, der senere skulle blive så alvorlige for ham. Forgæves bad han sig fritaget for religionsundervisningen i skolen, og konfirmationen måtte han til sin tid også igennem trod tvivl og usikkerhed.

Manglende interesse for undervisningen i Søby skole var Søren dog ikke ene om. Han har senere i en vise berettet om hvordan drengene fra Ny Gesinge i stedet for at gå i skole indlod sig i et gevaldigt sneslagsmål med Søby drengene. Der vankede adskillige knubs og en enkelt blodtud, men til sidst enedes man i al fordragelighed om at lave en snemand der lignede læreren, som de respektløst kaldte »det røde får«. Det indbragte dem et godt rap over fingrene med spanskkrøret, men de slap for en time af den forhadte undervisning.

Drengen Søren drømte af og til om hvad han eventuelt kunne blive til når han voksede til. Derom skriver han i 1897:

»Som dreng havde jeg ikke spor lyst til bondearbejdet og jeg hjalp heller aldrig til med noget. Mine idealer gik i retning af at blive en Thorvaldsen eller stor kunstner eller hvis gaverne ikke slog til til det, så i det mindste

Søren Lolks ældre broder Peder Sørensen, der gik søvejen allerede som 14-årig og det blev han ved med. I 1903 lod han skonnerten »Diogenes« bygge og begyndte for sig selv som fragtskipper.

en lille baron eller proprietær. Proprietær med bøsse og ridehest kunne jeg jo sagtens blive, fader havde jo så forskrækkelig mange penge vidste folk. Jeg har vist omtrent talt om mine idealer højt, thi den gamle Hans Christian*) sagde altid når han så mig: »Å, du bliver Saten anseme aldrig andet end en gammel bonde Søren«, for at drille mig, men han fik mig ikke til at tro det«.

Gamle Hans Christian skulle senere få ret i sin formodning. Den ældre broder Peder havde heller ingen lyst til landbruget men gik søvejen og så var Søren selvskreven til at efterfølge faderen som bonde. Det gjorde han så, først modvillig og uden mindste interesse, senere med liv og lyst, men inden da skete der flere betydningsfulde ting i unge Søren's liv.

Først det uundgåelige skridt fra barn til voksen. Tabet af moderen i 7 års alderen kom til at præge såvel hans forhold til religionen som til denne betydningsfulde overgang, henvist som han nu var til karlekamrenes lærdom og erfaringer på det kønslige område. En stærk følelse af skyld og dårlig samvittighed plagede ham til stadighed i denne periode og atter måtte han ty til »kirken« i grøstevolden. »Jeg bad inderligt til Gud at han ville tilgive mig hvad jeg havde været med til af slibrigt sammen med tjenestefolkene og syndede så videre med dem for atter at bede om tilgivelse«.

Ikke alt var dog lutter mørke. At den vanskelige pubertetskamp, som Søren stort set måtte udkæmpe alene, også kunne have yndefulde momenter viser denne solstråle, som han senere skrev:

»En gang gik der på en markedsdag i Svendborg et par 12-13 årige drenge og snakkede om visse bestemte små piger. Så siger den ældre, som var Rasmus, til den yngre, som var mig selv: »Det går alligevel snart for galt med den kærlighed«, og det indrømmede jeg.

»Vi kunne næsten trænge til at leve i cølibat«, sagde han. »Hvad er det?«, spurgte jeg. Ja det havde han hørt om i realskolen (og så var jeg straks andægtig). Munkene levede i cølibat, det var at holde sig helt afsondret fra andre kvinder. »Ved du hvad«, sagde han, »skal vi to ikke lave en cølibat-

★) Gårdfæster Hans Christian »i Vierne«, nuværende gården »Søbo«, var gift med Søren's faster »Ma Sevrens«. Ved kyndelmissegilderne konkurrerede han altid med Søren's far på vittigheder og lange klejner, der til sidst blev så store at de kunne nå godt og vel tværs over en almindelig tallerken!

forening på en måned?«. »Jo«, det mente jeg var storartet. »Har du en blyant?« sagde han og så stod vi op til en mur og Rasmus skrev:

Månedsforening.

Ingen som er medlem af denne forening må fra 27. juli til 27. august smile til, kysse, klappe eller lægge sin arm om nogen piges liv, men skal leve ganske i cølibat.

Rasmus Rasmussen

Søren Lolk

Dokumentet gemte Søren i et skrin, hvis nøgle han smed væk. Først 10 år senere, da nævnte Rasmus skulle giftes, kom det frem og gjorde stor lykke i Søren's tale til brudeparret!

For Søren's vedkommende blev den eksklusive forenings bestemmelser af længere varighed. Religiøse og andre skrupler forhindrede ham længe i at have et normalt forhold til det andet køn. F.eks. følte han, at han umuligt kunne stå for et alter og lade sig vie i den treenige Guds navn, når han ikke troede på noget sådant (se afsnittet om religionen).

Desuden kunne Søren nok danse med de unge piger, men han havde ikke noget at tale med dem om, og at se pigerne som skønne blomster og begejstres af det lå ikke for ham. Dertil var han for ivrig efter at få klarhed over sig selv og livet og han undrede sig over at ingen af de unge piger havde det på samme måde, skrev han i en længere afhandling. Den handlede om kvinden som han forestillede sig hun skulle være som ægtefælle. Blandt meget andet mente han at den ideelle bondehustru burde adle arbejdet frem for alt og ikke omgive sig med så meget pynt og pjank. Så hellere læse noget mere.

»Men jeg stødte i det ganske land aldrig på en sådan kvinde. Jeg traf hende derimod skildret gang efter gang hos tidens ypperste digter Henrik Ipsen«.

En gang forelskede Søren sig dog i en smuk pige af sin egen stand og troede at han havde gjort lykken, men det viste sig snart at hun »ikke vidste hvor stalddøren var«, som han udtrykte det.

Da Søren rejste til Amerika var det bl. a. for at se om de amerikanske kvinder var mere intelligente og svarende til hans idealer, men han blev skuffet. De var endnu værre og endnu mere pyntesyge. På en undtagelse nær. Som rejsesfælle fandt han for første gang i hele sin ungdomstid en pige, en svensker, som han kunne tale med på lige fod om emner der

•Hun vidste ikke
hvor stald-
døren var.

interesserede ham og som han omgående ville bejle til hvis det havde været hjemme, skrev han. De rejste dog hver sin vej og det blev kun til et minde.

Søren blev hjemme i halvandet år efter konfirmationen og blev efterhånden klar over at han manglede både kundskaber og dannelse hvis han skulle virkeliggøre nogle af sine idealer. Han tog derfor på højskole i København med den faste beslutning at bøde på barndommens forsømmelser. Desuden håbede han der at få klarhed over sit forhold til religionen, da hans barnetro havde lidt et smerteligt skibbrud. Klarhed fik han ikke, men alligevel skete der stor forandring med ham og han fik lyst til at læse endnu mere.

Landbruget havde han dog stadig ingen lyst til, men det fik han da han traf Rasmus Jensen. Han var en ung bondekarl som Søren, men af en slags som han aldrig havde truffet før. Han udstråede en sådan energi og begejstring for landbrugsarbejdet at Søren lod sig rive med. Det endte med at han skaffede ham plads hos en af tidens dygtigste landmænd Peder Nielsen i Ravndrup Vænge. Det blev et nyt betydningsfuldt afsnit i Sørens ungdom. Han fik lyst til landbruget og nu uddannede og forberedte han sig ivrigt til at overtage Vejlegårdens drift og dermed søgte han for en tid at trænge sin religiøse fiasko noget i baggrunden. Om Peder Nielsen og året hos ham har Søren skrevet en meget interessant beretning, der slutter således:

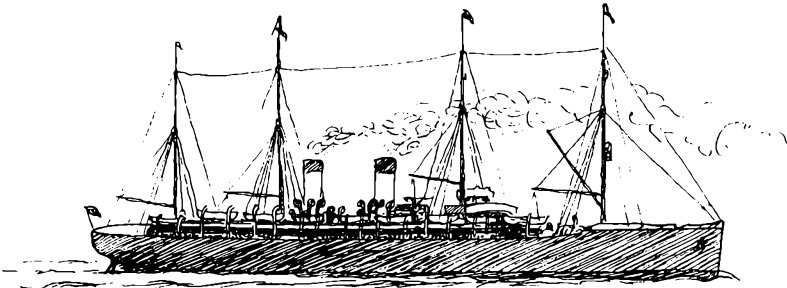
»Jeg skylder Rasmus Jensen stor tak fordi han fik flyttet mine idealer ned på jorden, og Peder Nielsen fordi han fik dem til at gro der«.

Søren Lolk aftjente sin værnepligt som militærarbejder i København i 1900. Det skete uden mindste begejstring, men fritiden benyttede han flittigt til at uddanne sig og udvide sin horisont.

I den hensigt besøgte han også en fin familie som han kendte, for om muligt at træffe interessante og intelligente mennesker, men det blev noget af en skuffelse. De andre gæsters væsen tiltalte ham absolut ikke. De manglede efter Sørens mening »dannelse«, og så foretrak han at være blandt bønder, der også manglede dannelse.

»Ved dannelse forstår jeg kendskab til hvad der er skrevet og interesse for hvad der rører sig overalt i nutiden. Jeg vil gerne selv blive et sådant dannet menneske, derfor kan du forstå hvorfor jeg har så travlt med læsning, foredrag og skrivi«r, sluttede han et brev til faderen.

Amerikarejsen 1903

I de sidste årtier af forrige århundrede foregik der en betydelig udvandring fra landbosamfundene i Danmark. Særlig kraftigt måske fra øer som Tåsinge, der var under samme ejer og hvor den ringe udstykning langt fra kunne tilfredsstille efterspørgslen efter jord hos den stadig voksende ungdomsskare. Kun én kunne efterfølge faderen som fæster, og så havde de øvrige i de sædvanligvis store børneskare valget imellem at blive og friste en kummerlig tilværelse som daglejere på gårdene eller søge til byerne og lade sig opluge af det voksende industriproletariat.

En tredje udvej var at emigrere, først og fremmest til Amerika, der havde åbnet på vid gab for europæere og lokkede med frihed og uindskrænkede muligheder. Det benyttede mange unge tøsinger sig af og der var næppe en familie på Tåsinge, der ikke havde en eller flere slægtninge i det store land.

Søren Lolk havde ikke dette problem. Han var på forhånd sikret en tilværelse som gårdmand på Vejlegården, da hans broder Peder var gået søvejen.

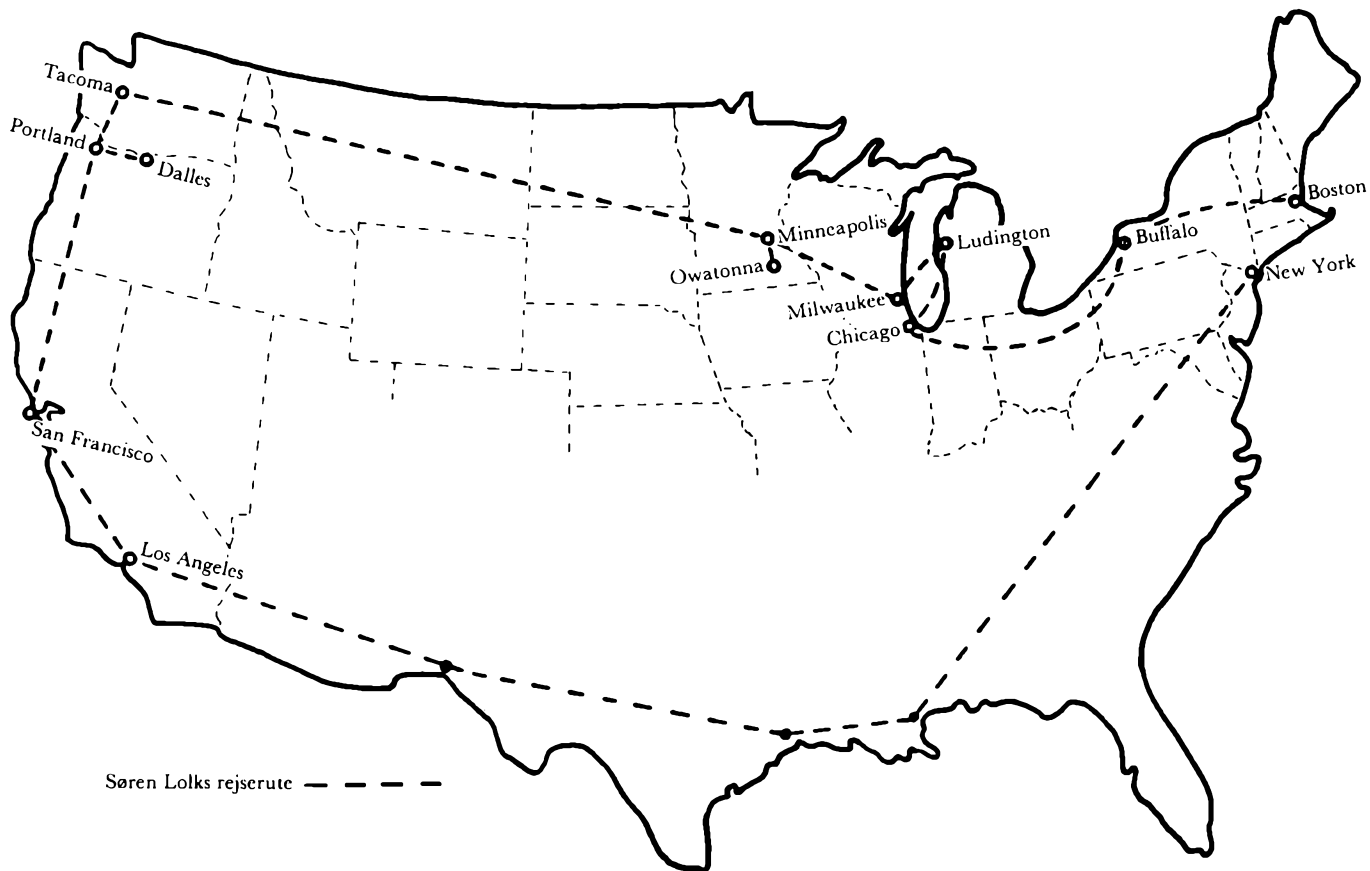
Når han alligevel i 1903 besluttede at rejse en tur til Amerika var det ikke af nødvendighed men nærmere af nysgerrighed. Han ville ved selvsyn opleve den højt besungne frihed og lykke, som mange af hans venner og samtidig de foregående år var rejst over til. Han ville vide hvad de havde fået i stedet for den hensygnende bondekultur som de forlod og om deres forventninger til et lykkeligere liv var blevet opfyldt, men om han selv havde til hensigt at emigrere en gang er uvist, i hvert fald skrev han intet derom.

Allerede i 1898 havde han sat sig grundigt ind i Amerikas historie for at være forberedt og i maj måned 1903 drog han afsted fuld af forventninger og medbringende sit nyligt indkøbte fotoudstyr og sit elskede horn. Det skær af religiøst tungsind, der ellers prægede hans ungdom, lod han derimod tilsyneladende blive hjemme. Den serie breve til hjemmet, der beretter om hans særd, tegner billedet af en livsglad yngling, der i fulde drag nyder en af sine største oplevelser og endda har livsglæde at dele ud af til andre. Beretningen, der ligefrem stråler af Sørenns formidable iagttagelsessevne, viser tillige en vågen ung mand med alle sanser åbne, også de kritiske, parat til at indsuge indtryk fra en verden, der var fremmed og forskellig fra den han kom fra.

Det var et rigtigt udvandrerselskab han kom i allerede i toget til Esbjerg. Foruden tøsinger og fynboer var der 40 svenskere med, alle emigranter. Såvel på turen over Jylland som på den første del af sejlturen til England søgte man at gøre afskeden med det gamle land festlig og stemningsfuld. For nogle var det jo en afsked for bestandig. Svenskerne sang flerstemmige sange og Søren blæste nationale melodier. Derefter overmandede søsygen ham og slap ham ikke før han atter fik fast grund under fødderne.

Turen over England foregik til Sørenns fortrydelse om natten og næste dag indskibede de nu over 2000 emigranter sig i Liverpool til rejsen over Atlanten. Denne foregik i roligere vejr og Søren fik derfor lejlighed til at beskrive livet på en emigrantdampers på tredie klasse og at studere sine medrejsende, som han dog ikke fandt videre spændende. »Vi ligner jo snart alle hinanden, snørestøvler, flade kasketter og billige overfrakker med rynkede fløjlskraver. Jeg finder også disse mennesker ens at tale med, så lidt interessante, men størsteparten har jo heller ingen steder været før, ingenting set og ingen videre ting tænkt. Men de sidste dage er gået hurtigt for mig. Jeg har truffet en flika fra Helsingborgkanten, som jeg ville ønske at Tåsinge ejede mange af, i det mindste en, så skulle det første jeg ville gøre når jeg kom hjem være at bejle til hende. Nu er der ingen sådan og om to dage ser jeg formodentlig aldrig mere denne vakre, kloge flika, med hvem jeg kunne tale så let og længe og følte så nært et slægtskab i tankegang«.

I Boston hvor de landede var tre dages ophold og Søren fik lejlighed til at iagttage livet i en amerikansk storby, men snart gik det videre mod den endnu større Chicago. Undervejs var der heldigvis et lille ophold i byen

Buffalo, der gav ham lejlighed til at se det berømte Niagara vandfald, som han havde glædet sig til.

Vel ankommet til Chicago tog han afsked med sine rejsefæller fra Tåsinge. Til gengæld stod andre forhenværende tøsinger parat til at byde ham velkommen. Blandt dem var en dr. Nielsen fra Troense, hvis gæstfrihed han nu nød en uges tid. Han fortalte ham om det store land og dets beboere og viste ham storbyens seværdigheder, af hvilke de kæmpe-mæssige slagterier imponerede Søren meget.

Cement- og gadearbejde i Chicago. Det var sådant arbejde Søren deltog i da han kom til Tacoma i Washington. Selv i USA foregik det dengang udelukkende ved håndkraft.

Her fik han også lejlighed til at studere sine nye medmennesker, de amerikanske kvinder og mænd og gav dem følgende anmærkning i karakterbogen: »Dr. Nielsen siger at de indfødte amerikanerinder ikke er mange sure sild værd. De forlanger alt, men vil intet, dårligt nok dur de til at føde børn. Jeg var også ved at se mig gnaven på damerne i Boston, så slavryggede af korsetter de var, sådan en mængde overflødig og dyrt tøj de gik og posede i. Deres hår var sat brusende op under vældige hatte så store som de største grydelåg hjemme, pyntet med fjer og falske glaskirsebær. Jeg tænkte jeg skal dog have skrevet hjem at vore tre piger er ti gange så klædelige som disse pyntedukker. Damerne her i Chicago er dog knap så slavryggede som dem jeg så i Boston. De amerikanske mænd

Legende skolebørn foran en skolebygning der var typisk for landdistrikterne i USA i 1903. Dette billede tog Søren mens han arbejdede for familien Haich i staten Illinois.

synes jeg lidt bedre om, der er bare det i vejen med dem at de alle er så kedelig ens: alle i hat, alle mageransigtede, alle med kun overskæg, alle med stribet skjorte og hvid flip. Men har vi heller på Tåsinge nogen hjemvendt amerikaner med undtagelse af Niels Skræder, uden at de har det fortørrede ansigt med overskægget?»

En anden dansker som han traf i Chicago tilbød at skaffe ham arbejde på en farm i 14 dage og da det netop var Sørens ønske slog han til for, som han skrev, så længe man ikke har »smidt trøjen« har man ikke fornemmelsen af rigtigt at være kommet til Amerika.

Så arbejdede han da som amerikansk bondekarl hos en familie Haich, der drev en gård på ca. 120 tdr. land. Der lærte han meget om amerikansk landbrug, som var meget forskelligt fra det på Tåsinge. Brugen af maskiner var f.eks. meget længere fremme end hjemme, hvor mekaniseringen dårligt var begyndt. Brevet herfra indeholder en længere beskrivelse af landbrugsfaglig karakter, om afgrøder, metoder, priser og vilkår samt om samarbejdet mellem farmerne.

Kosten - der var hans eneste løn - var Søren godt tilfreds med, selv om han savnede »skemad«, men omkring husene herskede en frygtelig uorden, med ukrudt og gamle vrage af redskaber strøet omkring og med den personlige properhed stod det heller ikke for godt til. Derimod var man meget omhyggelig med at holde kirkegården ren, for egnen var meget religiøs. Man gik i kirke næsten hver aften og om søndagen holdt man såkaldt søndagsskole, som Søren overværede. Kirkeretningen sammenlignede han med indre mission hjemme, de anså det ikke for passende at spille kort eller danse.

Også to danske farmere nåede han at besøge på denne lille studietur før han vendte tilbage til Chicago. Her blev han i endnu 8 dage og så mere af storbyen, deriblandt også lidt af dens natteliv og mindre pæne steder.

Fra Chicago sejlede Søren nord på i Michigan søen til byen Ludington på østsiden, der var på størrelse med Svendborg. Det var næsten som

Skoven ryddes efter afbrænding for at skaffe agerjord. Ludington, Michigan.

Unge tøsingersuger til sig på drugstore i Ludington, Michigan.

Nogle af de udvandrede unge tøsingersuger som Søren Lolk traf hos Hans Degn fra Vårø. Her må de klare sig uden piger til deres »bal«. Af de personer, der antagelig danser den gamle fynske dans »Per Skyt«, ses til venstre Anders, snedker P. Nielsens søn fra Vornæs.

at komme til Danmark, så mange danske og især langelændere og tøsinger boede der i byen og omegnen. Søren skriver selv derom:

»Den 27. juni sejlede jeg altså til Ludington, hvor Per Niensens Anders bor, Morten Skrædermand, hvor Morten Bylov rejste til. Marius Mortensen fra Lundby og hans søster. Hans Peder Møller som var hjemme sammen med Kristian Smed bor her og har »salon«, på dansk ølforretning. Ham havde jeg egentlig sigtet efter, men da jeg blev klar over at de unge tøsinger boede i pensionat hos en rigtig god gammel tøsing Hans Degn fra Vårø, så slog jeg mig ned blandt dem. I kan tro der er ingen mangel på hverken, husrum eller elskværdighed«.

I Ludington overværede han en kirkefest, hvor omkring 500 danske var samlet og hvor han og Anders Nielsen blæste danske melodier. Der traf han yderligere venner og landsmænd, men det kneb for Søren at huske forskel på alle de »overskægsansigter«.

De følgende dage gik med at besøge nye venner i omegnen og derved fik han nye indtryk af de danske emigranters levevis og vilkår såvel i byen som ude på farmene. Det blev en festlig tur. De havde ikke tid til at stoppe ved alle de skandinaviske folk de kom forbi, men H.P. Møller, der kørte for ham, fortalte hvor folkene var fra og så blæste Søren det pågældende lands nationale melodier mens de kørte forbi.

Så sejlede Søren atter på Michigan søen. Tværs over til Milwaukee i staten Wisconsin. Derfra tog han billet til Minneapolis i staten Minnesota, hvor der også levede nogle tøsinger. Efter en meget smuk tur delvis langs den store Mississippi flod kom han dertil sent om aftenen og det skaffede ham en lille oplevelse: »Så sent kunne jeg ikke tænke på at finde nogen bekendte, så jeg tog ind på et hotel, hvor jeg ikke syntes var så dyrt. Jeg tog et værelse til godt en kroners penge, men så meget skulle jeg ikke have sparet. Jeg havde ikke ligget længe inden væggelusene begyndte at spise af mig ganske forskrækkeligt. Så sprang jeg ud af sengen og rystede lagnerne og prøvede igen, men det varede ikke længe inden jeg måtte ud af kassen igen. Så trak jeg i klæderne igen og tog bukserne inden i støvlerne, så smed jeg alt sengetøjet og madrassen ned på gulvet og lagde mig på ståltrådsnettet der var i bunden af sengen og fandt så noget af den ensomhed jeg søgte!«.

Nogle dage senere rejste han syd på til Owatonna, hvor der også boede tøsinger. Deriblandt dyrlæge Jens Græs, hos hvem han boede i tre dage. Af alle de folk fra Tåsinge som Søren Lolk besøgte på sin tur var denne

Jens Jensen Græs med familie. I 1888 forlod han en tilværelse som fæstebonde i Vemmenæs på Tåsinge med en udsigtsløs fremtid for de mange børn for at søge lykken i de store muligheds land. På billedet mangler de to ældste sønner.

mand den der havde gjort det bedst, ja hans karriere var nærmest eventyrlig og et eksempel på hvad vovemod, naturlige evner, held og måske lidt frækhed dengang kunne føre til.

I en moden alder rejste han i 1888 til Amerika med kone og 12 (!) børn for at søge lykken. Da han havde lyst og evner til at omgås dyr nedsatte han sig simpelthen som dyrlæge, selv om han intet havde lært. Det gik strålende takket være hans gode talegaver og han drev det til at blive den mest ansete dyrlæge i vid omkreds med en indtægt, der sammenlignet med den typiske emigrants, nærmest var svimlende. Med alle børnene anbragt i gode stillinger var han en lykkelig mand, men stadig på det jævne, hvorimod fru og døtrene var lidt finere på det og »gav partiet«, som Søren udtrykte det.

Efter at have besøgt alle tøsinger i Owatonna og omegn, deriblandt Vornæssmedens datter Martha, hvor han boede i 4 dage, tog Søren billet til det vilde vesten for at træffe endnu flere danske. Først gjorde han dog en lille udflugt til en lille by der hed Tyler, hvor der boede ene danskere, dog ingen fra Tåsinge. Der var både dansk kirke og højskole. Det var næsten som at komme til Ollerup, skrev Søren. Her oplevede han også en ame-

I den lille næsten danske by Tyler i staten Minnesota, som Søren besøgte, var vindkraft og hestekraft stadig aktuelle som energikilder. De lette vogne med store hjul og stor sporvidde sikrede behagelig kørsel på de ofte ujævne veje. Bygningen til højre er den danske højskole »Danebod«.

rikansk haglstorm, der slog halvdelen af farmernes korn ned og lærte at det var en risiko emigranterne måtte leve med.

Så gik det gennem hvedelandene South- og North Dakota og bjerglandet Montana til Tacoma i staten Washington. Her i de nordvestlige stillehavsstater var en anden stor koncentration af folk fra Tåsinge, som Søren gjorde sit bedste for at besøge, deriblandt hans 3 fætre, som var emigreret nogle år før og nu levede en nybyggertilværelse i et øde skovområde.

Slægtsforskeren Svend Højte har på grundlag af Søren Lolks breve udarbejdet en liste med data over de folk fra Tåsinge han besøgte på turen. Den indeholder over 100 navne og viser at Tåsinge på de tider gav et pænt bidrag til Amerikas befolkning.

Ved ankomsten til Tacoma var Søren på det nærmeste løbet tør for penge, og forstærkning hjemmefra ventede han ikke før han kom til California. Han smed derfor igen trøjen og tog arbejde, denne gang som vej-arbejder.

Den første dag som fører af en trillebør med skærver havde nær taget livet af ham, skrev han. Han sammenlignede det med sin soldatertid, som han heller ikke kunne lide og fortsatte: »Det går fuldstændig soldatermæssigt til og efter klokkeslæt. En ladefoged går over os, driver med os og skælder ud. Han sagde til mig: »arbejd, arbejd hvis du vil være her« eller »din grønne hund, kan du ikke forstå engelsk?« i en toneart der ikke var af de blideste. En sådan arbejdsdag på 10 timer med sådan en laban over sig syntes mig lige så lang som en hel uge. At en sådan ladefoged kan behandle folk som de gør, kommer af at der hver morgen står friske folk som gerne vil have arbejde, især svenskere som lige er kommet over«. Søren fandt at disse vejarbejdere ved hårdt slid ikke kunne drive det så vidt som daglejere hjemme og ikke havde det nær så godt.

Efter 9 dage med trillebøren havde han fået nok og drog derefter ud for at besøge sine tre fætre, der boede en halv snes danske mil fra Tacoma. Toget gik ikke hele vejen, så han måtte gå over tre mil gennem skovterræn, men han nød det som en af de smukkeste ture på rejsen. »Her så jeg det Amerika, som jeg i min fantasi så når jeg læste om Robinson og indianerhistorier. Små åer rinder her og der, som indianerne har sat munden til og drukket af. Det er en skam at tænke på at disse store dejlige skove vil blive hugget ned eller brændt inden så mange år. Jeg fandt ud til eneboerne uden at gå fejl, men dygtig træet og sulten«.

Opholdet hos de tre fætre Kristian, Søren og Martin, hvoraf kun Søren var gift, blev en af turens højdepunkter og den stærkest mulige kontrast til den slavetilværelse som vejarbejder i Tacoma han netop havde forladt. Disse nybyggere, der levede af jagt og fiskeri og lidt kvægbrug, var de eneste landsmænd af dem, Søren besøgte, der virkelig havde opnået den frihed og lykke, som alle emigranter drømte om. Her, borte fra al civilisation levede de et sundt liv i pagt og harmoni med naturen, et liv som Søren tydeligvis misundte dem.

»Her findes ikke den elendige travlhed som jeg overalt har truffet på. Her har de tid til at tygge deres mad og ryge en pibe tobak. Her ude i skoven er der ikke noget der hedder at pynte sig eller smykke stuerne eller at gøre så mange anstalter med levemåden. De læser halve dage når det

•De hverken sår,
høster eller sanker
i lade•

Hos L. Larsen i Ludington, en udvandrersfamilie, der tilsyneladende havde opnået en vis velstand. Personen længst til venstre er Anders »Per Nielsen« fra Vornæs. Husets mange smukke døtre liver op i billedet, mens tapetet på væggene, der nok har været moderne dengang, synes et mareridt.

Gade i Ludington i 1903, da Amerika endnu var i cyklealderen.

passer dem. Når de ønsker sig fisk, går de bare hen til floden og snorer sig nogen. Fasan kan de få hvad øjeblik de vil bare ved at gå ind i skoven med bøssen et øjeblik.

Her hos disse brødre har jeg for første gang truffet mennesker som ikke behøver at slide fra morgen til aften, men har stunder til at leve livet. De laver vist nok ikke mange penge, men behøver dem heller ikke. Jeg husker skriftstedet: De sår ikke, høster ikke, sanker ikke i lade og dog føder deres himmelske fader dem. De lever som hvide indianere«.

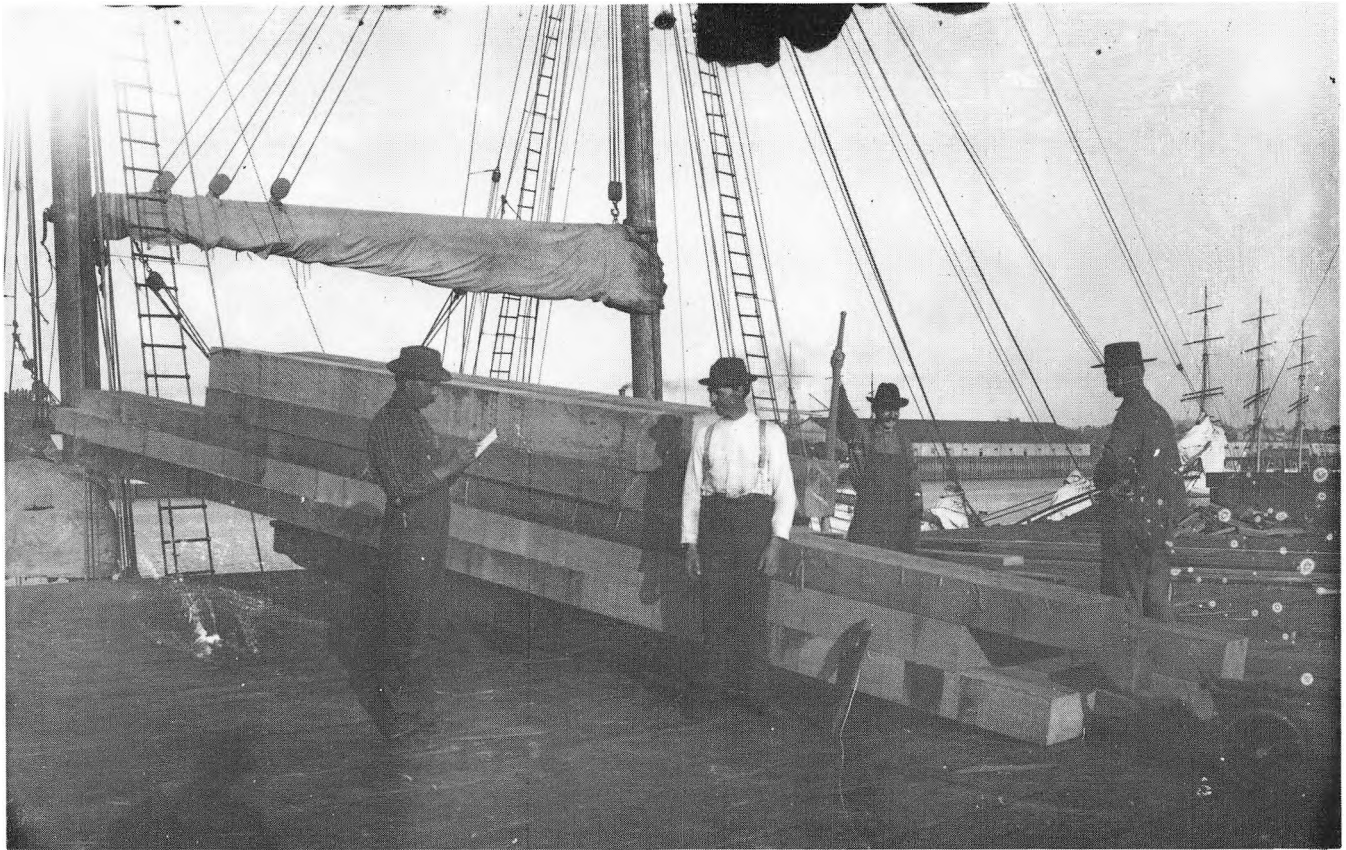
I 14 dage nød Søren Lolk livet i dette paradys. Han gik på jagt og fiskeri, plukkede brombær på bjergsiderne og malkede brødrenes eneste malkeko når han ville have mælk. Ind imellem fandt han ro og de rette omgivelser til at sætte sig ned og læse Longfellow's digte og øve sit engelsk. Da han omsider brød op - og det var svært - havde han fået et nyt værdifuldt bidrag til det helhedsindtryk af det store land som han var ude efter.

Portland i staten Oregon var næste station. Hertil ankom han sent om aftenen, så han lejede sig et billigt værelse på et hotel. For billigt - det kostede 75 øre - for atter måtte han slås med væggelusene om pladsen i sengen, så det blev kun til to timers søvn.

De følgende tre uger fik han atter travlt med at besøge venner og bekendte. Oregon med sit tempererede klima og gode arbejdsmuligheder ved skovbrug og savmøller og især Portland og omegn var nemlig de emigrerede tøsingers foretrukne mål. Over et halvt hundrede nåede han at besøge. Alle kappedes om at byde ham velkommen, der var både husrum og hjerterum til overflod så han havde en fornøjelig tid i Oregon. Hvor tæt tåsingefolkene boede på denne egn får man et indtryk af i dette lille uddrag af Søren's brev derfra:

»Med elektrisk sporvogn tog jeg ud til Jacob Fogeds broder, som lever et stykke uden for byen. Næste dag kørte han mig ud til Per Niensens svoger Hans Vogn fra Lundby. Undervejs var vi inde og besøge en søster til Klemmesens kone i Lundby. Det blev aften inden vi nåede ud til Gertrud Højtens. Hans Vogn kørte mig ud til en sønderjyde, der er gift med en datter af Kristiane fra Bjernemark. Han tog mig med op til et meget højt sted, hvor vi kunne se umådeligt langt omkring og se hvordan de to floder kommer og løber sammen.

Om aftenen traf jeg sammen med Lars Degn, broder til Rasmus Vejs kone. Han har en temmelig let plads på et savværk. Jeg besøgte næste dag Hans Rask fra Helluf og hans kone Karen Dyre. Han har ellers haft en

Udskibning af træ fra savmøllerne i Portland, Oregon.

farm, nu arbejder han på samme savmølle som Lars Degn. På samme savværk traf jeg H.P. Møllers broder, som rejste over tillige med Per Nielsens Anders. Jeg traf Kristian Poulsens søn der på møllen og han var glad for at være der. Der traf jeg også Per Jospesens søn, der rejste over tillige med Larsen. Han syntes ikke så farlig om Amerika. Jeg besøgte søbysmedens datter. Hun er gift med en jyde, der går vagt på en savmølle om natten. Der går 7-8 mand vagt på savmøllerne hver nat, da der er mange der har lyst til at stikke ild til dem. Om aftenen tog jeg atter ud til Gertrud Højstens. Her traf jeg et par Krøller, brødre til fru på Krølleslot. Ikke langt fra dem bor en Jacob Klausen fra Bjerreby, gift med en ved navn Strynbo. I aften var jeg hos Anders Højte og spise til aften...«.

Fra Golden Gate, indsejlingen til San Francisco bugten, hvor senere den berømte Golden Gate bro blev bygget. Bygningen der ligger så yderlig og højt hævet over Stillehavet er det mondæne badehotel Sutro Baths, hvorfra man kunne iagttage sælerne på de talrige små klippeøer langs kysten.

Sådan gik det slag i slag og alligevel måtte han konstatere ved afrejsen at han langt fra fik besøgt alle tøsinger i omegnen.

I det nordlige Oregon var der store humlefarme og netop mens Søren var der foregik humlehøsten, der nærmest formede sig som en stor folkefest i lighed med vinhøsten andre steder. Folk kom langvejs fra og slog sig ned i telte ved markerne og gjorde arbejdet til en ferietur. Da Søren trængte til at tjene lidt penge og gerne ville se dette folkeliv drog han ud til humlemarkerne ved Redwille i nogle dage. Derved løb han atter ind i en hel stribe folk fra Tåsinge, som dels boede i omegnen og dels deltog i humleplukningen. Søren kunne tjene 5-6 kr. om dagen i humlemarken og det fandt han var meget godt. Da han kom tilbage til Portland fortsatte han med at træffe kendte folk, deriblandt tre som tidligere havde tjent på Vejlegården.

Som afslutning på besøget i Oregon foretog han et par udflugter, dels til et landbrugs- og dyrskue, dels en længere sejltur med damper op ad Columbia floden til byen Dalles, der var en stor udskibningshavn for omegnens farmere. Selv herude traf han en gammel tøsing Hans Spillemand, som han havde en længere snak med.

»Det har været en fornøjelig tid mens jeg har været her i Oregon, det er den bedste tid jeg har haft i Amerika. Jeg kan godt forstå at tøsingerne foretrækker at leve her i stedet for hjemme hvor der ikke har været plads for dem, men jeg ville ønske at de kunne rejse hjem og se at ikke alt er så fattigt som de tror«.

Sådan slutter Søren Lolk sin brevserie fra rejsen. Det var oprindeligt meningen at han fra Oregon ville sejle til San Francisco og Los Angeles i California og derfra tage skib hjem, men hjemlængslen, der begyndte under vejarbejdet i Tacoma, tog nu overhånd og da han samtidig følte at hans samlede indtryk af emigranternes kår nu var færdigmodnet besluttede han at tage den hurtigste vej hjem. Den 23. september tog han toget sydpå og efter korte ophold i San Francisco og Los Angeles kørte han direkte gennem de sydlige stater til New York.

Fra denne hjemrejse foreligger ingen breve og ej heller har han så vidt vides skrevet noget da han kom hjem. Det eneste udover brevserien er to brevkort, det ene fra New York, det andet fra Bremen. Det sidste lyder i al sin korthed:

»Jeg kommer om et par dage, alt vel om bord. Humøret højt!

Kærlig hilsen Søren«.

Dn 21. oktober 1903 satte han atter foden på Tåsinges moderlige jord, en stor oplevelse rigere, men hvis han før rejsen havde tænkt sig muligheden af at emigrere, så var han nu kureret. Ganske vist havde han set at de der udvandrede gennemgående havde fået det bedre økonomisk, men for de flestes vedkommende kun ved hårdere slid og ved at kvitte den bondekultur - om den ønd var i forfald, - som Søren satte så højt og uden hvilken han ville føle sig ganske rodløs.

For de udvandrede tøsinger betød besøget en kærkommen hilsen fra det gamle land og en opmuntring i det daglige slid, for enkelte måske lidt hjemve.

Selv om amerikarejsen var en enestående oplevelse for Søren tyder den lidt hastige hjemrejse på en vis skuffelse, som han også senere omtaler. Når han efter hjemkomsten blev spurgt om hvad der havde været den bedste oplevelse på hele turen, skal han have svaret:

»Spadsereturen fra Vindeby hjem til Vejlegården!«

Det var især skuffende for ham at han ikke kunne motiveres til at fotografere noget. Han havde håbet at kunne finde og fastholde en kultur som modstykke til den emigranterne forlod, men - bortset fra fætrene i Tacoma - fandt han kun »dansen om guldkalven«, og den følte han sig hverken kaldet til eller kompetent til at forevige.

Resultatet af at slæbe det tunge fotoudstyr tværs over kontinentet blev derfor langt fra af det omfang han havde tænkt sig, men som supplement til hans beretning giver de spredte optagelser dog et lille indblik i de emigrerede tøsingers liv og skæbne i de store mulighedsers land.

Trods skuffelsen vendte Søren Lolks interesse for Amerika og den vestlige verden senere tilbage. Derfra kom efter hans mening de bedste kulturelle strømninger. For eksempel fik unitarismen stor betydning for hans religiøse liv og de tekniske fremskridt, der nu strømmede ind fra vest, var han blandt de første til at udnytte.

Det havde derfor en vis symbolsk betydning da han i den vestlige kampstovsvæg i sin foredragssal indsatte en lem hvorpå der stod:

»Vindue mod vest...Begtrup«.

Denne sætning, der således blev tilskrevet den kendte højskolemand, skulle forstås sådan: »hold altid et vindue åbent mod vest«, skal Søren Lolk selv have forklaret.

Søren Lolk og religionen

Teologer og bedre vidende lærde folk vil sikkert kalde meget i dette afsnit for naiv lægmands- og bondefilosofi. Og med en vis ret. Det var en simpel bonde, hvis selvstændige tanker om religionen ikke altid faldt sammen med dem der tænkte »på bjerget«, eller med de ord der lød i kirken. Men da ingen, selv den lærde, har patent på den fulde sandhed om tilværelsen og da mange lægfolk i Søren Lolks religionsproblemer kan genkende mange af sine egne på dette område, så er denne simple mands oplevelser og religiøse løbebane vel ikke uden betydning.

Søren Lolk var i sit voksenliv fritænker i dette ords oprindelige betydning. Han gjorde sig selvstændige tanker om tilværelsen uafhængigt af den autoriserede kirkes ortodokse lære. Nu til dags betyder ordet fritænker nærmest ateist, gudsfornægter, men det var han ikke. Han var kristen med den begrænsning hans fornuft og realitetssans dikterede ham.

Religionen spillede en afgørende rolle i hans liv så at sige fra vugge til grav. Det religiøse går som en rød tråd gennem alle hans tanker, hvad enten de udtryktes i tale, skrift eller handling. At tvivlen er troens faste følgesvend måtte han tidligt erkende i sin søgen efter sandheden. Han faldt aldrig rigtig til ro og hvile i sin tro, men måtte kæmpe mod skrumpel og tvivl gennem hele sit liv. Det kunne ikke undgå at give hans liv et anstrøg af alvor og tungsind, som det tydeligt afspejles i hans mange skrifter af religiøs karakter.

Fra sin moder havde han arvet sit religiøse gemyt, men også i faderens slægt havde man gjort sig sådanne tanker. Hans farfader Søren Rasmussen Skindballe i Gesinge var en af de »hellige«, der i 1837 deltog i smed Kresten Mortensens gudelige forsamlinger i Vornæs og i Gesinge gik også han sognepræsten lidt i bedene ved at holde lignende møder. Søren Lolk har dog betegnet bedstefaderens aktiviteter som »mere til forargelse end til opbyggelse«.

Det var også moderen der i hans barndom havde indprentet ham absolut ærlighed i alle forhold og lært ham at holde sig strengt på sandhedens smalle sti. Så bogstaveligt tog han denne lærdom, skrev han senere, at han ikke vovede at plukke et vildt jordbær, der voksede i grøftkantens nærhed når han vidste at græsset var lejet ud til en husmand. Ligeledes havde han som dreng en utrolig lyst til at gå på jagt og harer og dyr vrømlede omkring

•Det religiøse liv
har mange
ikklædninger•

ham, men han var end ikke fristet til at lægge an på noget der tilhørte herskabet. Da moderen døde mistede han den eneste der lempeligt kunne have tilpasset ham livets realiteter og han stod da alene med sin tvivl og usikkerhed.

I en afhandling med overskriften: »Kan sandheden altid følges?« beretter Søren Lolk om de erfaringer han i sin tidligste ungdom måtte gøre på dette område.

»Min første ungdom står blank med hensyn til sandheden. Fra min soldatertid har jeg en afvigelse, som jeg derfor erindrer. Som cykelordonnans var det mig pålagt at tørre cyklen af hver aften, hvad jeg dog ikke gjorde. Når jeg så blev spurgt om jeg gjorde det, så kneb det med ikke at vige uden om sandheden«.

Som opvokset på en bondegård blev Søren tidligt indviet i forplantningens mysterier. For ham var der ingen tabuer i dette, hverken hvad angik dyr eller mennesker og han så heller ingen grund til at gå uden om sandheden på dette punkt. Da Søren som ganske ung begyndte at skrive i aviserne handlede en af de første artikler han sendte ind ganske åbent om hvorledes han havde overkommet sine kønslige længsler. Artiklen kom dog aldrig i bladene. Redaktøren mente at det ville skade hans, Søren, gode navn og rygte og det gav Søren ham senere ret i, da han indså at artiklen ikke var skrevet anderledes end at folk kunne udlægge den forkert.

Når Søren i sin tidligste ungdom forelskede sig i en pige — det skete nogle gange — så foregik det ligeledes i fuld åbenhed og ærlighed. Det var ham en umulighed at gå uden om sandheden og skjule noget så naturligt som at han syntes om pigen. Kun når det ikke blev til noget kunne folkesnakken være pinlig indrømmede han og fortsatte: »Over min dør står et ord af Høfding: »Der skal mod til at fejle«. Måske der var flere rigtige ægteskaber hvis de unge havde lært hinanden bedre at kende og så trods folkesnak havde haft mod til at fejle«.

»Styrken og lykken ved et ægteskab må være det at der er et andet menneske, forskelligt fra mig selv, der ved alt om mig såvel det gode som det mørke«.

I samme afhandling fremfører Søren et lidt bittert tilbageblik over sit religiøse liv. Han går i rette med sine opdragere, som han mener har vildført og svigtet ham ved at nægte ham adgang til enhver tvivl og selvstændig tænkning. Han oplevede konflikten mellem den indoktrinerede barnetro og sandheden som en smertelig pubertetsproces, der var

Den gamle St. Mortens kirke i Bjerreby set fra sydøst. Søren Lolks særlige forhold til den gængse religion bevirkede at han gik uden om såvel præsten som kirken, da han begge steder savnede et »frit vidnesbyrd«, som han skrev. Når han alligevel i 1905 tog den følgende billedserie var det nærmest af bygningshistoriske årsager og fordi den gamle kirke nu af kirkesynet var dømt til nedbrydning »formedelst brøstfældighed«.

ham påtvunget. For dette følsomme menneske var det en alvorlig sag, ja nærmest en katastrofe, der gav ham anledning til tungsindige tanker. Han skriver bl.a.:

»Det var tungt for mig at jeg mistede min kære moder i 7 års alderen og mine bedsteforældre i 10-11 års alderen, og disse forfærdelige tab stemte mit liv alvorligt fra lille af, men tungest rantes jeg da hele min religiøse børnelærdom viste sig for mig som ikke at være i overensstemmelse med sandheden. At det som jeg var lært til at tro så inderligt på som barn viste sig ikke at holde stik, det er mit livs største fallit. Jeg bebrejder mine barndomsopdragere at der ikke blev givet mig tvivl om noget som helst i

Den gamle kirke set fra sydvest kort før nedbrydningen. Bjerreby mølle skimtes i baggrunden. Murstenene til den nye kirke er allerede ankommet og ses i store stabler langs med kirken.

Iøvrigt sagde et kryptisk mundheld fra den tid: »Der gik kun én sten til Bjerreby kirke, de andre blev kørt dertil«. Murer-mesteren hed nemlig Sten!

den religiøse overlevering så at jeg i den grad troede på det, at der ikke eksisterede mindste tvivl i mit sind på noget punkt.

Jeg var så overbevist om at Gud fader boede bogstaveligt oppe over stjernerne, og at han havde skabt jorden i seks dage. Alt hvad der fortalte om Jesus i det ny testamente, hvert ord var den skæreste sandhed. Jeg fik ikke en gang at vide at der var nogen der tvivlede om disse sandheder. Jordens skabelse skulle have været forklaret mig som den måde de gamle jøder forklarede sig jordens tilblivelse på. Men samtidig skulle det have været anskueliggjort min barnesjæl hvordan nutiden tænkte sig jordens tilblivelse, da ville den religiøse katastrofe ikke blive så alvorlig.

Den sidste kirkegang til den gamle Bjerreby kirke foregik den 30. april 1905. Søren Lolk var på pletten og foreviede den historiske begivenhed.

Tolstoy har sagt at man skal sige et barn sandheden sådan som man selv forstår den, deraf kan aldrig komme andet end godt. Derfor er det synd mod børnene at oplære dem i fortidens religiøse meninger, men holde nutidens skjult for dem.

Jeg havde en broder der var 4 år ældre end mig. Vi lå i samme seng og jeg lå i hans arm. Vi bad altid vor aftenbøn sammen og fadervor, som vor moder havde lært os inden hun døde. Da han var 14 år kom han til søs, men om vinteren var han atter hjemme og jeg lå igen i hans arm, men nu var det aldrig ham der snakkede om at vi skulle bede. Jeg tror nok at jeg spurgte ham hvorfor han var anderledes, men jeg tror ikke han nænnede at sige mig sine tvivl«.

Den religiøse katastrofe, som Søren Lolk oplevede i sin barndom formørkede især de første år af hans voksenliv med tvivl og usikkerhed, som han senere udtrykte med disse linier:

Interiør fra Bjerreby gamle kirke. Det ældste af kirken menes at være fra det 12. og altertavlen eller skabet fra 15. århundrede. I skabet til venstre ses et udskåret billede af St. Morten, der gav navn til kirken. Til højre ses den sjældne og smukt udskårne degnestol fra 1536.

Hvælvingerne over den gamle kirkes kor, der stammede fra 15. århundrede var smykket med mere eller mindre vellykkede kalkmalerier. Det bedste var skibet med mast og rigning, der ses yderst til højre.

Nedbrydningen af den gamle kirke begyndte den 22. maj 1905. Det viste sig snart at den langt fra var så brøstfældig som kirkesynet mente. Den måtte hugges fra hinanden sten for sten med hakker, jernstænger og mejsler, skrev gårdmand Lars Højte i Vårø i en længere beretning om kirkens endeligt. Iøvrigt mente han og andre øjenvidner at den kunne have stået i flere hundrede år endnu. Den nye kirke påbegyndtes i august 1905 og indviedes 9. december 1906.

*Klædt i sandhed stod min barndoms gud
klædt i sandhed må min ungdoms stå
fik jeg, får jeg end foruden gå.*

Han savnede nu inderligt en der kunne bekræfte eller afskaffe hans tvivl. Da Morten Pontoppidan i 1892 åbnede sin højskole i København og netop havde udtalt sig kritisk om »den gamle tro«, mente Søren at her var manden, der kunne skaffe ham klarhed og sandhed og meldte sig til skolen.

Forventningerne var store, fortalte han senere sin gode ven skoleleder Thorvald Hansen, Nr. Søby, men det viste sig snart at Pontoppidan ikke var den »kraftkarl« som han havde håbet. Hver gang Søren tænkte at nu kommer han med sin egen mening skarp og klar, veg forstanderen uden om og det irriterede Søren grænseløst. Han var kommet for at høre den klare sandhed og mandens eget standpunkt og en dag rablede det helt for ham. Pontoppidan talte om jomfrufødslen i vege vendinger og midt i udredningen forlod han talerstolen fordi det var spisetid. Da slog det klik for Søren, der sad forventningsfuld til bristepunktet. Han stillede sig i vejen for forstanderen, pegede ham for brystet og råbte til klassens store forfærdelse: »Er Jesus Guds søn? Svar ja eller nej«. Pontoppidan søgte at berolige ham med at sådant ikke kunne besvares kort, man måtte gøre sig klart fra hvilket synspunkt o.s.v., men Søren svarede bittert: »Nå, du er af den slags, der nok vil så tvivl i vore sind, men ingen afklaring tør bringe, så er du ikke værdig til at være lærer for ungdom«. Det førte til en lang samtale under fire øjne, der dog heller ikke tilfredsstillede Søren.

En anden lærer på skolen, den senere så kendte Jeppe Åkjær, der blev en af Sørenes personlige venner, docerede samtidig udviklingslæren med fynd og klem. Darwin havde fastslået at intet var skabt, mennesket var udviklet fra et lille encellet væsen til det det er nu. »Hvor er så det lille væsen kommen fra?« spurgte Søren spagfærdigt, men Åkjær blev ham svar skyldig og kunne heller ikke skaffe ham ro i sindet.

Dybt skuffet forlod han skolen om foråret, rigere på kundskaber og almindelig dannelse, men endnu mere tvivlende og usikker på det religiøse område. Hjemkommen besluttede han nu at arbejde videre med de tanker han efterhånden havde dannet sig om bondekulturen, så måtte det andet vel afklares efterhånden. Samtidig kastede han sig med iver over sin landbrugsuddannelse, både hjemme og hos Peder Nielsen i Ravndrup

Vænge, men det lykkedes ham ikke at fortrænge sine religiøse spekulationer. I 1898 skriver han:

»Det kan være svært at tro at Gud har en højere mening med menneskene end at leve et liv her på jorden, men det er lige så ufatteligt dette at Guds søn eller noget af Gud kan gøre fyldest for menneskets synder og ved dåben indpode et nyt menneske, når ikke Gud selv kunne frelse. Det smager så menneskeagtigt det træk af Vorherre da han narrer Djævelen.

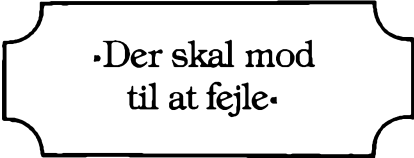
Efterhånden som vi erkender mere så rimer det der fortælles om Jesus mindre og mindre. Vi lærer nu at mennesker er steget fra et lavere væsen til et højere paradys og Adam og Eva som slægtens eneste forældre passer ikke efter hvad vi nu forstår af tilværelsen.

Adam, Eva, syndefaldet, Guds søn der lider og udsletter alles synder som bekender hans navn, er det der kaldes barnetroen og som svarer til menneskers forhenværende kun barnlige forestillinger om jorden. Menneskelivet har nået ind i sin ungdom og forstår noget om verden, det må have en tro der kan forene sig med den nuværende viden, en »ungdomstro«. Det bliver da den at vi tror Gud vil ikke alene tilgive, men han frelser alle mennesker til sidst, men hvorledes tør vi aldrig sige«.

Disse tanker ledede Søren Lolk hen imod unitarismen (enhedslæren) og da denne bevægelse i år 1900 kom til Danmark og organiserede »Det frie kirkesamfund« meldte han sig under disse faner. Denne lære forkaster det gamle testamente og det nye testamente tolkes efter fornuften. Ligeledes forkastes treenigheden og Kristi guddom. Det var især det naturprægede og fornuftbetonede ved denne lære der tiltrak Søren og her mødte han også lidt af den tolerance og rummelighed, som han så hårdt savnede i den gamle tro.

I de følgende år søgte han at komme til mere klarhed over sit religiøse standpunkt og sine tanker herom skrev han åbenbart ned straks når de fremkom. Dem kan man finde dels som længere afhandlinger i hans håndskrevne bøger og dels spredt mellem regnskaber for æblesmør og hvidkål og andre mærkelige steder. Her et lille uddrag af hans strøtanker, der tydeligt afspejler hans stadige søgen efter en sandhed som kunne tilfredsstille ham:

»Min trosbekendelse begynder på alle områder med at jeg forstår det ikke, men undrer mig såre.«.

•Der skal mod
til at fejle•

»At finde det sande religiøse stade har hele min ungdom for mig stået som den største lykke der kunne times mig - større end om jeg havde fundet en kvinde jeg kunne elske. Tilværelsen er et så stort mysterium at det må falde naturligt at søge at orientere sig, ikke at sige at vi kan gennemskue den.

Det må blive fremtidens største opgave at bringe et nyt religiøst stade, der føles som sandhed af nutiden og som ikke er i modstrid med nutidens naturopfattelse«.

»De som tror at naturen ledes af en bevidsthed burde i hvert fald indrømme at den ikke kan ligne den menneskelige og at dens veje og midler ikke falder sammen med vore«.

»Det som en gang var sandt bliver forældet og usandt. Alt her i livet støbes om og fornyes og det må det religiøse også, ellers er det at det kommer til at stå som usandt«.

»Det er ingen fornøjelse at være rationalist, det er snart en stor besværighed, men når vi kun får stene for brød kommer vi ikke i kirkerne«.

»Det er kirkens fejl at den har besvaret alle spørgsmål. Oprindelig udtrykte svarene en sandhed, men tiden er løbet fra dem og de bliver til paradokser som besværer os«.

Sådan rantes Søren Lolk gang på gang af tvivl og religiøse anfægtelser. Han var foruroliget af at han ikke længere kunne bede som i barndommen og at hans ungdomsliv derfor på en måde blev fattigere. Han skriver i et digt fra denne tid:

*Kan han ej bøn over læben få
én i hans ånde dog stadig gå:
hjælpe mig Gud at lede
så jeg igen kan bede.*

Hans travlhed med praktiske ting får en del af skylden. Han sammenligner sig med en person hos Tolstoi, der aldrig fik tid til anden bøn end et suk »Å Gud« om morgenen. Han misundte sine forældre deres »mirakel-

tro«, i hvilken de kunne bede til Gud om hvad som helst. Det kom ikke deres sandhed for nær at leve i denne tro, deres liv blev endda både »muntert og kraftigt« i modsætning til hans eget, skrev han og fortsatte:

»Jeg kan ikke rigtig få tro på min bøn. Ham jeg henvender mig til er blevet mig uvirkelig. For min tanke har Gud, hvis der er nogen Gud, ikke mere det bestemte præg, men når jeg beder i dag så er det ligesom jeg først må tænke mig: hvorledes var det nu du forestillede dig Gud igår? Hvorom kan vi bede? Kan vi bede om alt som vore forældre, der ikke havde vor erkendelse af den lovbundne natur? Er det ikke at forlange et mirakel hver gang et menneske med nutidsviden beder om at det eller det håndgribelige må forandres eller ske for vor skyld?

Jeg har prøvet at løse sagen således at det er kun i alt hvad der vedrører det sjælelige vi er under Guds varetægt. I alt det legemlige er vi derimod undergivet de fysiske loves uforanderlighed. At jeg har følelse af at være under hans varetægt mener jeg nok, men jeg kan ikke forklare mig hvori det varetagende består. Med mine øjne kan jeg ikke se Guds forsynsstyrelse«.

Søren Lolk mente stadig at den unitariske lære var den bedste, da den var skabt af den menneskelige fornuft, men han undredes over hvorfor han og meningsfæller i unitarsamfundet ikke blev så begejstrede og jublende glade, at de nødvendigvis måtte gå ud på gader og stræder og missionere for denne lære. Han slutter en længere religiøs selvransagelse, hvoraf det foranstående kun er et lille uddrag, således:

»Jeg har en følelse af at Gud er over mig og mit liv, men hvorledes? Flere unitarer har vidnet for mig om deres lykke og hvile i deres unitariske tro, så jeg må spørge mig selv om jeg hører til samfundet ved andet end mit navn. Er måske blot en der er på vej til det unitariske og af den grund kunne komme til at skade samfundet med min tunghed«.

I kirken fandt Søren ingen hjælp eller støtte i sin søgen. Kirken var efter hans mening en tvangsanstalt åndeligt set, hvor intet frit vidnesbyrd kunne høres, og at være præst i den danske folkekirke måtte være en tung lod. Alle andre havde lov til at tvivle og lade være med at tro hvad de ikke kunne, men præsterne var fornægtet denne frihed.

»Der er intet emne der er mig kærere end alt hvad der har med religionen at gøre, men præsterne går jeg som regel forbi. Hvor kan nogen dog mene at nutidens mennesker vil sætte pris på et vidnesbyrd som ikke

er frit og muligt derfor heller ikke er sandt. Det burde jo være sådan at præsten var den frieste af alle. Så er det muligt at de unge i deres tvivl ville søge præsten, nu skyer de ham«.

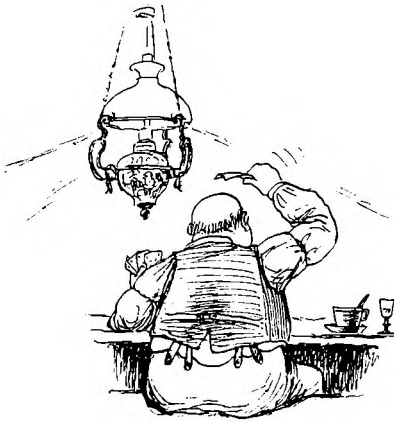
I den fynske kirkestrid, der rasede på Søren Lolks tid stillede han sig klart på de »vantro« præsters side og modsatte sig at trældommens ånd og præsters knebling skulle herske endnu mere, som han skrev. De mange tomme kirker var for Søren et sundhedstegn og et tegn på sandhedsfølelse hos den menige mand, der vendte ryggen til et bundet og forældet vidnesbyrd, selv om den religiøse nød og trang stadig var til stede.

Trods egen tvivl og usikkerhed talte Søren Lolk tit om religiøse emner såvel på Vejlegården som på skoler og i foreninger. I et foredrag som han kaldte »religiøse kår i vor tid« skildrede han sin egen kamp for at frigøre sig fra den forældede overnaturlige kristendom eller »mirakeltro« og at nærme sig det han kaldte den naturlige kristendom, der lagde mere vægt på at blive »vundet« end frelst af Jesus, og iøvrigt anerkendte de fysiske naturløves ukrænkelighed.

Den usikkerhed og venten på en afklaring, der kom til at vare livet ud for Søren Lolk, udtrykker han selv træffende ved denne appel til et muligt forsyn, som han satte over sin seng:

Tal Herre, din tjener hører

Søren Lolk og bondekulturen

»En filosof i bondekofte« har man kaldt Søren Lolk i en meget træf- fende karakteristik. En tænker var han af Guds nåde. Det meget omfattende skriftlige materiale han efterlod sig og som desværre aldrig blev til bøger, viser en forbløffende, ja næsten svimlende tankerigdom hos denne højt begavede mand. Det viser tillige et for en bonde usædvanligt livsforløb med mange facetter, med kamp og stræben efter sjerne mål og høje idealer. Altid søgte han en sandhed om tilværelsen som han kunne forstå, men som han vist aldrig helt fandt frem til.

Bondekosten lagde han aldrig. Sit bondevæsen vedkendte han sig med stolthed hele livet igennem, selv om hans kundskaber ved flittig læsning, selvstudium og skoleophold langt oversteg hans samtidige standsfællers og kunne have ført ham langt ad andre veje.

Den gamle bondekultur, der havde sin rod i de gamle selvforsynende landsbysamfund, var i Søren Lolks ungdom ude i en alvorlig krise. Den begyndende industrialisering ændrede og tildels overflødiggjorde det gamle bondefællesskab. Knaphed på fæstejord og den deraf følgende udvandring af de mest initiativrige folk gjorde landsbyerne stillestående og indadvendte, hvad der især gav sig udslag i de forskellige samværsformer. Fællesskabstidens hyggelige spinde- og kartegilder var forlængst en saga og deres efterfølgere, de især på Tåsinge så populære dansesaloner i skovene ligeledes.

Tilbage i landsbyen var nærmest kun høstgilderne og det årlige bymands- eller kyndelmissegilde - på egnens dialekt »kønmesjiile« - der havde en lang tradition bag sig, men som nu tydeligt degenererede og udartede som ved en slags »kulturel indavl«. Drukkenskab og sladder florerede, man kom hinanden for meget ved. Det var folkelighed på et for lavt plan, mente også Søren Lolk og skrev derom senere bl.a.:

»De gamle bysmandssammenkomster og deres gilder var ikke skønne at tænke på. Der flød for megen brændevin. Snakken der lød var for al ungdom moralsk fordærvelig i højeste grad. Uhyggen var stor med tobaksrøg og spytning på gulvet. Banden og sværgeren var så almindeligt at både mand og kone kunne benævnes med deres yndlingsbande: Fanden æde mig - Jacob. Jøs kos - Ane og så videre. Og dog beklager jeg med Grav-

lund at vore gamle bylav er ophævet. De skulle blot have været forandret til noget bedre«.

Ikke desto mindre deltog Søren Lolk i sin tidligste ungdom livligt i festlighederne. Til lejligheden skrev han endda en vise, der dog synes at være blevet til i to omgange. Visens tre første vers, der er almindelig kendt på Tåsinge og ofte citeret, omtaler brud på en gammel skik og bekræfter hans meget tidlige respekt for traditioner.

Kønmesjillet

*Sig mig mænd og byens koner
hvorfor glemmes traditioner
hvorfor flommer ikke flæsket
mer på bordet fedt og mæsket
hvorfor skriger ikke grisen
men et kalvebrøl blier visen.*

*Føj, at træde kønmesvalsen
med en kalveskank i halsen,
vrage lifligt flæsk og ister,
jeg blier ganske hed og bister.
Nutid ikke datid agter,
når en spædekalv den slagter.*

*Længsel stod mod kønmesfesten
føles nu som plage næsten,
latter-råb i alle stuer
nu for kedsomhed man gruer.
For på skaden lidt at bøde
slog man sig på kalveføde.*

Resten af visen, der i Søren Lolks originale manuskript er adskilt fra de første vers ved særskilt overskrift, bærer tydeligt præg af at være skrevet af Søren som ganske ung mens han endnu beundrede »de gamles« djærve men ikke særlig åndfulde snak og adfærd ved disse fester. Denne del af visen er derfor ofte fejlagtigt taget som udtryk for det han ville bevare, men

dette var langt fra tilfældet. De grove løjer og det simple og platte niveau man efterhånden var kommet ned på ved disse fester var netop det han senere satte sig som mål at hæve tilligemed ungdommens interesser i det hele taget.

Da de primitive vers ret nøje beskriver tonen og hvad der virkelig foregik ved sådanne bondefester og derfor kan have en vis folkløremæssig værdi, følger her de første tre - der var ialt tolv -, delvis skrevet på egnens dialekt:

*Lad os gå til kønnesfest
hvor de gamle byer til gæst:*

*Hurra Hurra, nok et mål!
Ka¹ Skovføvs takker for sin skål.
Lolgi² stamper med si fod,
»fanen brændme takt din so«.
Gamle Lu til Jakob nikker
»ja³-i-ædme es je stikker«.*

*»Hej di tamp«, »hold kæft di fyr!«
»Klejner - klejner«, Nørgård byer.
»Saten ansme - for bestemt
»Sevrnsen«⁴, Sevrnsen det æ slemt.
Op ad stolper blier der let.
»Trumf, An⁵ Lues du blev sku bet!«.*

*»Raspme⁶, Raspme« Drossi⁷ takker.
Kæsten: »Dros dog som du snakker.
An⁸ Fovens: »Ågu - Ågu som de drak«.
Aas⁹ Skrære: »Fanen fisme sikken snak«
Ma¹⁰ Jymais vals i sådan i hee,
tykke Sevrnsen må sku sree.*

- 1) Karen Skovføgeds
- 2) Lolken, Sørenns bedstefar
- 3) Fanden æde mig
- 4) Sørensen, Sørenns fader
- 5) Ane Lunds

- 6) Fanden raspe mig
- 7) Personen der hed Drost
- 8) Ane Føgeds
- 9) Anders Skrædder
- 10) Maren Jydemand's

Sådan udartet og forsimplet til ukendelighed og efterhånden svigtet af ungdommen afgik denne gamle tradition omsider ved døden uden at der blev gjort forsøg på genoplivning.

Søren Lolk beklagede allerede den gang at det skete, men så ingen mulighed for at redde en tradition, som tiden uhjælpelig var løbet fra. I et efterskrift til »kønmesvisen«, hvori han lidt vemodigt tager afsked med den gamle fest, ser han dog fremad og øjner et nyt fællesskab mellem bønder, der måske kunne blive spiren til en kommende bondekultur:

*Som en stodder går du rundt
gamle fest, det gør mig ondt.
Du var død og længe lig
før den sidste gris gav skrig
Gammel enhed den blev brudt
af de nye tiders krudt.*

*Ære for de gamles gammen!
Held de unges »arbejd sammen«.
Se, vi hjælpes ad at tærske
- fremskridtsånd i byen herske
- »hjælpes ad« er tidens fest.
Hurra for den nye gæst.*

*Men »kønmes« som et herligt minde
vil aldrig gå os ud af sinde.*

Det stod efterhånden klart for Søren Lolk at skulle den gamle bondekultur, eller det der var tilbage af den og hvoraf han selv og hans liv var en del, reddes fra fuldstændigt forfald, så måtte den tilpasses tiden og de gamle samværsformer måtte saneres og forbedres.

Dette gjaldt også det daglige liv på gårdene, der ikke mindst i hygiejnisk henseende lod meget tilbage at ønske. Søren beretter fra sin barndom hvorledes man f.eks. om morgenen søbede øllebrød af samme fad, dypede brød i flæskepanden og drak øl af fælles krus og beskriver den ikke særlig appetitlige slagmark et sådant forladt morgenbord kunne ligne. Værst var det for pigerne, der måtte skovle bordet rent og spise levninger, men hvis det blev for slemt kunne de dog ty til den store bordskuffe,

•Hvorfor glemmes
traditioner•

hvor der sædvanligvis var et mindre spisekammer med brød, smør, ost, pølse og saltkød.

Dette husmoderens beredskabslager i bordskuffen var almindeligt på gårdene og især populært hos børnene, der jo kunne spise både i tide og utide. En gammel iagttagelse gik ud på, at når børnene blev så store at de selv kunne trække bordskuffen ud, så kom der mærkbar skub i væksten. Niels Sørensen (Sørens far) var den yngste af 13 søskende, men efter sige den der tidligst kunne trække skuffen ud og derfor voksede han godt til og blev Tåsinges stærkeste mand!

Den personlige hygiejne stod det heller ikke for godt til med: »Vi satte aldrig træskoene for at gå ind. Det allerhøjeste vi drev det til med renlighed var at strigle træskoene af på en hjemmebunden riskost efter at vi havde ryddet lade. Næverne skulle være slemt snavsede før det faldt os ind at vaske dem før vi gik ind og spise. Var vi på loen dampede vi det værste støv af os med et halmbånd, viskede os i ansigtet med en gammel sæk og slog kasketten mod knæet. Uden at tænke på det spyttede vi på gulvet, snød næsen med fingrene og vaskede dem af bagefter i bukseskrævet«.

Da Søren kom ud blandt folk og ved højskoleophold og læsning fik lært bedre manerer, fik han dog hævet standarden betydeligt og da han senere åbnede Vejlegården for besøgende var orden og renlighed nærmest et særkende.

Gamle Hans Christian i Vierne - gift med Sørens faster - syntes dog ikke om al den renlighed og »finhed«. Han var altid på drillefod med svogeren og gjorde tit nar af hans påståede fornemhed. Engang da man havde familiebesøg på Vejlegården savnede man Hans Christian og fandt ham da siddende på en stol i forstuen. »Jeg sidder Saten ansemig her og venter på at få audiens!«.

Det var ikke alene den ydre renlighed, men nok så meget ungdommens åndelige interesser, der efter Sørens mening skulle ændres og vendes bort fra uvidenhed og drukkenskab. »Kunne jeg bare gøre noget for at få de unge til at interessere sig for renere glæder og det tror jeg nok jeg skal nå engang«, skrev han optimistisk efter højskoleopholdet og året hos Peder Nielsen. Det var i disse år hans vision om den oplyste bonde tog form. Det blev en af hans kongstanker og for at anskueliggøre den bedre lod han sig fotografere i en opstilling med den tydelige symbolik: møggreben og bogen.

De følgende mange år søgte han at nå sine mål på forskellige måder. For eksempel slog han til lyd for at flytte de unges dansesammenkomster nu da

Søren Lolk som ung først i 1890erne.
Møggreben og bogen skulle symbolisere
hans store mål: »Den oplyste bonde«.

bysmandsgilderne også var ophørt, fra kroerne til forsamlingshusene og dermed bort fra spiritus. De unge burde have andre tilbud og Søren foreslog dansen kombineret med anden lødig underholdning f.eks. lysbilleder og teater. Han gik ind for flere og bedre forsamlingshuse, hvor en ny og tidssvarende bondekultur kunne udfolde sig.

Ungdomsbevægelsen, der havde sin rod i højskolen og dens åndsfrihed, burde dog efter Sørenns mening holde sig fri af den autoriserede kirkes dominans. Da ungdomsforeningerne på Sydfyn besluttede at slå sig sammen valgte to præster og en lærer til bestyrelsen og en sådan gejstlig overvægt huede ikke Søren. Det fik ham til at skrive under overskriften »Præstevælde« blandt meget andet:

»Så, nu er den sag død, nu har kirken også nået at lægge sin døde hånd over denne bevægelse, som er rejst rundt omkring i sognene, mest af mennesker der en gang har siddet på højskolebænken. At ungdommen skal gøres vågen synes jeg er fuldstændig rigtigt, men nu skal den også med et stort snuptag gøres kirkelig. Da vil dødheden fra kirken heller ikke udeblive i forsamlingshusene«.

Det var især kirkens lukkethed og intolerance Søren frygtede. Han ønskede at give ungdommen alsidig orientering om alt, også religiøse spørgsmål for at fremme selvstændig tænkning og sin mistillid til præsterne i denne henseende lagde han ikke mindste skjul på.

Et sted skriver han: »Det kan være trættende at omgås mennesker der ved alt, de sættes ikke i svingninger af det som arbejder i en. Hvem der derimod ikke ved alt kommer ved deres søgen efter klarhed ind på stier som tit fører til helt nye synsmåder«.

Da andelsmejeriet »Staus« i Søby i 1911 skulle flyttes og den gamle bygning derved blev ledig, øjnede Søren Lolk en chance for deri at indrette et forsamlingshus som en slags kulturcenter for egnen. Han tilbød at købe bygningen og om formålet skrev han bl.a.:

»Jeg vil have lov til at lade hvilken som helst holde tale der, som jeg finder formålstjenligt, hvad enten vedkommende er socialist, anarkist, kirkehader eller lignende. Benytte det til f.eks. unitariske kongresser eller hvilke andre religiøse samfund jeg ønsker at give husly. Til vinterdags-skole for unge karle og piger. Til husflid, gymnastik, foredrag, diskussion, oplæsning og lignende«.

•Ære for de gamles
gammen, held de
unges arbejd
sammen•

Mælkekusken forlader det gamle Staus mejeri. Det var denne bygning Søren ville indrette til kulturcenter. Mejeriet blev dog nedbrudt og et nyt, der fik navnet Kragekær, blev bygget på bakken nærved, formentlig på en overpløjet gravhøj. Også Staus Mølle, der ses bag mejeriet, byggedes ovenpå en gravhøj, Staus høj. Til venstre for den nye vejskiltopstander, der endnu mangler skilt, ses inde på marken en halmkost på en stang. Det var vigtigt at mælken nåede frem til mejeriet, selv om vejene var løget til med sne. Derfor afmærkede man hvert efterår »lodsveje« hen over markerne med halmkoste.

Bygningen blev imidlertid brudt ned, så der blev ingen bukser af det skind, men tanken om et sådant ungdoms- og medborgerhus kunne han ikke slippe og det førte til at han indrettede sig med disse aktiviteter hjemme på Vejlegården.

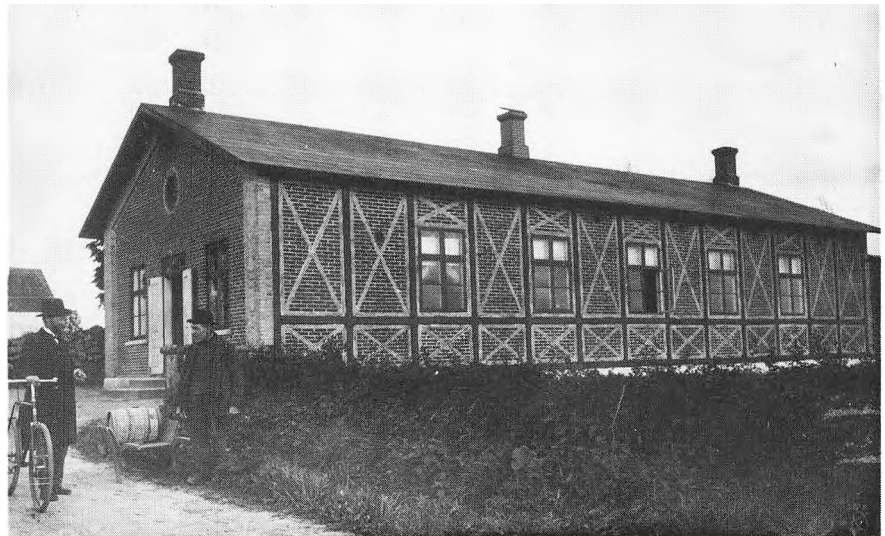
Vejlegården som kulturcenter

Forsamlingshuse eller steder hvor folk kunne mødes og meninger brydes interesserede Søren Lolk sig meget for. – I en omtale af øens forsamlingshuse skelner han mellem »statshuset« i Bjerreby, der var rejst »med«, og bindingsværkshuset i Landet, der var rejst »mod« regering, adel og præstevælde. Hermed sigtede han for det første til at Landet Forsamlingshus, som han følte sig mest knyttet til, oprindeligt var rejst af politiske grunde, da menigmand fik ret til at få et ord med i laget, men ingen steder havde at sige det. For det andet at godsejeren pure nægtede at sælge jord til noget sådant, og sidst at præsten, da det endelig lykkedes at få en grund, ikke var begejstret for naboskabet til kirken.

Søren Lolk skriver bl.a. »For mig blev det en erstatning for højskole og kirke og det gamle bindingsværkshus har sikkert haft større betydning for åndslivet her på øen end de andre tre grundmurede stenhuse tilsammen (kirkerne). Det føles som et fristed, hvor enhver bevægelse kan få lov at gøre sig gældende med den kraft den har. Her har været frihed for Loke som for Thor og det er det kosteligste af husets klenodier«.

Det gamle forsamlingshus i Landet, der i 1887 trods myndighedernes modstand blev rejst på en strimmel jord mellem møllen og kirken. Lundbymølleren, der afstod jord til foretagendet, var på et tidspunkt den eneste på øen der ejede privat jord, bortset fra slottet, og skal en gang have udtalt: »Jeg og så baronen vi ejer hele øen!«.

•Frihed for Loke som for Thor•

Søren Lolk slår derefter til lyd for med tiden at bygge en større forsamlingsgård med fire længer, hvoraf den ene skulle være bindingsværk og indeholde øens museum. Desuden en større hovedfløj med en prægtig sal til koncerter og lignende samt mindre sale og en stald.

»Og til slut en spådom. Vil fremtiden ikke have i sit skød at engang bliver Valdemar Slot øens forsamlingshus, der er intet jeg tror sikrere og det var skønt, thi der er forsamlingshus og kirke forenet«.

Man kunne fristes til at tillægge Søren Lolk profetiske evner, for hans spådom gik næsten til punkt og prikke i opfyldelse: Valdemar Slot blev netop senere en slags forsamlingsgård med kulturelle aktiviteter i salene, spisested i kælderens og museum både i hovedbygningen og gårdens længer. Endvidere blev hans vision om et »øens museum« i en bindingsværkslænge senere til fuldkommenhed virkeliggjort med Povl Fredholms folke-mindesamling i Bregninge.

Den forsamlingsgård, som han foreslog omkring 1912 efter at det var glippet med det gamle Staus mejeri, var dog fremtidsmusik og efterhånden modnedes den tanke hos ham at gøre Vejlegården til et sådant center i det små, men helt efter sit eget hoved. I en af gårdens længer indrettede han Kistesalen, en foredrags- og mødesal med gamle almuekister stående langs væggene. Over kisterne hang gamle bonderedskaber skiftevis mellem træskjolde hvorpå der var malet hans foretrukne valgspog og sentenser.

Gårdens stuehus og have åbnede han for besøgende om søndagen i sommerhalvåret. Forud havde han ansøgt myndighederne om bevilling til »gæsterering«. Sognerådet anbefalede ansøgningen men amtsrådet var imod, vist nok af hensyn til Skovballe Kro, så han måtte helt til justitsministeren før han fik ret til frugtrestauration og »vegetarkro« med salg af egne produkter.

Nu havde han det værktøj der skulle til for at realisere sine ungdomsdrømme: at højne og bevare en bondekultur, der var tilpasset nutiden, at give de unge andre og mere lødige tilbud end de nu så almindelige kroballer, at virke for ædruelig og sund levevis og hans talrige andre mærkesager.

De følgende år blev Vejlegårdens og for så vidt også Søren Lolks glansperiode. Vejlegården med dens særprægede ejer blev efterhånden kendt som et interessant udflugtsmål, ikke mindst for foreninger og selskaber, der efter at have nydt turen over Tåsinge sluttede med en forfriskning i

Et hjørne af Vejlegårdens kistesal, der både var forsamlingshus og museum. I kampestensvæggen til højre ses det symbolske »åbne vindue mod vest«. Til venstre den åbne pejs, hvor der blev tændt ild når der var møde i salen. På begge sider af denne langs væggene står nogle af de gamle slægtskister, som Søren opkøbte og reddede fra snedkerens sav. Desværre kun en stakket frist, for ved en ulyksalig auktion efter hans død blev hans samlinger og dermed også kisterne spredt for alle vinde.

Vejlegårdens smukke have og stuer. Så kvitterede Søren mange gange med en begejstret hyldelse til den gamle bondekultur eller talte om andre af sine hjertesager og når han ved afskeden en skøn sommeraften greb hornet og blæste »Tåsinges nationalsang«, så havde han skaffet gæsterne en uforglemmelig oplevelse og et varigt minde.

Folkefester og oplysende foredrag vekslede nu sommeren igennem på Vejlegården, hvor især den årlige grundlovsfest i den smukke have med taler og sang samt underholdning for børnene blev en meget populær tradition. Mange af tidens kendte folketalere, deriblandt Meyer Benedictsen,

•Sandheden skal
være ingen mand
for broget.

Aakjær, Skjoldborg, Andersen Nexø, Geismar og Sabroe, samt mange andre højskolemænd og præster har ladet deres røst høre fra denne talerstol.

Søren Lolk var tilhænger af absolut ytringsfrihed. På Vejlegården skulle alt kunne siges og alt høres. Her skulle sandhed være ingen mand for broget som Grundtvig skrev. Den eneste betingelse han stillede til sine foredragsholdere var at de skulle tale »frit fra leveren«, så deres mening og standpunkt stod lysende klart for tilhørerne og ikke komme med udenoms-snak. Det var ikke altid Søren mente at denne betingelse var opfyldt og i så tilfælde lod han ikke foredragsholderen i tvivl om sin mening derom. Hvis på den anden side en taler havde udmærket sig særligt og rigtigt talt »af karsken bælg«, fik han som belønning overrakt Søren's yndlingsbillede.

En gang havde han indbudt forfatteren Oscar Geismar til at tale om »det der brændte i ham«, som Søren udtrykte det. På Søren's spørgsmål om hvad han så ville tale om i dag, svarede Geismar at han grundede lidt over det, han havde to emner. »To?« for Søren op. »Kan to ting brænde i et menneske, nej så har De intet at sige os«. »Hvor vover De?« svarede Geismar, der blev meget vred og truede med at gå. »Er De enøjet..? Kan der skabes virkelig musik på een streng?«. Søren indså at han havde forløbet sig og måtte bede om undskyldning.

Søren var fra sin ungdom skeptisk over for den autoriserede kirke og det var især præsternes oprigtighed han somme tider drog i tvivl. Han ynkede disse mennesker, der ikke i kirken måtte åbenbare det mindste af deres egen personlige mening, bundet som de var af stive dogmer og forud vedtagne standpunkter. Det var ikke ytringsfrihed mente Søren men en af grundene til de halvtomme kirker.

En gang da han overværede et møde på Torvet i Svendborg, hvor Sabroe talte til et par tusind mennesker, drog han denne sammenligning: »Der højt oppe lå templet, kirken med sine indviede mure, hvor der om søndagen tales for tomme bænke, men her nede på Torvet stod mængden og lagde sit øre til en røst, der talte om ansvaret for broderen. Da tænkte jeg det religiøse liv har mange iklædninger«.

Det var i Vejlegårdens have Peter Sabroe holdt sin sidste tale - der bl.a. handlede om vort forhold til dyrene - før han omkom ved Brammingeulykken i 1913. Kort efter kaldte Søren Lolk atter til møde med denne annonce:

Efter foredraget. Dette billede fra Vejlegårdens have er taget i 1913, umiddelbart efter at Peter Sabroe holdt det foredrag, der skulle blive hans sidste. Flaget vajer endnu på verandaen.

Vejlegården.

Sommermøde den 10. august. Kl. 4 taler forfatteren Andersen Nexø. Emne: Vi og fremtiden. Dernæst undertegnede om Sabroe og dyrene. Senere læser Nexø op af egne værker. Adgang 25 øre.

Motorbåden »Viking« afgår fra Svendborg (søndre havnemole) kl. 1³/₄ og fra Vejlen kl. 7¹/₄. Billetter forud hos Kielberg á 50 øre.

Søren Lolk.

Det bedre borgerskab i Svendborg, der var hyppige gæster ved disse foredragsmøder kom dog ikke ad søvejen men kørte derud i deres fine landauere og charabancer og nød det som en passende søndagsudflugt.

Det gav ekstra søndagsarbejde til gårdens karle med opstaldning og pasning af hestene. Tit måtte de også være legeonkler for børnene. Det var de dog ikke så kede af, for det gav gode drikkepenge.

I en annonce i »Højskolebladet« efterlyste Søren Lolk foredragsholdere til en slags udvidet foredragsvirksomhed. Der skulle tales om religiøse emner, først på Vejlegården og derefter samme foredrag i omegnens forsamlingshuse. Videre skrev han: »Jeg ønsker talere (læg som lærer), der ser deres løn i at få lejlighed til at fortælle om dem der har øvet størst indflydelse på dem. Der vederlægges kun med frit ophold i mit hjem og fri rejse«.

•Ej lægger nogen
dig til last at du
går snart at sove.

Trods disse usikre økonomiske udsigter lykkedes det senere at arrangere en sådan foredragsturné med Johan Skjoldborg og ham selv som talere. Først på Vejlegården og der gik det meget godt med god tilslutning. Senere på de nærliggende småøer og der måtte han for en gangs skyld notere en dundrende fiasko, især på Drejø. Der havde Søren nogen tid i forvejen talt om det samme emne for ligesom at bane vejen for en større taler, men drejøboerne mente åbenbart at nu havde de hørt nok om det. I hvert fald holdt de samtidig møde i deres »kokasse« i et baglokale i forsamlingshuset og den kunne hverken Skjoldborg eller Søren Lolk konkurrere med! Ydermere måtte de lide den tort at da kokassemedlemmerne udvandrede fra mødet skete det med højlydt træskotrampen hen over gulvet i salen hvor Skjoldborg netop havde begyndt på sin tale for nogle få tilhørere og ingen fra kokassen fandt anledning til at lytte med.

Økonomisk var fiaskoen ikke mindre. Skjoldborg fik formentlig intet og Søren noterede at den lille rejse kostede ham »på det nærmeste et søl«.

Da de sejlede hjem var stemningen noget trykket og ingen af dem nød den smukke sejltur. Skjoldborg beklagede sig over træskotramperne, som han ikke kunne glemme, men han kunne dog trøste Søren med disse linjer:

*»Du skal gå din gang
og strø din sang
trods vinter kulde
det spirer under mulde«.*

At slå et slag for enkle og sunde kostvaner var en af ideerne bag Søren Lolks restaurationsvirksomhed om søndagen. Tidligere var han blevet begejstret for Dr. Hindhedes kostteorier og reformerede gårdens husholdning i vegetarisk retning. Han indså at disse teorier egentlig kun var en fremhævnning af den sunde landbokost som han kendte fra sin bedstemoders tid og enkel og sund livsførelse var netop en af de ting han mente burde præge den nye bondekultur som han ville fremme.

Det var derfor hovedsagelig vegetarkost hans søndagsgæster kunne købe. Det var simpelthen gårdens daglige jævne kost, stort set lavet af gårdens egne produkter. Der blev ikke kræset på nogen måde, heller ikke hvad servering og bordskik angik. Det var Vejlegårdens hverdag han ville lade sine gæster opleve. Herom skrev Søren:

»Da Jeppe Aakjær besøgte mig gav jeg ham det bedste til middag nemlig risengrød og brødæggekage. Da æggekagen kom på bordet troede Aakjær at han skulle have en ren tallerken og begyndte at flytte på sin grødtallerkenen. Det så pigerne og løb til for at give Aakjær en ny, men jeg reddede situationen ved at sige: Aakjær skal ikke have anden tallerken når vi andre ikke skal«. Aakjær tog den i stiv arm, han kendte jo Søren fra højskolen.

Var retterne simple, så var priserne også derefter. I et forslag til en annonce fra 1912 hedder det bl.a.:

Søndagsture til Vejlegården anbefales. Ligger på vestsiden af Thorseng ved skov, strand og bådehavn. Der er restauration med måltider af gårdens produkter à 50 øre. Forfriskninger, frisk og henkogt frugt og kager à 25 øre. Læskedrikke med kager 15 øre.

Drikkepenge modtages ikke.

Man kan se gården uden at lade sig beværte.«

Vejlegården var i almindelighed kun åben for besøgende om søndagen, men forberedelserne gav ekstra arbejde til gårdens folk i ugens løb. Karlene ryddede op, fejede gård og holdt den store have i orden til at modtage den store invasion om søndagen. Pigerne havde travlt med at bage, sylte og koge frugt samt »sætte op til tykmælk« i lange rækker. Tykmælk var en af gårdens specialiteter og meget populær hos gæsterne.

•Jeg havde en pige,
hun sagde altid:
det kan jeg sagtens•

At rede Søren's lange hår op til søndagen var også pigernes arbejde og det var der efter sigende rift om, selv om det til tider var så filtret, at man måtte ty til en kardæsk fra hestestalden. Alt dette ekstra arbejde honorerede Søren dog med rund hånd.

Med de ovenfor nævnte priser spandt Søren Lolk ikke guld på sin krovirksomhed så lidt som på sine andre kulturaktiviteter. For at hjælpe lidt på omsætningen forsøgte han en overgang at sælge nogle af produkterne på torvet i Svendborg, averteret i de lokale blade som »frugt fra forråds-kammeret« under mottoet »spis egnens frugt hvis den er bedst«. Blandt produkterne var også en særlig plantefars, helt uden kød, hvoraf der efter Søren's og husbestyrerinde Ane Mikkelsens udsagn skulle kunne bages de lækreste vegetarfrikadeller. Folk ville imidlertid se kød i frikadeller, så det blev ingen succes.

Det blev derimod en speciel æblemarmelade, som var udviklet og lavedes i store mængder på Vejlegården ved at udnytte gårdens store æblehøst. I den vareknappe tid under første verdenskrig blev »Søren Lolk's æblesmør« meget efterspurgt på egnen. Det var en slags efterbagt æblemarmelade, der efterhånden under fremstillingen fik en rødbrun farve og som var »næsten for godt at bruge til pandekager« som Søren skrev. Den originale opskrift lyder ordret:

Æblesmørret laves således: Kernehusene bortskæres. Æblestykkerne koges med en smule vand på grydens bund. Man tager det tynde fra med en ske. Massen males derpå igennem kødhakkemaskinen, vejes og irøres $\frac{1}{4}$ pund sukker pr. pund kogt frugt. Kommes i lerkrukker som stilles i en ovn der har varme som til hvedebrødsbagning. Dagen efter er smørret færdig. Kernehuset kan anvendes til frugtsuppe«.

Opskriften er naturligvis baseret på anvendelsen af et brændefyret komfur, hvori ilden langsomt ebbede ud om aftenen, men forsøg har vist at samme virkning kan opnås ved to timer i en moderne ovn (ovnfast fad) og så lade smørret afkøle sammen med ovnen.

Dette billede af Mette Skræders, der nyder den sidste varme fra kakkellovnen, regnede Søren Lolk for et af sine bedste. Det gav han som »præmie« til foredragsholdere, der havde udtrykt sig særligt klart og utvetydigt når de talte på Vejlegården.

I Vejlegårdens ejendommelige foredragssal med de gamle kister langs de rå kampestensvægge og den åbne pejs dyrkedes dilettant og anden teaterunderholdning samt ikke mindst folkedans, der var en af Sørens Lolks kæpheste.

En gang ville han indføre den skik at gårdens folk skulle have en times dans hver morgen for at varme op til det egentlige arbejde. Det var en af hans mange pludselige indskydelser, der ikke var særlig gennemtænkte og blev derfor af kort varighed. Dansen blev i stedet henlagt til om aftenen og gjort frivillig.

På træskjoldede ophængt på kistesalens vægge og på bjælkerne under loftet i stuehuset samt på andre iøjnefaldende steder lod Søren male forskellige sentenser og valgsprog, som han satte særlig pris på og som han dels havde hentet i litteraturens verden og dels selv havde lavet. Dette træk var typisk for Søren Lolk og netop disse tankevækkende visdomsord var med til at gøre et besøg på Vejlegården til en særlig oplevelse, der blev husket. Nogle af disse ord og andre sentenser fra hans skrifter er - for nu at blive i Søren Lolks ånd og stil - anbragt spredt på disse sider. De fortæller lidt om de tanker og filosofiske betragtninger han ind imellem gjorde sig.

Sideløbende med de kulturelle aktiviteter på Vejlegården drev Søren Lolk efterhånden en omfattende foredragsvirksomhed rundt omkring for at fremme sine hjertesager og »det der brændte i ham«. Først og fremmest var det bygningskulturen på landet han agiterede for, men også naturfredningsagen havde hans store interesse og om disse emner har han talt mange steder overalt i det fynske område.

I en årrække var han formand for »Naturfredningskomiteen for Tåsinge og omliggende øer«, og i den egenskab var han bl.a. med til at beskytte Landet kirke mod nærgående bebyggelse og sikre en passende grund til det nye forsamlingshus, som han desværre aldrig fik at se.

Søren Lolk i folkemunde

Afvigere og folk der er anderledes skal kanøflles. Det er næsten en naturlov. Og Søren Lolk blévk kanøflet af sin samtid, der i ham fandt en sand lækkerbiskken af et offer. Et vist skær af mystik, der unægtelig var ved denne mærkelige mand, og det at hans samtid ikke altid var i stand til at forstå den dybere mening med hans sære påfund, dannede grobund for alskens sagn- og mytedannelse omkring ham. Han var i den grad blevet et begreb for egnens beboere at noget kunne se »Søren Lolksk« ud, det betød ikke direkte latterligt, heller ikke helt fornuftigt, men i hvert fald særpræget.

Alt hvad der skete på Vejlegården havde alles interesse og blev lystent spiddet af den ubarmhjertige folkesnak, der trivedes i smedien, på kroen og hvor folk ellers mødtes. Det var næsten sådan at havde man ikke andet at snakke om - bortset fra vejret - så kunne man da altid snakke om Søren Lolk!

Desværre så man tit kun det latterlige og groteske ved hans mange gøremål, men overså den idealisme og stræben der altid lå bag. Det tegnede mange gange et forkert billede, men det er Søren Lolks store fortjeneste at han gav en god dag i al denne folkesnak og ufortrødent kæmpede videre for sine ideer. Mange af historierne var dog grove overdrivelser og forvrængning af de faktiske forhold.

Et eksempel på snakkens forhold til virkeligheden er denne historie, der var meget yndet og kendt af enhver på Tåsinge:

»Engang ville Søren prøve om et menneske kunne flyve når det blev udstyret som en fugl. Han fik et par gåsevinger bundet på armene og besteg så et kornhæs, hvorfra han frygtløs og elegant kastede sig ud i luften. Han nåede dog ikke at rokke ved fuglenes privilegium, men havnede knap så elegant i møddingen!«. Episoden fandt sted i Søren's barndom, men folkesnakken, der rigtig tog den til sig, henlagde den som regel til hans voksenaliv og derved fik den mere karakter af en rigtig molbohistorie.

Søren omtaler selv hændelsen i sine skrifter og der er virkeligheden en lidt anden: På Vejlegården havde man i Søren's drengeår en daglejer, som Søren havde et særligt nært tillidsforhold til. Han fulgte ham dagligt under arbejdet og spurgte ham om mangt og meget. Engang da »Mester«,

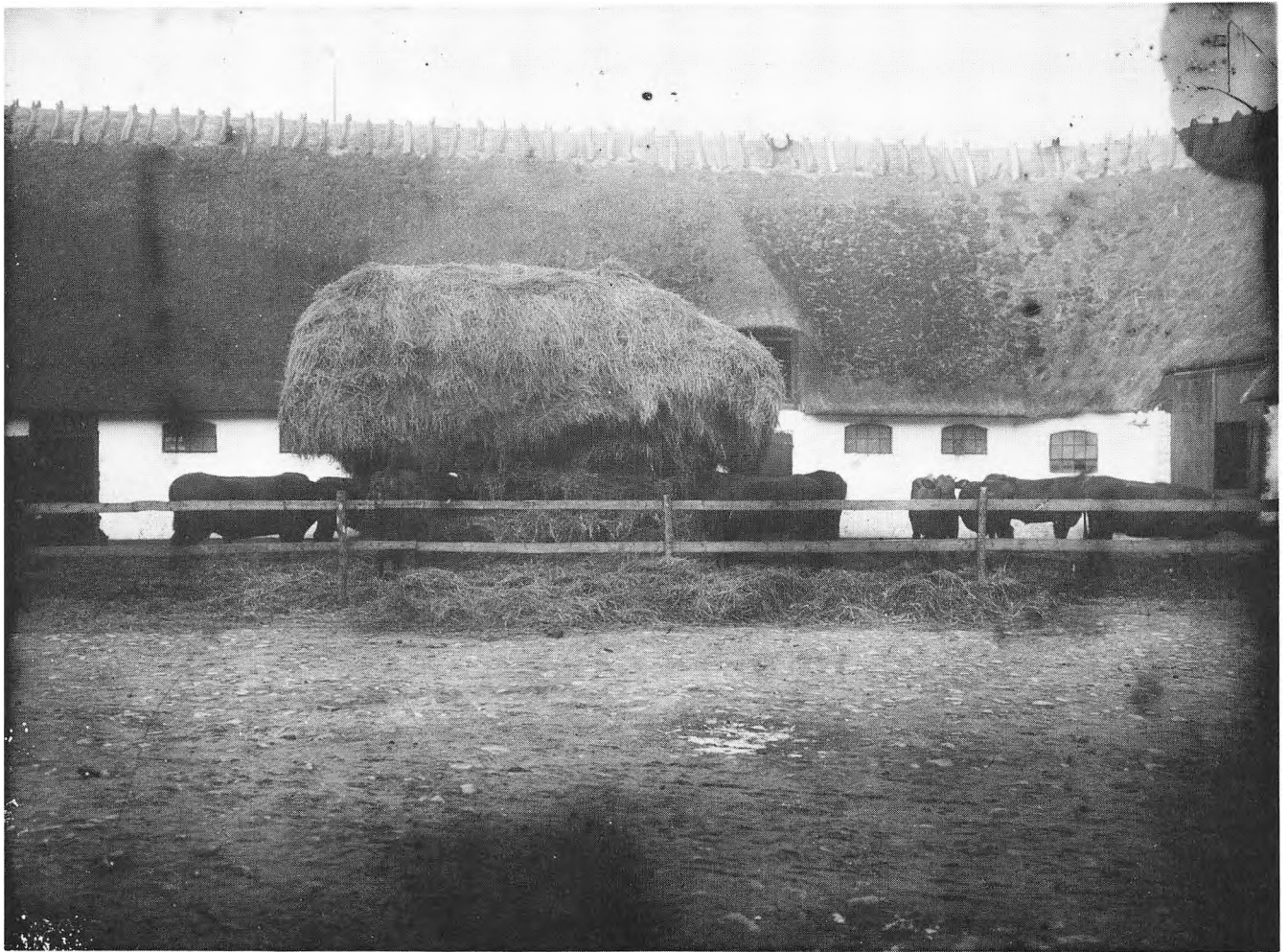
- sådan kaldtes daglejeren - satte korn i stak spurgte han ham om han ikke troede at han, Søren, kunne flyve fra den ene stak til den anden. »Du kan jo prøve ad, men så skal du have en hel del Sjøvinger bundet på dig«, sagde han. Søren hentede en del gåsevinger på loftet, som han fik bundet til hælene og albuerne og et par holdt han i hænderne. »Nu skal du sparke godt med benene når du flyver fra«. Det gjorde Søren og faldt så på hovedet ned i en bunke halm. Daglejeren morede sig kosteligt og selv Sørenns bedstefar, som han aldrig havde set slå et smil, kom grinende humpende hen over gårdspladsen ved sin krykke og kæp: »Nu har jeg fanden - og så bandede han aldrig set så galt«. Søren brast i gråd, ikke alene fordi det gjorde ondt, men nok så meget over at ham som han troede fuldt og fast på havde narret ham. Han havde troet på »Mester« langt mere end på sin egen far. Det var et hårdt og bittert slag for denne følsomme dreng i en tid hvor også hans religiøse barnetro var ved at vakle.

Da Søren Lolk mange år senere nedskrev hændelsen uddybede han nærmere hvorfor han troede mere på daglejeren end på sin far: »Det kom fra hans hestehandler. Når fader skulle købe en hest så hørte jeg ham fremsætte alle mulige fejl ved dyret indtil han havde fået det købt. Når han så skulle sælge det, så havde det ikke de fejl mere, men nu lige så mange dyder som det havde fejl før. Når han så overfor gode venner fortalte hvor heldig han slap fra handelen eller blev rost for sit gode snakketøj, så følte jeg at den faders ord kunne jeg ikke tro på før »Mester« havde berigtiget det«.

Niels Sørensen valgsprog: »Vel rost er halvt solgt« stødte an mod Sørenns daværende forestillinger om handelsmoral og ubetinget ærlighed, men det skal dog siges til hans ros at han ikke lod denne tillidskløft stå åben, men senere altid omtalte sin far på en respektfuld og kærlig måde.

Den nøgenkultur Søren Lolk en overgang praktiserede havde naturligvis en særlig pikant interesse for folkesnakken og gav anledning til mindre pæne historier og gisninger. Søren mente principielt at hvad naturen havde frembragt kunne det ikke være forkert at vise frem, men han indså dog snart at det ikke gik i vor kulturkreds og at det desuden virkede imod hans øvrige hensigter. Da det heller ikke faldt i god jord hos de nærmeste naboer, blev det af kort varighed og glemtes efterhånden.

Kosten man fik på Vejlegården var også genstand for megen omtale og kritik, der bevirkede at gården blev stemplet som et dårligt madsted. Helt uberettiget. Ganske vist var det delvis vegetarkost efter Dr. Hindhedes

Søren Lolk slog på et tidspunkt et rækværk tværs over gårdspladsen og dyrene lod han frit gå ud og ind ad dørene og forsyne sig efter selvbetjeningsprincippet. Dette blev voldsomt kritiseret og latterliggjort af folkesnakken, men senere blev løsdrift en meget anvendt fodringsmetode. Søren var blot lidt foran.

ideer om sund livsførelse, som Søren gik stærkt ind for, men vi der har prøvet den kan bekræfte at den både var veltillavet og velmagende og sundhedsmæssigt sikkert langt at foretrække for det fede flæsk man ellers fik rundt om på gårdene.

Det hed sig engang at kosten på Vejlegården var så sløj at folkene tog den med ud i stalden og gav den til dyrene. Den lille fjer, der i folkemunde blev til en sådan skrøne er følgende:

På grund af vegetarkosten kneb det for Søren at få kvalificeret arbejdskraft til gården og staben bestod derfor tit af en broget skare af »mærkelige« folk. Den særeste var dog Nordborg, en lang radmager svensker, der altid var sulten og åbenbart var lidt menneskesky, for han nægtede konsekvent at spise sammen med os andre. Ved spisetiderne kom han med sin skål og fik den fyldt i køkkenet. Derpå gik han ud i kostalden og op på loftet, hvor han entrede op på en hanebjælke. Der sad han så og spiste, men dyrene fik intet, for Nordborg levnede aldrig noget.

Søren Lolks bestræbelser for at fremme nøjsomhed og enkel og sund levevis blev af snakken udlagt som ren og skær nærighed. Hans yndlingsvalgsprog »den indre løn er den egentlige« blev tit opfattet helt bogstaveligt som en kommentar til lønudbetalingen og karlene var også svært enige om at han gav dem rigeligt af den indre løn, men kneb lidt på den ydre!

Kosten på Vejlegården var som regel fastlagt på et skema for hele ugen og udskejelser tålte ikke, men en dag da Søren var kørt til byen ville kokkepigen dog lave lidt ekstra godt til karlene. Hun slog æg i panden til en mægtig æggekage, men uheldigvis havde Søren glemt et eller andet og lidt efter rullede kapervognen atter ind i gården. Nu var gode råd dyre, for æggene snaldrede allerede lystigt på panden og kokkepigen, der ellers hverken var mundlam eller rådvild, så ikke anden udvej end at vende bunden i vejret på panden og lade de lækre æg forsvinde i ilden!

Søren Lolks ejendommelige udseende og klædedragt bidrog naturligvis stærkt til snakken og når han kom til Svendborg iført sin smukke folke- dragt med sølvknappet vest og med det mørke, næsten sorte hår smukt pageklippet var han et så afvigende syn, at han ikke altid kunne gå i fred for gadedrengene. En gang, har han selv fortalt, kom han cyklende op igennem Svendborgs krogede gader i regn og modvind og med cykelslaget flagrende i vinden, da et par berusere kom ud fra en beværtning. Ved synet af cyklisten stillede den ene sig med ryggen mod væggen og udbrød - med vidt opspilede øjne, som så han et åndesyn: - »Gudfader bevare os! Der skal du se - der kommer sgu selvste Jesus på cykel!«.

En smædevise manglede heller ikke i folkesnakkens arsenal. Den var begået af en opvakt dreng fra Drejød, Anders Finsen, der havde en digter i maven og som tjente på en gård i Vornæs. Han blev senere under navnet Anders Finsing journalist og forfatter samt redaktør af »Dansk Fiskeritidene«. Den noget barnlige vise begyndte således:

•Enhver må søge
at se det lyse
i sin stilling•

*Oh, Søren Lolk
du dårskabens tolk
talsmand for kostens besparelse
og gamle skidtkassers bevarelse
med det gamle bras
og det ormstukne knas
du elsker så såre
som så mangen en dåre
gid du uden for megen møje
må slide din sølvknappede trøje.*

På trods af visen, skrev Anders Finsing senere, blev han gode venner med Søren, der fattede interesse for den kvikke dreng og lånte ham bøger fra sin samling, deriblandt: »Hovedstrømninger i dansk litteratur«. Unægtelig en tung sag at pløje sig igennem for en 15 års tjenestedreng fra Drejø.

Søren Lolk var en impulsiv og umiddelbar natur, der tit reagerede ganske spontant. Derved bragte han sig mange gange i situationer, der af folkesnakken straks blev opfattet som latterlige eller i det mindste groteske.

En dag da han besøgte nogle bekendte i Svendborg vakte han nærmest jubel ved at ankomme bærende en flot damehat på hovedet. Søren forklarede ganske upåvirket at han skulle have hatten med hjem til sin kone og at den havde bedre af at blive båret på et hoved end at blive pakket ind. For Søren var det nærmest snusfornuft, andre fandt det latterligt.

Under et foredrag i en forening fik han pludselig øje på en gammel kone bagest i forsamlingen, som han mente at kende. Til tilhørernes store forundring forlod Søren nu talerstolen og satte sig ned og snakkede med hende, mens han glemte alt om foredraget og tilhørerskaren, der nu langsomt gik i opløsning, da der åbenbart ikke blev mere foredrag den dag.

Søren var engang med hest og vogn i Svendborg for at hente en nyfæstet karl og pige. Ved banegården blev pigen sendt ind for at »stirre vildt og energisk efter den højeste mand der steg ud af toget«. Det lykkedes hende at finde den rigtige og på vejen hjem beordrede han de unge til at stå af, tage hinanden i hånden og løbe foran vognen og sådan ankom de til gården. De fik et mærkeligt første indtryk af Søren. Senere fandt de at han nok var meget ejendommelig, men tillige et menneske, en husbond, som man ikke kunne lade være med at synes om. Især hvis man brød sig om at

»krybe ind i ham« og prøve at forstå hans tanker og livssyn, som karlen senere skrev.

En gang havde Søren og et af børnene været i Svendborg for blandt andet at købe fisk med hjem. Da han kom ned til Vindebyfærgeren havde den allerede ringet afgang, da de forbløffede færgefolk og passagerer så Søren komme styrtende med et stort torskehoved under den ene arm og et barnehoved under den anden!

En lignende færgeepisode har han selv beskrevet og disse problemer vil mange ældre tøsinger kunne nikke genkendende til:

»Jeg var blevet en del forsinket, men mente dog at kunne nå den aftalte færge. Stærkt belæsset var jeg med en 17 pund halv ost, mange slags pakker og for 50 øre blødt brød i en papirpose. Da jeg drejede om hjørnet ved færgebroen kunne jeg ikke se bedre end at broklappen løftede sig. Mit højeste ønske var i dette øjeblik at nå færgen. Vil du nå det? Jeg sprang dobbelt fremad for om muligt at slippe ombord, men jeg kunne jo ikke løbe noget med det store læs, som jeg havde ondt ved at slæbe selv i fodgang. Jeg sprang til alt det jeg kunne. Den uhåndterlige halve ost gled under armen og kageposen var ved at revne. Varmen og blodet steg mig til hovedet i denne spænding om jeg skulle nå det. Havde jeg dog ladet være med at købe det bløde brød. Det er godt jeg ikke har et svagt hjerte, ellers ville jeg muligvis havde ligget der med samt hele min oppakning. Men tænk hvor lykkeligt denne gang: Jeg havde taget fejl i mørkningen. Færgeklappen var ikke ved at gå op, men ved at gå ned. Jeg var frelst!«.

Sørens i almindelighed venlige væsen kunne hurtigt skifte til harmdirrende vrede, når han så nogen forgribe sig på natur og tradition. En gang da han så nogen i færd med at sløjfe et smukt levende hegn standede han bilen og til lige stor forfærdelse for passagererne i bilen og folkerne på marken steg han ud og gav dem en ordentlig opsang.

En anden gang var det dog nærmest modsat. Søren kom forbi nogle folk, der tilsyneladende med liv og lyst gik op i deres arbejde til trods for at vejret var meget dårligt. Han spurgte hvordan de dog kunne holde humøret oppe under sådanne forhold. »Jo« sagde formanden, »enhver må søge at se det lyse i sin stilling!« Den tog Søren til sig og derfor kom den sætning til at figurere blandt de andre slagord på loftsbjælkerne på Vejlegården.

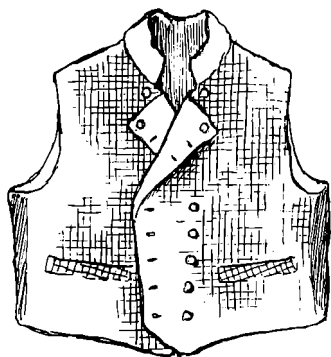
Under et besøg i København ynkedes Søren over en droskehest, der så rigtig mager og elendig ud og spurgte kusken om han ville sælge den. Det ville han godt, men så måtte han købe vognen med. Det gjorde han så og derefter gik turen den lange vej hjem til Vejlegården, hvor hesten nød sit otium i delvis frihed og i bedre foderstand. Søren gik ved siden af vognen hele vejen fra København, da han ikke nænnede at det stakkels øg skulle slæbe på ham også. Vognen, en såkaldt kapervogn, benyttede Søren flittigt i årene derefter indtil han fik bil.

Søren var hårdt trængt af folkesnakken og blev grundigt »kanøflet«, men når hans møder og sammenkomster var så populære på egnen og han selv så godt kendt ikke alene på Tåsinge men langt videre ud, så skyldtes det måske netop denne snak, der pirrede folks nysgerrighed omkring den interessante og mærkelige mand.

Søren Lolk havde sine meningers mod og kunne både provokere og forarge, men samtidig var han på en gang en myte og en personlighed, der heldigvis havde format til at føle sig hævet over al snakken. Et sted skriver han: »Jeg følte at det eneste der havde betydning, det var ikke andres dom men kun min egen dom om mig selv, da det for mig ene kom an på om jeg kunne kalde mine handlinger dårlige eller gode. Den ubetingede røst der lyder i vor samvittighed er det egentlige moralske - gudsrøsten«.

•Ikke andres men kun min egen dom
om mig selv har betydning•

Klædedragt og hårpryd

Da Søren Lolk i 1890'erne var kommet tilbage fra højskolen, fuldstændig i vildrede på det religiøse område, men fast besluttet på at forny den vaklende bondekultur, havde han en oplevelse, der fik stor betydning for ham. Fra sin bedstefaders gamle klædekiste havde han fremdraget nogle af de gamle stadsklæder. Han iførte sig nogle af disse og i spejlet beundrede han den enkle skønhed i disse dragter, og da gik det op for Søren hvor vigtig en del af kulturen klædedragten var. Han indså at denne smukke dragtkultur ikke var et modelune, men en naturligt fremvokset og af nødvendigheden præget tradition og at det bedste af denne ikke burde glemmes men overleve og indgå i en kommende tids kultur.

Herremoden, der regerede omkring århundredeskiftet, var efter Søren opfattelse kun fantasiløse efterabninger af den sidste parisermode og uden nogen tilknytning til nogen dansk kultur.

Han begyndte derfor lidt efter lidt at lade de gamle dragter komme til ære og værdighed. Først den sølvknappede vest. Den viste sig at klæde Søren så godt at han gik med den til stadighed og efterhånden blev det netop de to ting, den sølvknappede vest og det lange hår, der kom til at kendetegne den mærkelige bonde derude på Vejlegården.

Under hele amerikaturen, hvor der ellers havde været rig lejlighed til at »vise flaget« fra det gamle Danmark, lod Søren folkedragten ligge hjemme og var til ukendelighed klædt lige så fantasiløst som sine rejsefæller. Det var nok ikke med glæde han traf denne beslutning, men han forklarede senere at han ikke ville skabe opmærksomhed om sin egen person. Formålet med rejsen var at se og lytte sig til sine udvandrede landsmænds skæbne og det mente han bedst kunne opnås fra et mere anonymt stade. Hjemkommen iførte han sig dog atter den sølvknappede vest og den fulgte ham siden.

Søren var åbenbart ikke helt ene på skansen for en bedre dragtkultur. Et sted skriver han bl.a.:

»Vi har kastet medlidende blikke efter en enkelt iblandt os som har forsøgt at gå i nationaldragt. Hans dragt bestod af en hvid vadmels skjorte og knæbukser af samme stof og strikkede hvide strømper. Derover bar han en blåternet buld (vest hvor ryggen er af samme stof som forsiden). Det er

Søren Lolk iført sin smukke vadmelsdragt med sølvknapet vest. Når han således klædt og blæsende nationale melodier modtog sine gæster til Vejlegårdens søndagsmøder kunne han frembringe en stemning, der blev en uforglemmelig oplevelse for tilhørerne og garanterede et vellykket møde.

muligt at det var en dragt der var til at le af, men skammen er da ikke hans. Skammen består i at der ikke i et eneste hjem er bevaret en »Thorsengs nationaldragt«, hvorefter man kunne konstruere den nye. Hvilken foragt for foregående slægtleds livsform udviser denne fattigdom ikke? Vi må da nøjes med at tænke os hvorledes den sølvknappede vest har set ud og knæbenklæderne med sølvspænderne. Inderst har den hvide vadmels dækket dem fra top til tå. Selve kropstykket har yderligere været beskyttet af bullen eller vesten. Derover en lang kofte. Det var en anderledes renlig dragt end vor. En gang imellem kom hele dragten i vaskebaljen, hvorimod vore mørke købedragter bliver fælere og fælere, for skuldervattet tåler ikke en vaskeomgang«.

Søren Lolk fik dog efter de foreliggende oplysninger konstrueret en slags nationaldragt til festligt brug og fik den i 1908 syet hos Wiggers i Svendborg. Den bestod af hvide vadmels knæbukser og do. jakke med bælte, hvid bluse og blå strømper. Til dragten medgik 8½ alen hvid vadmels og det hele kom til at stå Søren i kr. 85,50, hvoraf sylønnen udgjorde 50 kr.

Det var ganske mange penge dengang og er et eksempel blandt mange på at han var parat til og endnu havde råd til at yde betydelige økonomiske ofre for at fremme sine hjertesager.

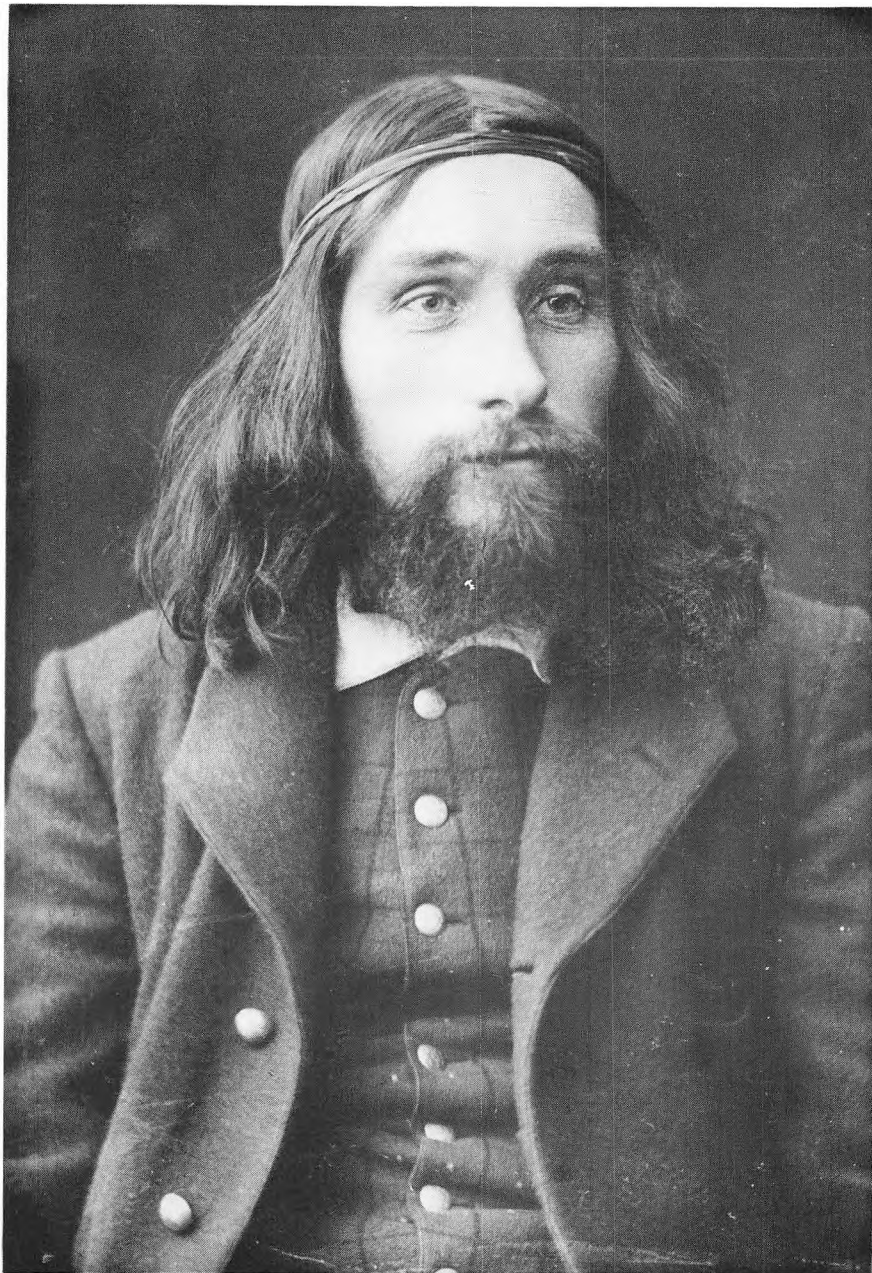
»Vadmelsdragten var festlig, men ikke mere kunstfærdig end at kvinderne selv kunne sy den. En gang drog jeg til marked i Svendborg i en sådan for at sælge et par hvidmankede røde plage.

Det forekom mig at alle de mørkkledte mennesker, der cyklede uden om, ikke var nær så festklædte som jeg og plagene. Vi skulle jo have forsværgt at disse sortklædte mennesker ville til noget så fornøjeligt som et sommermarked, snarere at det var en stor begravelse de hastede til. Jeg fik en meget fin pris for plagene og jeg trøstede mig med at selv om mine ærede samtidige ikke syntes om min vadmelsdragt, så følte jeg mig derfor ikke ene for jeg støttede mig til et foregående Danmark, som har syntes at netop den hvide vadmelsdragt med sølvknapet vest var en festlig dragt«.

Det var ikke alene i klædedragten Søren Lolk efterlyste større selvstændighed hos folk. Et andet eksempel hentede han i omgangstærskværket - et fællesejet, dampdrevet tærskværk, der flyttedes fra gård til gård i tærskesæsonen, - hvor det var almindeligt at have alle folkene på kost:

»Når man hos sognefogedens havde fået suppe til middag den første dag og steg den næste og man havde spurgt sig det op, så stod den på suppe

»Ligner jeg ham snart«, skal Søren en gang have sagt til en gammel kone, der havde et Jesusbillede hængende. Ligheden med den klassiske opfattelse af en Jesusfigur var slående, da dette fotografi blev taget, men var næppe tilsigtet af Søren, der blot mente at det naturlige også måtte være smukt, hvis man kunne se uhildet på det. Senere, da Søren fik bil, var der en lille pige der bestyrtet kom løbende ind til sin mor og råbte: »Mor, mor, kører Jesus i Fordvogn?«.

og steg skiftevis hele byen igennem. Hvor er den modige mand, der tør give dem grød og vælling til en forandring?»

Når Søren Lolk holdt møder på Vejlegården eller havde besøg af fremmede foreninger eller selskaber, iførte han sig ofte nationaldragten, som han derpå hyldede i begejstrede vendinger og samtidig slog han et slag for den naturlige hårpragt. Gudbjerg landøkonomiske forening, der besøgte ham i 1913 fik bl.a. følgende ord med på vejen:

»Et ord der for mig har været en ledestjerne er »det naturlige«. Et ungt menneske spørger: Hvor går vejen? Hvad er ret? Hvad er rigtigt? Hvad er smukt? Og jeg har fundet den bedste rettesnor i det som betegnes »det naturlige«. Der har I forklaringen til mit lange hår. Når det er ganske almindeligt at også mandfolkene er skabt til at bære langt hår ligesom kvinderne, så kan der ikke være tvivl om at det også er smukt, når vi blot kunne sætte os ud over det tilvantes magt og se med »egne øjne«. Jeg er ikke i tvivl om at denne forsamling ville være ti gange så smuk, når hver af jer bar jeres af Gud skabte ejendommelige åsyn, men nu har ragekniv og traditionel mode skabt jer alle efter det skræbede svinehoveds model!«.

I samme retning udtalte Søren Lolk sig på et naturfredningsmøde i Odense i 1917. Her talte han sig varm om »det der brændte i ham«, nemlig fredning og bevaring af de gamle bindingsværkshuse, hegn, stengærder o.s.v.. Han ville dog også have folks hoveder inddraget under fredningen:

»Jeg venter mig af denne bevægelse at den må føre til at denne forsamling får et mere ejendommeligt og mandigt præg. Hvilket herligt syn for en foredragsholder at se ud over en forsamling af skæggede karle og mænd, særprægede som de er tænkt fra Mesterens hånd.

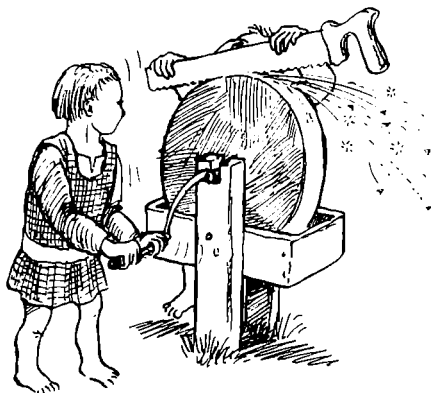
Kommer man til at elske naturen om sig tør man vel også lade den præge en selv. Da blev det lettere herefter at kende hinanden efter et flygtigt bekendtskab som i aften. Mændene vil bære deres naturlige skæg og kvinderne simple fletninger eller håret båret i den simple græske knude. Alle krøllejern ville blive solgt som gammelt jern og barberknivene lavet om til lommeknive«.

»Når jeg har gået med håret langt til skulderen og i nationaldragt, har jeg virkelig følt det som fortjenstfuldt at gøre vort samfund lidt rummeligere i så henseende«.

•Det naturlige•

Søren Lolk og børnene

Mit første møde med Søren Lolk fandt sted omkring 1914, da han en dag kom ind i smedien ledsaget af sin hund, en temmelig stor og lådden en, som han kaldte »Sjabberdi«. Ved samme lejlighed spurgte Søren om han måtte »gi' et bidrag til landbrugets fremme«. Meningen forstod jeg, der dengang kun var 7 år, først lidt senere da han kom ud fra det lille rum i baghuset, hvor man helst sidder alene, men jeg var vældig imponeret af hans raske udtalelse. Da Søren havde bemærket min interesse for mekanik kaldte han mig altid spøgefuldt »flyveren« når han så mig i værkstedet.

Min far har fortalt at da han i 1907 overtog Vornæs smedie var der kun en eneste kunde tilbage at overtage og det var Søren Lolk. Senere fik vi drenge temmelig meget med Søren at gøre. Vi gik nemlig på dagleje rundt om på gårdene om sommeren hveranden dag når vi havde fri fra skole og ligeledes i sommerferierne. På andre gårde var det dog mest vort arbejde at »drive heste« i en hesteomgang, som dengang hørte til hver gård. Det var et ualmindeligt kedeligt arbejde, som vi afskyede. Anderledes når vi kom ud på Vejlegården. Der var en helt anden atmosfære og der skete altid noget spændende.

Ganske vist blev vi også der sat til ensformigt rutinearbejde som at luge roer og lignende, men Søren sørgede altid for at vi ikke kom til at kede os. Han havde mange morsomme påfund og forstod at omgås sådanne drenge på en forstående og kammeratlig måde. Hans frie og utvungne væsen tiltalte os umiddelbart og bevirkede at vi kom til ligefrem at beundre og forgude ham. Hans kvalifikationer iøvrigt samt hans idealer var vi dengang lykkeligt uvidende om. Ganske vist overværede vi og var med i mange af hans særprægede ideer, men det var jo bare spændende! Det religiøse tungsind, der plagede ham også i disse år og som han selv så indgående har beskrevet, bemærkede vi slet ikke.

Søren Lolk havde megen forståelse for sådanne drenges behov og var klar over at vi ikke kunne gå og arbejde fra middag og til kl. 6 aften uden at blive sultne. Når vi gik og arbejdede i en mark holdt vi derfor altid længselsfuldt øje med ledhullet i hjørnet af marken, hvor Søren midt på eftermiddagen kom til syne, satte trompeten for munden og blæste en fanfare.

Drengenes »nationaldragt«.

Kasket, bluse stramt knappet ved håndleddene, korte bukser der dog dækkede knæene samt lange hjemmestrikkede strømper. Det var den gængse drenge-mode på den tid, men det er uvist om det var dette Søren Lolk ville vise, eller det blot var »Emil på Vejlegårdens trappe« som der står i hans korte tekst.

(Emil kører med kalven)

Søren elskede at omgive sig med børn i alle aldre og til dem alle havde han passende legetøj.

Det var signalet til at vi skulle komme derned og så opvartede han med et eller andet lækkert f.eks. pandekager. Det var en opmuntring vi satte megen pris på.

Ligeledes da vi engang lå på knæ og lugede løg, der var sået i - forekom det os - endeløse rækker og så fyldt med ukrudt at det var mere end svært at finde løgplanterne, der var på størrelse med knappenåle. Kedeligt arbejde, men Søren fandt på råd: før vi kom havde han med visse mellemrum anbragt lækre æbler skjult i ukrudtet, som vi så blev belønnet med efterhånden som vi kom til dem. Det stimulerede interessen for en tid, men vi var alligevel glade da Søren kort efter forbarmede sig over os og satte os til andet arbejde.

Da Søren Lolk gik meget ind for Dr. Hindhedes kostteorier var det hovedsagelig vegetarkost vi fik på Vejlegården. En gang ville han prøve om man kunne leve af kirsebær alene som middagsmad. Han selv og vi drenge skulle være forsøgskaniner. Vi blev omhyggeligt vejede og i en uges tid kravlede vi op i kirsebærtræerne hver gang de andre gik ind til middags-

maden. Da forsøgsperioden var gået blev vi vejret igen. Søren havde tabt sig, men vi drenge havde taget på i vægt og det kunne han ikke rigtig forstå. Det kunne vi derimod godt, for mens Søren overholdt reglerne til punkt og prikke, så snød vi os til et ekstra måltid om aftenen når vi kom hjem!

En anden gang ville han forsøge om det lod sig gøre at leve helt på vildmandsvis og udelukkende ernære sig af naturens egne produkter. En af gårdens gamle karle, Neergård, og Søren selv flyttede ud i et lysthus i haven, hvor de overnattede og kun fik at spise hvad de kunne bjerge sig i mark og have, men efter nogle dage havde eksperimentet nær taget livet af gamle Neergaard på grund af forkølelse, så det måtte desværre opgives.

Livet på Vejlegården var bare lykken for os drenge. I den lange middagspause nød vi badelivets glæder ved den nærliggende strand eller vi fordybede os i karlenes store lager af kulørte hæfter i kamrene f.eks. hos ovennævnte Neergård. Han var en rigtig gammel herregårdssnob, der elskede at underholde os med beretninger om de vidunderlige grever og baroner han havde truffet da han arbejdede på Brahetrolleborg. Den største oplevelse havde vi dog når vi en enkelt gang kom for tidligt om morgenen Så var vi med til at ride hestene hjem fra folden og det var alle tiders på en herlig sommermorgen.

Søren var som nævnt vort store idol, men for mit vedkommende var der dog en lille undtagelse, der bekræftede reglen. En dag skulle vi have grød til middag, og jeg var den dag ene dreng mellem karlene og Søren. Rækkefølgen var nu den at først øste karlene grød op, så jeg og tilsidst Søren. Vi skulle have smeltet fedt i smørhul, og i samme rækkefølge blev der nu lavet smørhul og hældt fedt i. Så store smørhuller som karlene lavede havde jeg aldrig før set, så da turen kom til mig vovede jeg kun at lave mit cirka halvt så stort og fyldte det så op med fedt. Næppe var det sket før Søren faldt for fristelsen og sagde direkte til mig og så højt at alle ved bordet kunne høre det: »Det ser ikke godt ud at tage så meget fedt i«. Karlene, som det jo var møntet på, lod som om de ikke hørte det, men jeg blev meget skamfuld og tillige harmfuld over at blive brugt som syndebuk. Jeg vovede dog ikke at sige noget, men det varede et stykke tid inden min agtelse for Søren blev helt genoprettet!

Husflid var noget af det Søren Lolk ville bevare af den gamle bondekultur. Det burde man lære tidligt mente han og derfor holdt han »snitte-

skole« for drenge i gårdens huggehus. Han var dog klar over at tiden var løbet fra den gamle form for husflid med fremstilling af nyttige redskaber af træ. Den moderne industri lavede nu disse ting meget bedre og til en billig pris.

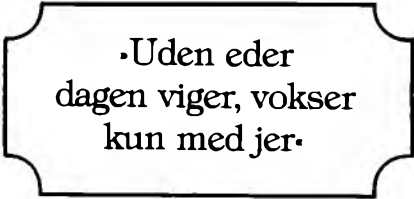
Sørens bedstefar, den gamle Lolk, vedblev dog stædigt at stå på huggehuset så længe hans værkbrudne lemmer tillod det, men hans produkter var efterhånden ikke i så høj kurs hos karlene. Når de traf på et sådant klodset, hjemmegjort redskab sagde de straks lidt ringeagtende: »Det er vist af Lolkens fabrikat!«.

Nogen fornyelse måtte der til, også for at fastholde drengenes interesse, og han satte dem derfor til at lave spændende modelskibe af elletræ og vindmøller af gamle tøndestaver, alt ud fra den betragtning at drengene bedre lærte at bruge værktøjet når de arbejdede med noget der interesserede dem.

»En lykkelig dag« står som overskrift over en beretning om en dag hvor alt lykkedes for Søren.: Han fik godt brev fra hende der stod hans hjerte nærmest, karlenes arbejde i gården gik godt, mureren havde held med opførelse af en tørreovn til frugt, han fik solgt hundegræsset til en god pris og sidst men ikke mindst var børnene mødt fuldtalligt til husflidsskolen, hvor de gik til arbejdet med liv og lyst. Husflidslæreren kunne fornemme landbougdommens lyst til husflid og Søren kappedes med børnene om at føle lyst og glæde ved dette skolearbejde. Vi, smedens drenge, måtte af økonomiske årsager ikke deltager selv om vi hellere end gerne ville, men da Søren erfarede at vi i stedet lavede skibene derhjemme og i hjulmandens værksted, betragtede han det som endnu et resultat af sit initiativ og vi blev regnet med under den lykkelige dag.

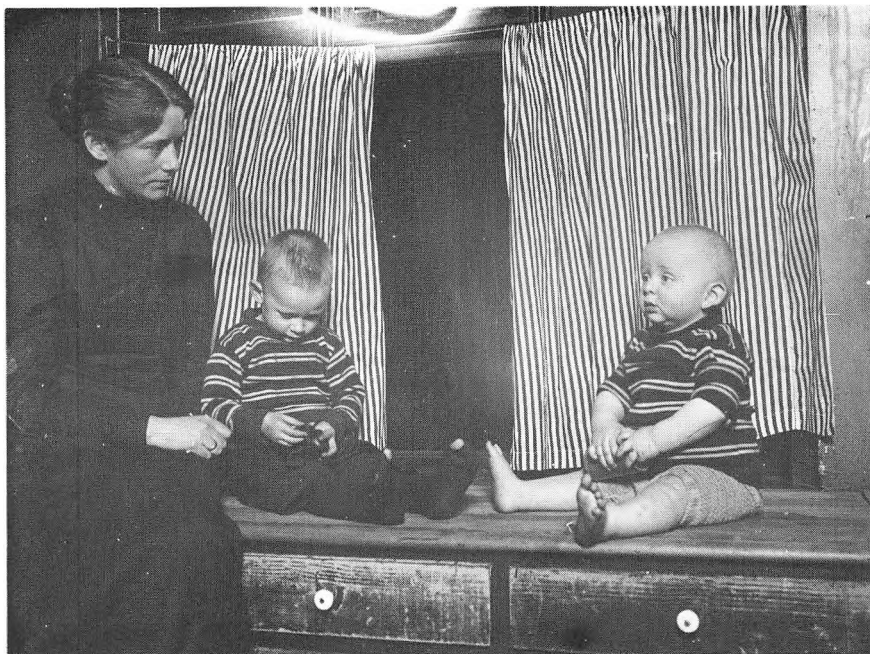
Ikke alle dage var dog lige lykkelige. »Sorgens dag« skrev han under nogle tankevækkende ord om en dag der begyndte så godt med strålende sol, men hvor nogle uheldige og uvenlige ord fik tavshedens forbandelse til at sænke sig over arbejdet og ødelægge dagen.

»Hellere vil jeg spise det tørre brød og have venlige sind om mig end jeg vil sidde ved et rigmandsbord, hvor der hersker uvenlighed iblandt os. At straffe med stumhed er så hårdt at vi måske aldrig burde gøre det og dog griber vi tit til det middel og mener at være i vor gode ret. Jeg bad om at jeg i eftermiddag måtte få det sværere her i livet at se: det at tilgive dem som hader og forbander os. Jeg fik det ikke at se. Hvorfor vil eller

•Uden eder
dagen viger, vokser
kun med jer•

Fru Rønholt, en gæst på Vejlegården med to velnærede børn, hvoraf det ene er ved at vokse sig ud af strømperne.

magter vi ikke hellere at have noget tilgode hos andre end at skylde andre? Hvorfor stræber vi ikke stærkere, ja sætter alt ind på det at kunne tåle andres misforståelser og miskendelser og dog være frejdige i hu fordi vi kender vort eget sindelag. Hvorfor være fjendtlige mod andre? Er det ikke netop »spildt ulejlighed?«. Det eneste fjendtlige som har nogen betydning for os er det som findes hos os selv«.

Vi drenge var dog ikke med på denne mørke dag. For os var de lykkelige dage langt i overtal og nok kunne Søren af og til være alvorlig stemt, men over for os var han altid venlig og imødekommende.

At arbejde på Vejlegården som daglejerdreng var altid populært og eftertragtet blandt omegnens drenge. Ikke alle var heldige, men vi privilegerede nød det i fulde drag.

Omkring 1917 boede på Vejlegården en mor med to børn, tvillingerne Fanny og Peder. Da moderen rejste fra gården for at videreudanne sig, blev børnene - til nogen fortrydelse for husbestyrerinden - tilbage og Søren tog dem til sig som om de var hans egne. Om Fanny og Peder har han skrevet nedenstående beretning, der tydeligt viser hans kærlighed til børn og samtidig hans sorg og skuffelse over ikke selv at have sat børn i verden.

Allerede mange år før havde Søren gjort sig tanker om børneopdragelse og folkesnakken, der altid var parat til at kaste sig over ham, gjorde sig straks lystig over at en ungkarl som Søren holdt sig klog på dette område. Ikke desto mindre er de principper om fri opdragelse baseret på børnenes egne oplevelser, som han antyder i beretningen, senere blevet almindelig anerkendt pædagogik som modstykke til den mere autoritære opdragelse.

Fanny og Peder

»Det bekræfter sig at der er intet vi kan lære så meget af som af børn. Det er små hele mennesker og som et spejl til de voksne. Peder råber på Fanny og Fanny på Peder hvert øjeblik. De er ikke altid blide ved hinanden, men de er alligevel hele livet for hinanden. Hele deres lærd kan være et godt forbillede på et godt ægteskab, thi således skulle det jo arte sig at trods gnidninger og byrder så skulle de to være som et par der ikke ret godt kunne undvære hinanden.

Med hvilken jubel de begynder om morgenen og ud af de ubetydeligste ting får de glæde dagen igennem. Der er en halv times morskab i at Peder er uden for det åbenstående vindue, han har en kæp og er en farlig bersærk og Fanny er indenfor på bænken under vinduet og kommer fra og til vinduet.

På deres lille vogn kom de trækkende med et helt læs jernskrammel og se med hvilken begejstring det blev taget af vognen. Selv om det kun var skår og halve ting, så var der ingen mangel ved noget af det.

»Det er en greb Fanny«, »Dette er et skuffejern Peder«, »Nej se det er en sele«, »Det er en kaffekande«. De kan hente brænde. Spænde Kaspar for vognen. De kan selv finde ud af hvordan de bedst kan drive får og gæs ud. Jeg lånte dem hvert en lille stiksav, hvilket var det bedste de havde fået længe, men da de tænkte at saven kunne save bedre når de sleb den på slibestenen, så fik tænderne en omgang der.

Tvillingeparret Peder og Fanny, der kom til at udfylde et savn i Søren Lolks liv. Her på Vejlegårdens trappe sammen med Mads gedebuk og arkitekt Th. Hoffmann, der også var en stor børneven.

•Det eneste fjendtlige som har betydning for os er det som findes hos os selv.

Det er rigtigt hvad Edv. Lehmann siger at sådanne børn inden skolealderen lærer en kolossal masse ting hver dag uden at de selv eller nogen anden tænker på det. Hvor tit står de ikke stille og ser på hvad jeg eller andre voksne gør? De har lært at bruge en hammer ved at se vi andre gøre det. Da jeg havde syet på en sæk i går så bed jeg tråden over med tænderne. Peder og Fanny så andægtigt til og vil selv engang bide tråden over uden at vide hvem der har lært dem det.

Det må være godt bagvendt at tage mindst syv år af børnenes bedste tid til at syse med abstrakte ting i stedet for at lade dem lære af tingene selv. Hele kunsten består blot i at lade dem sysselsætte sig med hvad de har lyst til fra morgen til aften og kun være vidne til en smuk færd af de voksne, så ville de derigennem få den fuldkomneste opdragelse der kan fås.

Børnenes moder får skyld for at hun ikke har taget sig ret meget af dem, og derfor undrer det min husbestyrerinde at de er bedre børn end de fleste. Det vil altså blot sige at deres moder ikke har ødelagt dem med utidig omsorg, så de allerede er en del selvlærte. Jeg tror snart husbestyrerinden er ved at blive glad over børnenes ankomst.

Det var jo kun den halve dag at skolen tog i de syv år og resten af tiden var helt min egen så jeg må ikke klage, når blot min barnesjæl ikke var blevet i den grad forgiftet med forældet religion, som vel må bære hovedskylden for at jeg måtte leve mine bedste manddomsår uden en Fanny ved min side og derigennem en rigtig indleven i menneskelivet (familielivet). Jeg kunne ikke finde den religiøst fribårne sjæl som jeg tillige kunne blive forelsket i og jeg kunne ikke selv komme til mig igen religiøst.

Trods Sørens åbenbare og inderlige kærlighed til børn, der kom til fuldt udtryk i hans forhold til Fanny og Peder, var de religiøse skruper ved at stifte familie stadig så stærke at han åbenlyst talte om at lade sig sterilisere. Når det alligevel lykkedes for Søren Lolk at befri sig for disse mørke tanker, der dengang betragtedes som »forkerte« og nedværdigende, skyldtes det netop hans samvær med disse to børn, der banede vejen for et senere lykkeligt familieliv.

Også andre nød godt af Sørens børnevenlighed. I mange år var Vejlegården det ideelle sted for en spejderlejr hver sommer. I disse naturskønne omgivelser kunne spejderne frit udfolde sig uden begrænsninger af nogen art, og en mere forstående vært kunne de næppe have ønsket sig.

Kunst, musik og litteratur

At Søren Lolk allerede i sin ungdom gjorde sig tanker om kunst og kunstforståelse fremgår af en lille afhandling som han har skrevet omkring århundredeskiftet. Heri siger han sin uforgribelige mening om kunst i al almindelighed og forsøger også at besvare det evigt aktuelle spørgsmål: hvad er kunst? Besvarelsen var måske lidt naiv - det var en ung simpel bonde der skrev - men nogle af hans betragtninger er vel alment gyldige:

»Hvordan bliver et billede eller en figur kunst? Det bliver det når det er kunst for kunstneren selv, hvis han da ikke er lille i ånden. Skal der fremstilles kunst så må kunstneren gå helt op i det, og bliver det ikke noget for kunstneren, så bliver det aldrig til kunst. Det er med maleren som med en digter, han kan fortælle en oplevelse så klart at man ikke kan få den så klar ved selv at se den. Man kan tale om naturelisme i kunsten, den vil dog altid når den er kunst være idealistisk, thi overfor et billede af det uharmoniske gør vi os et billede af hvorledes det burde have været, det som skildres os. Goethe skal have sagt om nogle berømte malerier at de havde den højeste sandhed men intet spor af virkelighed. Det er hele kunstens kvintessens«.

Hvad et kunstværk bestod af var efter Sørenns mening ret underordnet, når blot kunstneren gik op i sit arbejde. Han var inde på at enhver original tanke, som kan bringes til udtryk der kan modtages af og glæde andre mennesker, må betragtes som kunst. Han betragtede f.eks. gedigent håndværk og kunst som en og samme ting, der ikke kunne adskilles.

Søren Lolk omtaler forskellige kunstværker i ind- og udland samt kunstens vilkår og er iøvrigt af den mening at kunsten her til lands ikke bør samles i hovedstaden, men bringes ud til folket og ind i hjemmene. Den tanke selv at forsøge sig som skabende kunstner har også strejft ham. Han skriver at han har lyst til at tumle både med bronze og keramik og videre: »Nu vil jeg selv prøve på at tegne små billeder, det må jo da blive det allerbedste selv om det kun bliver små tegninger, for i dem kan der indlægges det samme skønne som i de store«. Der kendes dog ingen eksempler på en sådan kunstnerisk aktivitet, så forsøgene faldt nok ikke heldigt ud. Måske følte han sig »for lille i ånden«, hans evner lå på andre felter.

Musikken startede Søren med allerede i barneårene, dog ikke frivilligt.

Hverken han eller hans broder Peder havde mindste lyst til at lære at spille, men bedstefaderen, der var meget musikalsk og selv spillede flere instrumenter, holdt dem hårdt til ilden og for at opmuntre dem fortalte han dem hvilken gavn han selv havde haft af musikken: »Havde jeg ikke haft fiolen så havde Karen Davens fanden brænde mig ikke set efter mig!« Om musiktimerne hos bedstefaderen har Søren skrevet denne gribende beretning:

»Der var intet han elskede så højt som musik, skønt det ikke er godt at vide hvad der optog ham mest, enten havet, de hårde sten eller det blødeste af alt i verden, musikken. I sine sidste år led han temmelig meget, men det var som om alle smerter forlod ham, såsnart der blev spillet. Når min broder sad halvgrædende over klaveret og skulle øve sig, lå bedstefader inde i sengen og råbte når han spillede galt: Nej »f«, nej »g«, nej »h« o.s.v. Så ivrig var han på at få lært vi drenge at spille at han lå inde i sengen, værkbruden som han var, og øvede os i violinspil. Som otteårs gut var jeg så fortvivlet over den halve spilletime, som jeg hver dag måtte have ved sengen, at tårerne løb mig ned over kinden og violinen hvis det varede lidt over en halv time. Når han så at jeg græd lagde han sin violin og med et dybt drag efter vejret sagde han: »Dit lille fæ, så kan du fantasere da«. Så rev jeg i strengene så vildt jeg kunne. Det forløste mig fra min kval så jeg både lo og græd på en gang, når jeg listede ud fra bedstefaders blå kammer, hvor jeg dog syntes der var så godt at være«.

Musikken kom til at spille en stor rolle i Søren's liv og senere har han nok sendt sin bedstefar mangan taknemlig tanke. Også klaver og horn lærte han at spille og netop hornet blev hans kæreste instrument. Det fulgte ham overalt hvor han færdedes. Det hang i snor over skulderen og med det kunne han frembringe og fastholde en stemning, der blev uforglemmelige oplevelser for tilhørere. Mange har set ham springe af cyklen på et særligt naturskønt sted, blæse en nationalmelodi og derpå køre videre uden at tale med nogen. Da han fik bil fik hornet en fast knage i denne, det var blevet en slags symbol på Søren Lolk.

Når han havde indbudt foreninger eller selskaber til foredrag eller lignende på Vejlegården gik han dem ofte i møde klædt i sin smukke nationaldragt, stillede sig i spidsen og ledede indtoget i gården mens han spillede nationale melodier på hornet. Så var den tone slået an som han ønskede sammenkomsten skulle præges af, og et vellykket møde var sikret.

Typisk billede af Søren Lolk med sit elskede horn, med hvilket han dels kunne frembringe en stemning i en festlig stund og dels blæse folk op om morgenen. Her under et besøg på Kerteminde Højskole.
H.C.F. foto 1924.

•Den højeste sand-
hed uden spor
af virkelighed.

Sin glæde over musikken ville Søren gerne dele med sine folk og engang hyrede han ligefrem en sanglærer til at undervise dem i musik og sang og når han søgte folk var det ikke ualmindeligt at han betingede sig at pigerne — foruden at kunne døje vegetarkosten — skulle have anlæg for musik og sang og karlene for husflid.

Også litteraturens verden ønskede han at åbne for sine folk. Hans store bogsamling stod altid til deres rådighed, men åbenbart kneb det lidt med interessen, for en overgang vækkede han dem tidlig om morgenen med hornsignaler i gården og efter den sædvanlige gang øllebrød gav han dem en times tvungen litteraturoplæsning før dagens arbejde. Det faldt dog ikke i god jord hos karlene, der hellere ville have sovet den time. Det ærgrede Søren, der selv var en morgenmand, at de ikke værdsatte åndelige sysler højere. Det samme gjaldt hans liggende gæster og en påskehelligdag mens han havde besøg af en gartner og en dame fra København blæste han både folk og gæster op tidligt om morgenen og gav dem følgende salut:

»I ligger alt for længe om morgenen I fremmede. I skulle forlængst have været oppe og læst hver et kapitel om noget af det som kunne bidrage til at bringe jer frem blandt de første af jeres slags. Gartneren skulle have nyttet disse morgentimer til at sætte sig ind i et vanskeligt punkt i sin gerning og frøkenen burde have læst i Hindhedes kogebog, som er god at få forstand af. Men også I andre havde ligget endnu, hvis jeg ikke havde tvunget jer op og der er dog mængder af viden som I ikke ved i alle disse blade og bøger som ligger her. Det er næsten det samme hvad I får fat i af læsning, det vil kunne bidrage til at gøre jer til alsidige mennesker«.

Denne opsang havde dog ikke den tilsigtede virkning og den lidt naive — om end velmente — tanke om en sådan »morgenhøjskole« blev til karlenes store lettelse hurtigt opgivet.

Om den nævnte kogebog skrev Søren forøvrigt et andet sted: »Den er så fornøjeligt skrevet at når jeg har nogle syge venner så giver jeg dem altid Dr. Hindhedes kogebog at læse, den er fornøjelig og god at få forstand af«.

Selv var Søren Lolk ved selvstudium og højskoleophold særdeles velbevandret i litteratur og filosofi. På hans hylder stod værker af Tolstoy, Brandes, Rousseau, Kierkegaard, Dickens og mange andre. Særligt grebes han en overgang stærkt af Rousseaus naturfilosofi, og mange steder i sine skrifter henviser han til de store filosoffer og deres tanker.

Iøvrigt giver han det gode råd at hvis man rigtig vil forstå en forfatter, så skriver man en anmeldelse af hans bog. Det gjorde Søren i adskillige

tilfælde. Allerede i 1897 anmeldte han Jonas Lies »Den fremsynte« og i 1902 både Arne Garborgs »Den fortabte fader«, Alphonse Daudets »Familiens støtte« og Selma Lagerlöfs »Jerusalem«, der netop var udkommet og hvis religiøse indhold talte stærkt til Søren. En gang organiserede han en slags Dickensklub med oplæsning af dennes værker og mange af datidens litterære personer kom jævnligt på Vejlegården og blev hans personlige venner.

Selv om Søren Lolk rummede et væld af tanker og kunne formulere sig fremragende, blev det aldrig til noget egentligt forfatterskab der mundede ud i bøger, men dog til en lang række notater og artikler om et utal af emner, herunder stof til hans foredrag. I alt blev det gennem årene til 22 håndskrevne bøger.

Som de fleste mennesker havde også Søren en periode i sit liv — omkring århundredskiftet — hvor han skrev digte. Det blev til en broget samling, spændende fra lange kærlighedserklæringer til tungsindige religiøse betragtninger. For dem alle gælder at de set med nutidens øjne nok forekommer ubehjælpelige og primitive, men de tanker han ønskede at udtrykke står dog klare og tydelige nok. I hans digtsamling findes også følgende lidt selvironiske kvad, måske møntet på hans samtidige, der var lidt træge til at godtage hans tanker:

Et ord

*... langsomhedens sønner
er der nogen der skønner
sligt er sagt om Danmarks sønner.*

*Stadig står det mig i øre,
noget sygt det må vist røre,
siden jeg det pinligt høre.*

*Hvor det ord jeg hader
mer end slægtens gamle lader,
det er som i dynd man vader.*

... langsomhedens sønner.

Bedst var han måske, når han i sine digte beskrev egne små oplevelser:

*Mads gedebuk
han var så smuk
og næsten velopdragen
jo, denne gang gør »næsten« sagen.*

*En gang jeg trak ham lidt i skægget
han blev så underlig bevæget.
Han rejste sig på sine ben
og skrabede i grus og sten.*

*Så gav han mig et vældigt stød
så jeg i muddergrøften flød.
Nu blev jeg vældig vred:
»Hør Mads! nu skal du se«.*

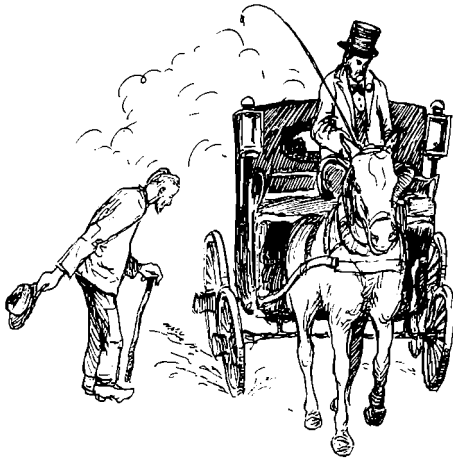
*Hefstig greb jeg fat min kølle,
blev i det samme nu en bølge.
Mads den fik imellem synet
dratted' om som ramt af lynet.*

*»Er Mads nu død – å er han død?«
et væld af tårer frem der brød.
»Hvad har jeg gjort – hvad har jeg gjort?«
ej mere hæftig Kain har spurgt.*

*Så tog jeg Mads i mine arme
og bad til Gud han sig forbarme.
Til sidst begyndte Mads at sukke,
og snart vi sprang som kåde bukke.*

*Og Mads han sagde »bæ«,
for mig det lød som »fæ«.*

Herskab og tjenestefolk

Søren Lolk deltog ikke meget i aktiv partipolitik, men under de politiske brydninger i hans ungdom tilsluttede han sig tidligt den radikale fløj af Venstre. Det var i sig selv usædvanligt blandt gårdfolk, men Søren gik endnu videre og sympatiserede faktisk med den også på landet voksende arbejderbevægelse og det bragte ham til tider i et vist modsætningsforhold til sine standsfæller og naboer.

På Vejlegården skulle alt kunne siges og alt høres, men listen over hans foredragsholdere afslører dog tydeligt hans sympatier og at han i virkeligheden var en slags socialist. Ikke revolutionerende, samfundsomstyrtende fanatiker, men et tænkende menneske, der — selv privilegeret — kunne se og bekymre sig om de sociale skævheder og uligheder i samfundet.

I det daglige arbejde på Vejlegården var der ingen sådanne uligheder at se, i hvert fald ikke umiddelbart. Her arbejdede alle, gårdmand, karle, piger og daglejere på lige fod med på gårdens drift. Heller ikke på klædedragten kunne man se forskel. Gårdmanden var ikke altid finere i tøjet end karlene, ja det kunne endda være omvendt.

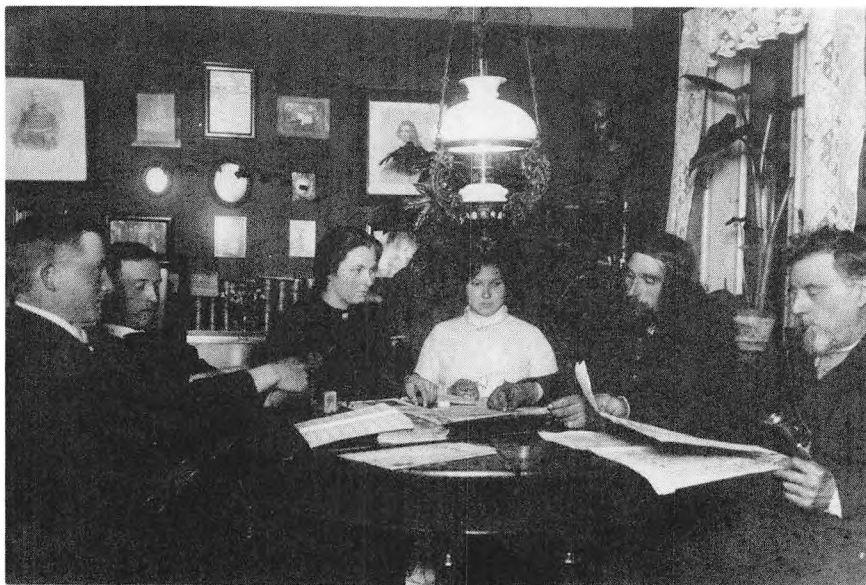
En gang havde Søren der med vilje klædt sig simpelt for at ligne arbejdet, gået lidt for længe med sin arbejdsjakke, der var begyndt at revne forskellige steder. På samme tid havde han en karl, der var ikke så lidt »pussen« af sig, som han skrev. Karlen satte en ære i altid at være ren og pæn i tøjet både under arbejdet og i fritiden. En dag beskyldte Søren ham for at være forfængelig, men karlen tog til genmæle: »Hvis jeg var sådan en stor gårdmand som dig så brød jeg mig heller ikke om for at gå med et par lappede bukser og albuerne ude af trøjen, men da jeg nu ikke ejer noget, så er jeg nødt til at klæde mig på for at blive regnet for noget«. Det gav Søren lidt at tænke over.

Trods fællesskabet om arbejdet på gården var Søren som nævnt ikke blind for den store sociale forskel mellem gårdmand og daglejer. I sin ungdom plagedes han tit af samvittighedsnag, når han rejste til byen og der spiste en bøf til halvanden krone på en restauration og samtidig tænkte over at det var lige så meget som daglejeren fik om dagen til hele familien at leve af.

Da han blev gårdmand søgte han dog på forskellig måde at råde bod på denne ulighed ved f.eks. at række de små husmænd en hjælpende hånd. På

På Vejlegården gjorde man ingen forskel på herskab og tjenestefolk, når man hyggede sig om bordet om aftenen. Fra venstre karlene Martin (med violinen) og Hans, husholdersken Ane Mikkelsen, pigen Johanne, Søren Lolk og »gamle Sørensen«.

Fotografiet er taget 1910 af »den lille fotograf«, snedker Eriksens søn fra Gesinge.

de tider var det almindeligt at daglejere som en del af deres løn fik udført deres markarbejde fra gården. I stedet forærede Søren dem en hest, så de kunne klare sig selv. Han kunne også finde på at køre rundt til sine daglejere og dele ud af produkter som gården havde nok af, men som han vidste daglejerne manglede f.eks. korn. Desuden udviser Vejlegårdens regnskab fra den tid udgiftsposter, der ikke er nærmere betegnet end »bortforæring«.

Som dreng oplevede han en endnu større ulighed og kløft mellem mennesker, nemlig det svælg der dengang var mellem det høje herskab på slottet og dets fæstebønder. Søren Lolk fortæller selv herom:

»Aldrig glemmer jeg det indtryk det gjorde på mig som dreng når baronen kom kørende med fire heste for den høje, gule charabanc og skulle over med Vindebyfærgen. Der holdt vi i vore gamle fjedervogne og grisevogne en hel række op forbi kroen og holdt nøje regnskab med hinanden at det kom til at gå efter tur med at komme over.

•Folkets kærlighed,
min styrke•

Men så snart baronen kom kørte han straks ombord. Bønderne blottede tavst hovederne alt som baronen passerede os. Et køretøj til fik lov at køre ombord efter baronen og alle gående kom med. Baronen kørte selv sine fire smukke blodsheste. Kuskens med det mægtige kløftede hageskæg sad ved siden af i sit flotte liberer: høj hat med roset og kappe med blanke knapper, snævre skindbukser og lange støvler. Baronens var en svær mand med et majestætisk væsen iført smukke klæder af et usædvanligt snit. Han havde nogle nervøse glip med øjnene, som gjorde ham forskellig fra andre og imponerende for en drengesjæl.

Idet baronen kørte ud på færgen stod begge færgekarlene med kasketten ved knæene. Hvor stille der dog blev på færgen mens vi sejlede over. Kun de fyrige blodsheste stampede i dækket og nikkede med deres små hoveder. Vi så os mætte i hestene med det fine sølvpletterede seletøj og i vognens navnetræk med krone over, men til dem på bukken eller dem der sad bag i vognen nåede vore blikke ikke. De kendte ingen af os andet end som bønder og vi dem som baroner og der imellem var et svælgende dyb eller så høj en trappe som den på Valdemar Slot. Derfor veksledes der ingen ord eller noget smil. Ingen øjne mødtes skønt vi havde fået livet og skulle have døden på samme ø.

Ved ilandkørslen stod færgekarlene igen med kasketten ved knæene. Baronens strammede tømme og sagde »allez« og det stolte køretøj forsvandt i byen. Straks forsvandt den trykkede stemning og alle ombordværende fik deres mæle og livlighed igen.

Hvor kørte de hen i det dejlige køretøj med de fyrige heste? Måske til nærmeste standsmæssige nabo, thi jo rigere man er des længere er der mellem naboer og derfor var der fire heste for. Men hvorfor satire? Hver og en af os der var på færgen går måske også en nabo forbi for at komme til en »nabo«. Men kunne ingen smil byttes på færgen, hvor kunne der så heller fældes en tåre da baronen døde, når vi ikke eksisterede for ham og han jo heller ikke for os«.

Den afgrund mellem mennesker og iskolde atmosfære, som gjorde et så stærkt indtryk på Søren Lolk, skulle dog senere blive brudt af en kvinde fra det samme høje herskab, en kvinde det bar sit adelsnavn med rette. Hun steg ned ad den høje trappe og viede sit liv til at arbejde for andre og pleje de syge. Som »Baronessen« blev hun et begreb overalt på Sydfyn, og især for tøsinger et symbol på pligtfølelse og hjælpsomhed. Søren Lolk bringer hende bl.a følgende smukke hyldest:

(Fader og baronessen med cykel).
Spinkel og sart af skikkelse vandt hun
alle tøsingers hjerter ved sin utrolige ener-
gi og hjælpsomhed. I al slags vejr cyklede
hun rundt på øen og var den gode »nabo«
til alle der havde hjælp behov.

•Den egentlige ejendomsret er kærlighedens.

»Hvor det dog virkede sælsomt iblandt at en datter fra det høje for alle lukkede slot ikke længere kørte med i den høje gule vogn med de fire blodsere, men steg ned og gav sig til at arbejde hårdt for os. Det var ikke en sejr, der vandtes på en enkelt dag som oldfaderen Niels Juels. Det var et strengt livsarbejde; som her sattes ind og vi var nogle dårlige tåsinger om ikke vore huer som af sig selv røg af for denne vor gode søster, som er glad for alle tåsinger og dobbelt glad, hvis hun mærker en glæde for hende igen. Der er ingen tryk fordi hun er med på færgen. Dertil giver hun for mange smil, for mange venlige ord, for mange håndtryk. Der er ikke så langt til naboer, vi skal blot blive lidt syge, så er vi de dejligste naboer for baronesen. En helt købte øen, en slægtning vandt den«.

At de store sociale forskelle og svælget mellem herskab og tjenestefolk også fandtes andre steder oplevede Søren da han engang besøgte broderlandet Sverige. Han var da gæst »upstairs« hos en fornem forpagterfamilie, men det kneb lidt med at holde den herskabelige maske, når hans sympatier faktisk lå i underste etage. Herom skriver han:

»Da jeg var ganske ung var jeg nogle dage i besøg på en svensk herregård. Vi levede hver dag i herlighed og glæde. Hele den øverste etage af huset var opvarmet. Vi spiste med servietter og der lå en lille blomsterbuket ved vor tallerken. Vi røg cigar af fineste mærke. Folkene på gården hilste os ærbødigt med hatten. Men under os var folkestuerne. Møblerne her var slået sammen af nogle brædder, væggene så ikke ud til at blive kalket hvert år og gulvet var af sten. Bordet var skåret med usædelige billeder og sommesteder så gennemhullet at det våde som spildtes kunne løbe ned på gulvet. I stedet for tallerkener brugtes runde træbrikse til flæsket, ellers spiste man af det store fællesfad.

Det øverste og det nederste var som himmel og helvede i forhold til hinanden. Da sagde jeg til fru: »Hvor kan De egentlig være glad ved at bo sådan deroppe, når der ser sådan ud hernede?«. Hun svarede at de ikke ville have det anderledes og at hun havde prøvet at give dem tallerkener, men dem slog de i stykker.

Jeg havde på fornemmelsen at jeg måtte passe at se fornem ud, men med det gik det ikke altid som det skulle. Hornet havde jeg som altid med mig og en af de stille sommeraftener lå vi ude på græsplænen og jeg blæste danske melodier. Når jeg holdt inde begyndte gårdens svenske piger at svare mig med svenske sange. Da husker jeg at den unge forpagtersøn gav sig til

Kresten Himmers hus i Bøgebjerg. Typisk husmandssted, der havde så lidt jord at økonomien kun klarede ved at manden arbejdede som daglejer på gårdene.

at vrænge efter dem, så de tav stille. Hvor var det stygt af ham, ligesom da jeg fortalte om at mine roer fik jeg passet på den måde at den flinke af børnene jeg havde til at hjælpe mig ved lugningen gik foran og fortalte historier. »Her« sagde forpagtersønnen, »giver vi dem et spark i enden for at få dem frem«.

Disse oplevelser bidrog stærkt til at vække og forme Søren Lolks sociale forståelse. Han blev klar over at sådanne uligheder og kløfter mellem mennesker også var til stor skade for den bondekultur han ville bevare og forbedre. Tjenestefolkenes kår og muligheder måtte forbedres bl.a. gennem sådan oplysning og undervisning som han selv søgte at praktisere på Vejlegården. Det var hans mål at enhver bondekarl og daglejer skulle kunne måle sig med gårdmanden i kundskaber og dannelse og mange flere burde efter hans mening have mulighed for at blive selvstændige landbrugere eller frugtavlere.

(Alle Græsbørnene).

Børn er fattigmands rigdom. Søren Lolk var sig bevidst og bekymrede sig om det umådelige svælg der var mellem en sådan fattig daglejerfamilie og de velhavende gårdfolk. At føde og klæde en sådan flok - der kunne se ud til at blive endnu større - kunne synes en umulighed for de få kroner han fik i dagleje. Fast arbejde var der endda kun om sommeren. Om vinteren måtte han ty til skærveslagning på vejene, hvis der var noget.

•Hvorfor bærer vi
guldkæder og
ejer jordegods?•

Som et eksperiment i denne retning påtænkte han at udstykke 10 tdr. land af Vejlegårdens jord til en slags haveby med en stor frugthave til hvert hus. Det var hans tanke med tiden at kunne skabe lige så mange fuldt selvstændige hjem som der var tdr. land. Frugtavl, hønseavl og husflid skulle danne grundlaget for disse hjem. Så langt nåede han med disse planer at han i 1915 fik bygget de to første huse »Lille Vejlegård« og »Danmarkshuset« inden krigen satte en stopper for eksperimentet.

I samme forbindelse og for at hjælpe små husmænd og daglejere til en bedre indtægt foreslog Søren dem at specialisere sig i forskellige husflidsarbejder, især sådanne som den enkelte havde sat sit eget personlige præg på og som kun han kunne lave så godt. Han mente at der var et marked for sådanne gedigne håndgjorte ting, når de blev fremvist for »det rette øje«. F.eks. burde der på ethvert museum og især på Frilandsmuseet i Lyngby indrettes »salgsstuer« til dette brug. Søren tilbød at være mellemmand og formidle den nødvendige kontakt til købere og var endda villig til at afgive forhåndsbestilling for egen regning hos enhver sådan husflidsmand, der havde sig et kært speciale, hvad enten det nu var en smuk ske af benved, et bord med korsfod, en knoppet tornekæp med flot hjortetakshåndtag, vævede genstande med kunstnerisk præg eller hvad som helst, der kunne smykke hjemmene.

»Jeg er selv husflidsmand i fotografiens kunst og bilder mig ind at mange af mine billeder af det gamle Danmark er af en sådan skønhed at de også må kunne afsættes og bringe mig fortjeneste. Så venter jeg at høre fra specialisterne. Jeg tror på sagen, men er mig dog Kropotkins ord bevidst: kunsten er ikke at kunne udkaste en ny skøn tanke, men at kunne gennemtænke den så praktisk at den lader sig gennemføre«.

Det var Søren's plan straks at åbne et sådant husflidsudsalg på Vejlegården og han opfordrede egnens husflidsfolk til at melde sig til, for derved kunne måske flere få foden under eget bord, men da det praktisk gennemtænkte netop ikke var Søren Lolks stærke side, strandede desværre også dette velmente og interessante forsøg på social udligning i landsbyerne.

Søren Lolk og oldtidsminderne

»Vore dygtige fædre pløjede ikke uden om højene, men igennem dem så ikke en blev sparet, derfor blev Tåsinge på det felt det fattigste sted i Danmark«.

Sådan skrev Søren Lolk i begyndelsen af dette århundrede. Allerede i sin tidligste ungdom interesserede han sig for vore jordfaste fortidsminder, som han snart indså havde det rigtig skidt. De oldtidshøje og dysser, der »fandtes på hver mands mark« i hans bedsteforældres tid, var i stort tal nedpløjede og sløjfede. De lå i vejen og dækkede over god agerjord. Jordejerne protesterede ikke, men gik nærmest i spidsen for dette hærværk. Forfædrenes vældige stenmonumenter blev solgt til skærver og grundsten og højene hvorpå de stod blev jævnet med jorden. Det var i sandhed »værdig fortid i ussel nutids vold«.

Søren Lolk havde et frisk eksempel næsten lige uden for døren. Den store gravhøj og grusbanke »Bøgebjerg« i Vornæs skov blev i året 1905 fuldstændig afgravet og brugt som fyld i dæmningen over Vornæs Vejle. Redde højen, der ifølge Nationalmuseets sognebeskrivelse indeholdt »mange skeletter«, kunne han ikke, men han indså at der nu måtte gøres noget før ethvert spor af fortiden var forsvundet.

I 1920'erne skrev han om hvad han mente skulle gøres og denne artikel er endnu et forbløffende eksempel på hvor langt han i visse henseender var forud for sin tid. Den kunne med fuld aktualitet være skrevet 50 år senere og det samvirke mellem fagarkæologer og amatører som han her slår til lyd for er netop hvad der med stort held praktiseres i nutiden. Under overskriften »Oldfædrenes sidste spor« skrev han blandt andet:

»Vort nationalmuseums uvurderlige skatte under mere betryggende kår har været de sidste års løsen og det vil sikkert tage vore museumsfolks hele kraft at få dette store arbejde fra hånden, men selve indsamlingsarbejdet og undersøgelserne af fædrenes spor bør ikke sagtne, men tværtimod tages op med fornyet kraft ikke alene af museumsfolk men af historisk interesserede sjæle. Nu rodes der stærkt i Danmarks muld med traktor og alskens svære redskaber. Den moderne biltrafik kræver mere stenbelægning af vejbanen. Efterspørgslen efter sten bliver stor. Danmarks marker vil blive motortravlet for sten. Derfor må enhver historisk interesseret hver i sin egn begynde på optegnelser om sin egne stenhistorie.

I Nationalmuseet skal findes et kort, hvor der er indtegnet hvor de vigtigste af Danmarks dysser og gravhøje har stået, men jeg er vis på at Danmark har ejet i tusindvis af sådanne oldtidsminder som ikke findes på kortet. Det er disse unævnte minder vi skal have stedfæstet og optegnet hver for sin egn, thi endnu er det sådan at på højdedraget, hvor dyssen stod er der endnu en del sten så store som et barnehoved der kaster ploven op af furen, men snart er hver sten pillet op og dyssens sidste spor borte.

På øen Tåsinge findes ingen dysse bevaret, men hvis det nu er gøriligt at stedfæste f.eks. bare hvor 100 dysser en gang har stået, var det så ikke en fortjenstfuld gerning? Eller hvis vi giver os til at gå fra sted til sted og udspørger folk om der er fundet oldsager på deres mark eller ikke. Fundet eller ikke fundet giver det ikke et pålideligt billede af fædrenes spor?

Det synes mig stor synd at de fundne flintekiler ikke er blevet stedbetegnet men er havnet i spandevise hos enkelte der har haft lidt sans for sådant, men som ikke kan gøre rede for hvor kilerne hører hjemme, hvor de lå kastet eller tabt af oldtidsmanden. Hvor de endnu findes for sig selv i hjemmets skuffer bør de påmales ejendommens matr. nr. så de ikke kan blive hjemløse. Ligeledes bør der optages en fortegnelse over hvor meget og hvad der er fundet på hver mands mark, som dog vil være et billede af fædrenes færd.

Der er det morsomme ved dette arbejde at der ikke kræves ret megen oldtidsviden for at kunne udføre det. Og det er det morsomme at hvert menneske fra barnet til oldingen kan være en rig kilde til oplysning om denne sag. Den lille pige kan huske at bedstefader har fortalt at der er fundet en kile og en lille stenhammer i Stendyssemarken. Og med hende ved hånden går vi ud ved marken og der på højdedraget er det helt sandsynligt at der godt kan have stået en dysse og karlen bekræfter at der er noget stenet at pløje på den højde. Dyssen er funden, men arbejdet i marken med indsamling og optegnelse må ikke sagtne.

Var det ilde at få optegnet lidt om hvor den sten lå, som gav stentrapens mange trin eller det store hugne vandtrug, endnu kan det måske efterspores. Og skal vi ikke se at få lidt rede på det gamle stengærdes historie inden vi sønderslår det til vejfyld. Fædre har sikkert ikke fået det så pænt og lige uden megen anstrengelse.

Vore ældste forfædres spor fik i stendysserne og gravhøjene lov at stå uset og urørt i hovedsagen indtil midten af forrige århundrede, da folket fik sin frihed, men manglede kultur til at skåne minderne fra de ældste

Ved sløjfningen af Bøgebjerg-banken reddede Søren Lolk disse to gravurner, men da ingen museumsfolk dengang var interesseret i dem, tog han dem i og for sig fornuftige beslutning at give dem tilbage til jorden.

Han gravede dem ned i haven og lavede en kunstig gravhøj over dem, vel vidende at dette var en slags »historieforsknings«. I 1975 blev de igen gravet frem og anbragt på museum. Den mindste var hel og indholdet urørt. Det tjener Søren til ære at han ikke faldt for fristelsen til at tømme den. Den indeholdt blandt andet en mindre bronzegenstand.

I denne »falske dysse«, som endnu kan ses i et hjørne af Vejlegårdens have, nedgravede Søren i 1905 de to urner.

fædre. Arbejdet med oldtidsforskningen er så mægtigt at det ikke kan løses af en lille stab nok så ivrige videnskabsmænd. Ethvert historisk interesseret menneske i Danmark bør kaldes til hjælp for optegnelse om ethvert nok så ringe spor af de ældste fædre her i Danmark.

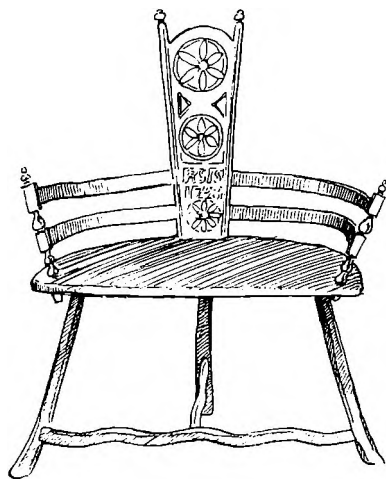
Vore oldtidshøje går vi nu med i vore pengepunge, på vore femkrone-sedler, andre steder har vi dem ikke. Hvis vi kunne have sendt vore femkroner ud i verden og vidnet om Danmarks fortid og sagt: »kom og se den«. Men vi kan ikke indløse dem på den måde. Det er kun papirpenge, vi har ikke valuta at indløse dem med, vi har ikke vore oldtidsminder, men vi har noget at gøre godt.

Op til vor egen eller bedsteforældres tid havde de skønne dysser og gravhøje fået lov at stå urørt og uset. Der kom bedre tider for bonden. Danmarks agre skulle gøres større. Dysserne sønderlages og gravhøjene udjævnedes. Vi for hvem dette skete, bonden og hans karle har noget at gøre godt igen. Vi må hurtigst i gang med at udfinde og få optegnet hvor den forsvundne dysse en gang stod. Det er på tide at alle muldens sønner bliver ivrige oldtidsforskere«.

Søren Lolk begyndte selv på en sådan systematisk registrering af fortidsminder ved at spørge sig for rundt om på gårdene, ikke alene om nedpløjede høje og dysser samt fundne oldsager, men også stengærder, trappesten og ledpæle noterede han.

Koncentration og stadighed var imidlertid ikke Sørenes stærke side, så det blev desværre kun til en velment begyndelse. Han nåede kun at besøge nogle få gårde på Tåsinge og Sydfyn og efterhånden satte hans tiltagende svagelighed en stopper for dette prisværdige initiativ.

Da en gruppe amatørarkæologer i 1975 gennemførte en sådan registrering af Tåsinges fortidsminder, var det således ikke noget nyt, men blot en videreførelse af en ide, der var fostret allerede i 20'erne af Tåsinges første amatørarkæolog Søren Lolk.

Bedre byggeskik og håndværk

I sin tidligste ungdom var Søren Lolk tilsyneladende ikke meget opmærksom på bygningskulturen på landet. De stråtækte bindingsværkshuse lå der så selvfølgelig i fuldkommen harmoni med det bløde landskab, som om de gennem generationers erfaringer havde fundet deres endelige form. Ved fornyelser blev bindingsværket dog afløst af grundmur, men stilen blev stort set bevaret.

Det var først da byggemåden fra byerne og især fra de hastigt voksende stationsbyer med al deres cementbyggeri begyndte at brede sig på landet at Søren blev klar over hvad man var ved at miste og samtidig så han hvor vigtig en del af bondekulturen byggekulturen var. Det var der også andre der indså og en kreds af ligesindede dannede omkring 1912 en forening som de kaldte »Landsforeningen for bedre byggeskik«, senere bare »Bedre Byggeskik«. Man regnede med bred tilslutning og satte årskontingentet til 1 kr.

Var Søren længe om at erkende problemet, så var han til gengæld som det impulsive menneske han var hurtig til at tilslutte sig og blev i den grad fyr og flamme for bevægelsen at han snart blev en af dens ivrigste fortalere og agitatorer. At bevare og videreføre det bedste af de gamle byggetraditioner og at redde de kulturelle værdier i »de gamle landbohjem« blev en af Søren's store hjertesager, ja vel den største, da den kom til at optage ham livet ud.

Foreningen udgav et oplysende årsskrift og oprettede egen tegnestue og arkitektkontor i København, hvor bygherrer og især landhåndværkere kunne få råd og vejledning. Det var derfor vigtigt at få håndværkerne i tale, men da disse endnu ikke var organiserede på Tåsinge sammenkaldte Søren dem resolut til et møde og der oprettedes Tåsinge Håndværkerforening, som han derpå en bloc indmeldte i Bedre Byggeskik. Håndværkerforeningen kvitterede senere for denne bedrift ved at udnævne ham til æresmedlem.

Da det gik så godt på Tåsinge satte Søren sig for også at vinde de fynske håndværkere for sagen, men det »faldt en del besværligt« skriver han i en beretning om en sådan hvervetur. Da han kom til egnen hvor han ville virke den dag var klokken allerede 12. Han opsøgte så en håndværker i hans hjem, men han var på arbejde en mils vej borte. Da Søren omsider

Efter med held at have samlet Tåsinges håndværkere i en forening lå Søren Lolk ikke på den lade side. Her har han samlet et bredt udsnit af de håndsnilde folk på Tåsinge til en tur til Ærøskøbing for at vise dem smukke gamle huse under ledelse af arkitekt Hoffmann, der ses i forreste række (med bogen). Man besøgte også den smukke kirke og her var begejstringen nær løbet af med Søren. Han greb hornet og ville blæse et stykke, men det lykkedes Hoffmann i sidste øjeblik at belære ham om at dette ikke lige var stedet!

efter at have kørt forkert nogle gange ankom til arbejdspladsen, havde håndværkeren så travlt at han var helt utilgængelig for snak om Bedre Byggeskik. Da han så afventede ham i hans hjem var han sulten og endnu mere utilgængelig!

Det gik ikke på den måde, men da sagen stadig »brændte i ham« gik han over til at sammenkalde til foredrag om emnet i foreninger og på skoler overalt på Fyn og i de følgende mange år var han en utrættelig forkæmper for Bedre Byggeskiks ideer og for hjemstavnskulturen i det hele taget. Da det især var ungdommen han ville have i tale var det navnlig landbrugs- og højskoler han besøgte og alle steder støttede han sine foredrag med fremvisning af lysbilleder.

Redes avertissement / Gang.

*Flyskole-søndag
afholdes den Pinse-dag.
Kl. 4. taler Arkitekt Hoffmann
Freundling om Danmarks Bonde-
sagen og dens Præge og Betydning
Hvem indbil os i god Tid
Toron Lolk*

Så sent som i 1928 var han trods sin tiltagende svaghed så grebet af denne sag at han ikke kunne vente til nogen sendte bud efter ham, men foretog et »fynsk fremstød« som han kaldte det ved at tage fra det ene forsamlingshus til det andet og selv indbyde til møder.

Disse foredragsrejser var i virkeligheden et stort økonomisk offer for Søren Lolk hver gang. På skolerne var det gratis, og selv i de tilfælde hvor han selv stod som indbyder var det en tvivlsom forretning. Ganske vist tog han en mindre entré — fra 10 til 25 øre — men når transportudgifter og leje af lokaler blev trukket fra, blev der så godt som intet til ham selv. For eksempel holdt han i 1928 foredrag fem steder rundt om på Fyn med en samlet entréindtægt på kr. 62,50 men de direkte udgifter beløb sig til kr. 59,40! Dertil kom de betydelige udgifter til fotoudstyr og fotomateriale, for samtidig med »fremstødet« benyttede han lejligheden til ved fotografiets hjælp at tage et aftryk af Fyn, som det endnu tildels stod smykket med sine stråtag.

»Jeg vil vække kærligheden til de gamle fynske hjem, men kærligheden kommer kun ved forståelse. Vi må gå højskolens kongevej til al forståelse, den historiske vej«. Således begyndte han tit sine foredrag og omtalte oldtidens prægtige stendysser som de første eksempler på god byggeskik. Han skildrer hvorledes disse stolte bygværker senere indgik i digteres, maleres og komponisters lovprisning af fædrelandet, men at dette også blev en slags svanesang, for samtidig blev den før så usselige bonde en fri mand, der i sin uhyre flid brugte dyssens store sten og jævnedes højen ud.

»Dette billede af dyssens undergang skal vi hæfte vor opmærksomhed ved. Måtte det gå vort slægtled bedre med det arvegods vi har ansvaret for. Her tænker jeg særlig på vore talrige gamle skønne bondehjem, som endnu står og smykker Danmark. Det gamle bindingsværkshus under stråtaget, det er vor tids »Danmarksskat«, som vi ikke må handle ilde med. Læg mærke til hvorledes vor tids kunstnere også synger dette stykke dansk nationalejendom en sang f.eks. Åkjær og Skjoldborg. Mads Nielsen synger direkte en klagesang om de gamle hjemms forfald:

*Nu river de de gamle gårde ned
ak I skønne gamle gårde
hvor far og farfar før ham har harvet
nu rives de gamle gårde ned.*

•Kongevejen til al
forståelse er den
historiske vej•

Det er muligt at den nye tid kræver andre hustyper, men ét skylder vi vore gamle hjem, at se skønheden ved dem inden de går til grunde«.

Søren Lolk skriver om en vandring gennem en gammel fynsk landsby, hvor han især fik øje på skønheden ved et simpelt gammelt hus:

»Husløg groede på det gamle stråtag, der var grønt af mos, skønnere grønt end et kobbertag på nogen kongeborg. Det gamle danske hus er uden pral, det ligger så fordringsløst. Det har intet ved sig der råber: kom og se hvor flot jeg er. Med Åkjær kan vi synge:

*Dog havde det svaler ved forstuedør
og blomster om sokkel og syld
og malurt på væg og hønen lagde æg
i skjul af den krogede hyld«.*

Søren Lolk går i sin beskrivelse også indenfor i de gamle fynske bondegårde og hylder i begejstrede vendinger de forskellige rums hensigtsmæssighed og simple skønhed. I forstuen skulle den fremmede først møde den gamle egetræskiste som en slags slægtstavle, i hvis malede blomsterkrans forældres eller måske bedsteforældres navne stod. At bevare disse slægtens gamle kister fra ødelæggelse blev en af Søren's kæreste kæpheste.

»Mangt et sådant gammelt slægtstykke har jeg reddet ud af snedkerværkstedet, hvortil det var bragt for at blive lavet om til buffeter og andre moderne indretninger. Fordi man i bondehjem hidtil har ringeagtet sine gamle kister er jeg måske blevet Danmarks rigeste bonde på kister. Ca. 40 stykker ejer jeg og har ikke for mange om jeg blot får 6 børn. 6-7 kister var almindeligt på et gammelt loft. 12 af de bedste har jeg sat i min foredrags-sal med den gamle kampestensmur, som smykkes af de gamle redskaber der er gået ud af brug. Når foreninger og selskaber besøger mig tænder jeg bål i den store pejs der er bygget for enden af kistesalen og i smukkere lys kan kisterne kun ses når hver enkelt af dem havde stået som et kært slægtsklenodie i de hjem hvorfra de er kommet«.

Så ivrig var Søren for denne sag at han en gang i fuldt alvor foreslog en kapitalstærk mand af hans bekendtskab simpelt hen at opkøbe alle landets gamle kister og opbevare dem indtil folk kom til besindelse og atter fik øje for værdierne i slægtens arvegods. Ikke underligt at det netop er kisterne mange forbinder med erindringen om Søren Lolk og Vejlegården.

Allerede i 1914 fik Søren lejlighed til at afprøve Bedre Byggeskiks

»Drik! og jeg vil også give dine kameler at drikke«, skrev Søren Lolk over Danmarkshusets stensatte brønd.

principper i praksis. Det var da han fik den ide at udstykke 10 tdr. land af Vejlegårdens jord til 10 selvstændige brug, hovedsagelig baseret på frugtavl. Han allierede sig med en anden af bevægelsens pionerer arkitekt Hoffmann i Svendborg. Han var på sin vis lige så særpræget som Søren, og begge hyldede de det princip at det nye byggeri skulle søge sit forbillede i det bedste af det gamle. Frugten af dette samarbejde blev de to ejendommelige huse Danmarkshuset og Lille Vejlegård, der vakte ikke så lidt røre på egnen og stadig bliver studeret og beundret for deres særpræg og originalitet.

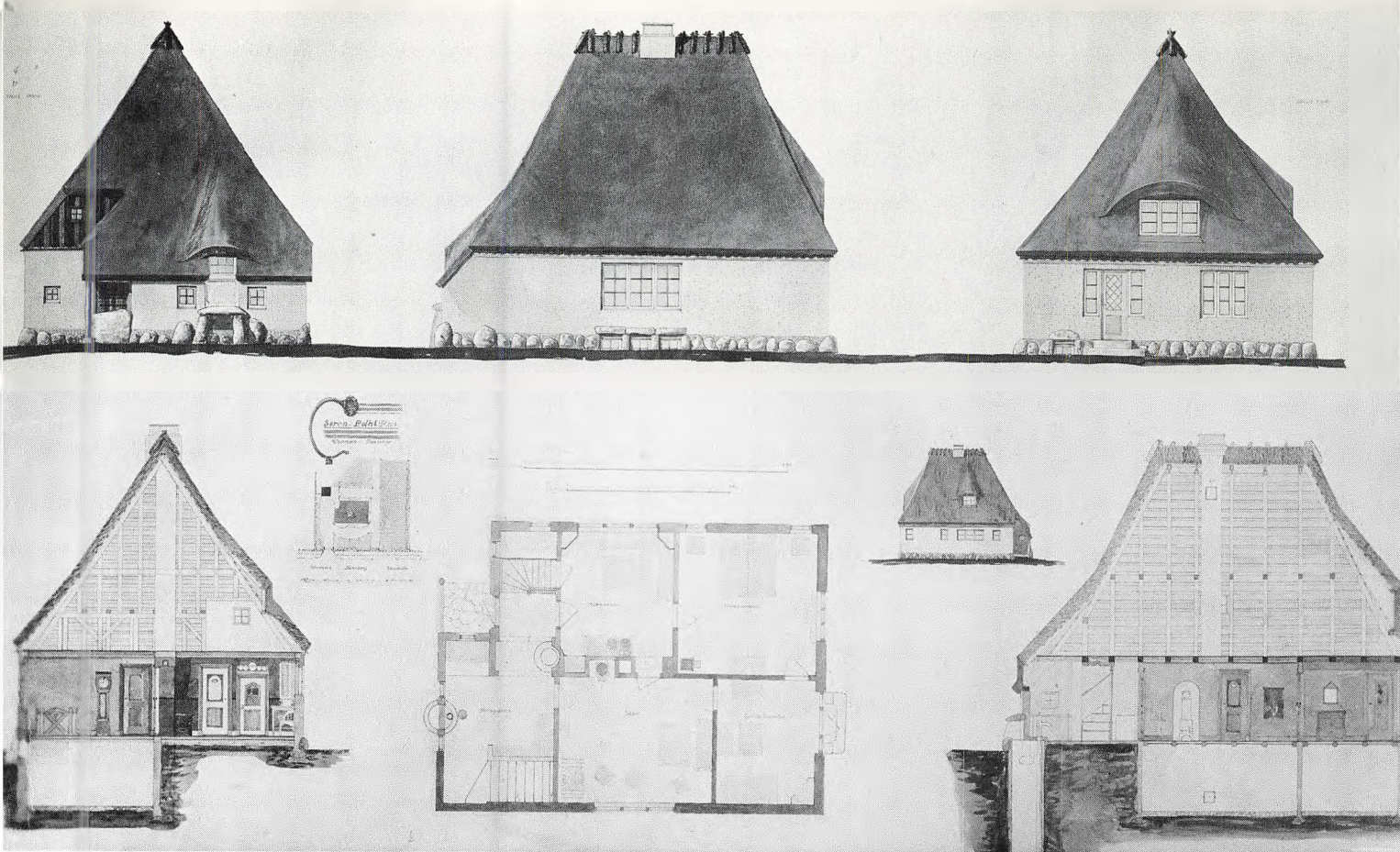
Danmarkshuset byggedes først og som forbillede brugte man et gammelt hus i Strammelse. Da Søren vidste at folk her på egnen altid går bag ind slettede man hovedindgangen og gjorde til gengæld lidt mere ud af indgangen gennem bryggerset ind til et festligt spisestuekøkken.

Det andet hus, Lille Vejlegård der byggedes året efter blev endnu mere ejendommeligt. Det havde sit forbillede i den gamle Vejlegård og blev bygget som et stråttækt hus med to små sidelænger. Derved fremkom en lille gårdsplads afsluttet ud mod vejen ved en kampestensmur med portåbning, hvorover blev lagt en mægtig kløvet granitsten. Det underste af denne mur var simpelthen det gamle stengærde langs vejen. I bjælken over husets indgangsdør åbenbarede Søren Lolk sit patriotiske sindelag med denne indskrift:

*Vor ø skal blive den fremligste
vor by den driftigste
vort land det lykkeligste.*

De to huse, der desværre på grund af krigen blev de eneste i det store projekt, vakte dog ikke udelt begejstring. Da Søren stolt viste dem frem for en landbrugsskoleforstander sagde denne ligeud: »Gud fri os for at Danmarks nye hjem skulle komme til at ligne dem du her viser mig!«.

Sørens gode ven tegneren Valdemar Våben sandt husene for bevidst gammeldags, men det var for Søren en kærkommen kritik, der gav ham lejlighed til at forklare hvorfor de var kommet til at se så mærkelige ud i de flestes øjne. Han fik dog også mange lovord. En besøgende sagde: »Der er en mærkelig klang i dette hus« mens han gik op og ned ad flisegulvet og det betragtede Søren som en kompliment. En anden sagde: »Her skulle kongen have været ind!« (kongen var på besøg i Svendborg den dag).

Danmarkshuset i arkitekt Hoffmanns originale tegning som et produkt af samarbejdet med Søren Lolk. Det var deres mål at skabe et hus, der i det ydre faldt harmonisk ind i landskabet og hvis indretning var praktisk for en husmandsfamilie. Samtidig skulle gode gamle traditioner, f.eks. hovedindgang gennem bryggeret respekteres. En interessant detalje er brønden, hvis ene halvdel var direkte under bryggeret, så havde man indlagt vand.

Ved bygningen af de to små huse blev Søren traditionelt gode forhold til håndværkerne sat på prøve. Under arbejdet kunne han pludselig forlange murværket brudt ned fordi han var kommet i tanker om at det skulle være anderledes. Så ragede han alvorligt uklar med murermesteren, der belærte ham om at der var noget der hed håndværkerære. Når han, mureren havde lagt hele sin faglige kunnen og omhu i et stykke arbejde, så brød han sig ikke om at få det kasseret straks!

Samarbejdet mellem arkitekt Hoffmann og Søren Lolk gav sig også andre udslag. Da Stougårdsmedien i Knudsbølle skulle fornyes leverede de to i fællesskab tegningerne, hvorved smedien kom til at fremstå i smukt bindingsværk i rigtig landsbystil.

Danmarkshusets nordside med det forlængede tag og hovedindgangen til bryggerset. Til højre den stensatte »ydre« brønd.

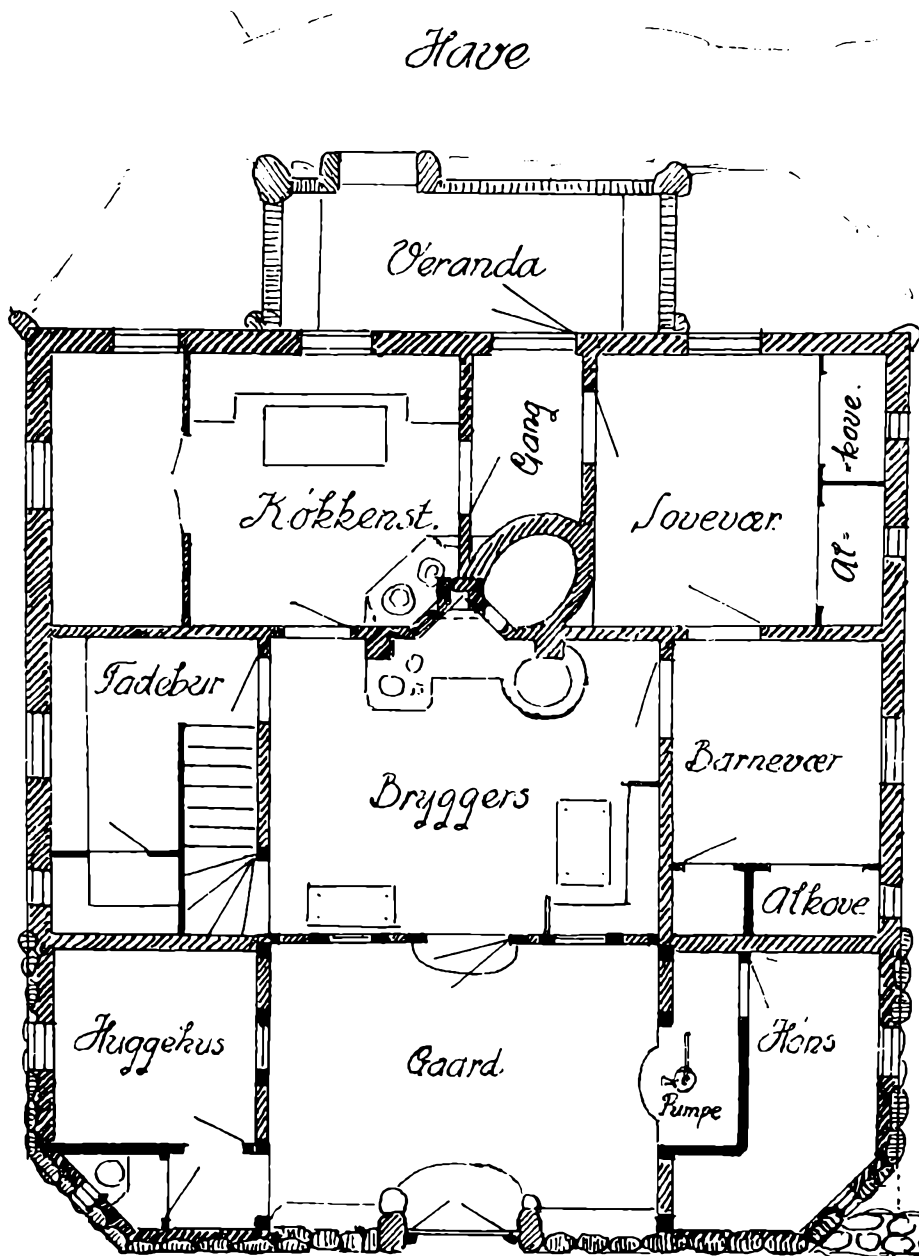

I sin begejstring for de stråtækte bindingsværkshuse på landet med deres simple af nødvendigheden prægede skønhed sammenlignede Søren tit disse med byernes cementshuse og så lagde han ikke fingrene imellem. Han fandt at byerne i sidste halvdel af forrige århundrede havde haft en ren forfaldsperiode bygningsmæssigt set, og han var sikker på at hvis man f.eks. drog til Svendborg med en hammer og begyndte at slå løs på murene så ville man — mens cementen røg en om ørerne — se at denne »pest« først var kommet til byerne i form af en masse pralende gesimser og cementpuds, der skulle bilde os ind at husene var bygget af store sandsten eller marmor eller havde korinthiske kapitæler og søjler.

»Men vi behøver ikke engang at bruge hammeren. Et seende øje fortæller os straks hvad for noget slitterstads det er og ingen på landet gad jeg tro ville have sådan noget stads på sine mure«!

Søren indrømmede dog at byerne var ved at komme sig efter denne »humbugsperiode«. Nu restaurerede man på det omhyggeligste de gamle

Arkitekt Hoffmanns og Søren Lolks grundplan til Lille Vejlegård. Som i Danmarks-
huset var hovedindgangen gennem bryg-
gerset, der var en slags spise-køkken med
komfur og bageovn. »Går du til højre går
jeg til venstre« står der indskåret over
døren fra bryggerset til køkkenstuen. Den-
ne fordeling af trafikken gjaldt åbenbart
placeringen om det store bord i køkken-
stuen, der var husets dagligstue. Den
havde også komfur til såvel madlavning
som opvarmning, hvorimod man i sove-
værelset og barneværelset måtte nøjes
med varmen i alkovernes sengehalm.

Lille Vejlegård. Dette særprægede hus er uløseligt knyttet til mindet om Søren Lolk og er måske det mest fotograferede hus på Tåsinge. Man ser hvorledes det gamle stengærde langs vejen indgår i den forreste kampestensmur. Her søgte han at forene skønhed og praktisk indretning med respekt og veneration for gamle byggetraditioner. Nogle mente at det ikke helt lykkedes og at huset var for gammeldags, men i hvert fald vil det blive stående som et præcist rammende udtryk for Søren Lolks særprægede tankegang og idealer.

bindingsværkshuse og det nye byggeri tydede på at arkitekterne nu i højere grad var gået i lære ved det gamle.

Når Søren fik øje på et uharmonisk bygningsværk og ikke straks fandt gehør for sin kritik, tog han somme tider usædvanlige metoder i brug. Engang måtte en husmand gøre store øjne om morgenen ved at se sit hus uden skorsten. Den havde Søren lige så stille pillet ned om natten, da han ikke fandt at den passede til husets stil! Han bekostede så opførelsen af en ny. En anden gang fik han øje på et forfaldent gammelt stengærde, som han stærks tilbød at restaurere for egen regning.

Søren Lolk havde en speciel interesse i gammelt gedigent håndværk, som han mente stod i fare for at forsvinde til fordel for fabriksting. På en

Fra bryggeret i Lille Vejlegård mens Søren Lolk selv beboede den. Folk og fæ i legealderen holder til i den ene ende, mens Søren hygger sig på slagbænken i den anden. Med almuemøbler og gammeldags hygge fungerede bryggeret både som spisekøkken og dagligstue.

tur i Jylland havde han haft en stor oplevelse med at efterspore et skønt gammelt chatol og mesteren der havde lavet det. Inspireret af dette satte han sig for også at efterspore Tåsinges gamle møbelhåndværkere, vel vidende at pastor Lund i sin »Beskrivelse over øen Thorseng« i 1823 havde skrevet at deres arbejder »sjældent hævede sig over det middelmådige og for det meste var helt mådeligt«. I Troense skulle dog have virket en meget dygtig møbelsnedker og for om muligt at se nogle af hans ting drog Søren til Troense og gik først ind til doktor Bentsen, som han vidste havde fine gamle møbler.

»Hvad vil De?« »Jeg vil gerne se hvad håndværkere har kunnet lave her på Tåsinge«. »Lave! her har de aldeles intet kunnet lave, det hele er ført hertil. Jeg skal sige Dem hvad de har lavet her på Tåsinge og holdt sammen på: nogle store hjemmelavede fjerdyner, der er så tunge at de ikke er til at ligge med og så brede at de er fuldstændig umulige i de smalle enspændersenge som nu bruges. Og de gode gamle ting som de har haft har de holdt på for vindings skyld og ikke af kærlighed«.

Det var rene ord for pengene og koldt vand i blodet for Søren, men han fortsatte dog sin tur og fik bekræftet at de skønne gamle kister, hængeskabe og andre almuemøbler for størstedelen var lavet af lokale håndværkere, der langt fra var middelmådige.

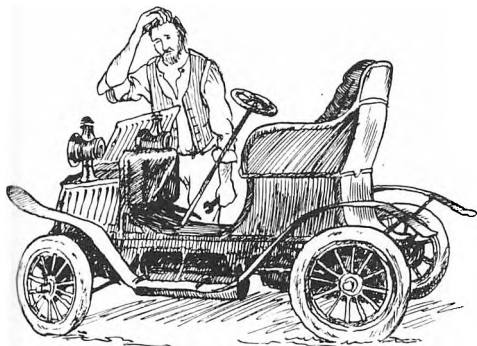
Sørens begejstring for de håndgjorte ting hvorpå håndværkeren havde sat sit personlige præg gjaldt også smedehåndværket. Han hyldede den gamle smedekunst som den kunne ses i de smukt forarbejdede vindfløje, i klinkebeslag og hængsler og i begejstringens rus lovede han lidt letsindigt at herefter skulle der intet beslag blive sat på hans gård uden at smeden først skulle have betaling for det almindelige arbejde og derefter særskilt for det kunstneriske.

»På den måde tror jeg vi kan få den gamle smedekunst frem igen. Smeden må rundt og efterspore de gamles kunst og kan han videreføre den så er han selv kunstner. Hvor vi dog trænger til at have de håndgjorte ting omkring os så at når vi drejer dørhåndtaget så har vi fat i smedens hånd og ikke som nu at vi griber om en ting der er udspyet af en maskine, vi vil have smedens hånd i vor. På samme måde ved bord og stol. Vi ønsker at sidde på den snedkeren har sat til os og ikke på den maskinen har spyet ud. Vi må gøre hvad vi kan for at få kunst og personlighed ind i vort håndværk, så det i en fjern fremtid vil kunne nævnes at samtidig med at fæstet afløstes af ejendom da skete der en mærkelig fornyelse af håndværket i retning af skønhed og kunst«.

Lille Vejlegårds indgangsparti med de murede tavle i bindingsværket og indskriften over døren. Bemærk det kunstfærdige dørbeslag.

Søren Lolk og teknikken

Trods Søren Lolks store interesse for håndværk og husflid var han ikke selv nogen håndsnild mand. Ingen har nogensinde set ham lave noget selv. Fantasi manglede han ikke, men det kneb med at udføre ideerne i praksis. Hans boglige og andre interesser levnede ham aldrig tid til at øve sig i håndens arbejde. Dog gik der sære frasagn om et mærkeligt monstrum der var fundet i den mørkeste krog på Vejlegårdens loft og som Søren skulle have været mester for. Det var begyndelsen til en hånd- eller armdrevet flyvemaskine, måske inspireret af barndommens flyvetur, men nu strandet på praktiske vanskeligheder.

Det var også lidt af et paradoks at Søren, der næsten viede hele sit liv til at vække og forøge respekten for det nedarvede, på den anden side var en udpræget fremskridtsmand, der som nævnt på mange områder var forud for sin tid, f.eks. med landbrugets mekanisering. Tidligt var han med i et af de dampdrevne omgangstærskværker, der efterhånden blev så almindelige på Tåsinge før elkraften satte ind. Senere købte han dog værket til Vejlegårdens eget brug. Allerede i 1905 høstede han med selvbinder og i 1917 fik han indrettet en transportbane til hø. Han blev også en af de første på øen der fik bil, traktor og motordrevet frugttræssprøjte.

Knallert eller cykel med hjælpemotor, som det hed, anskaffede han allerede under krigen. Den var dog ikke særlig driftsikker, men karlene morede sig tit med at fare rundt i gården med den til stor forargelse for gamle Niels Sørensen.

Sin løbebane som bilist indledte Søren som en af de første på Tåsinge allerede i 1921. Det var endnu i bilernes barndom. Udover lægers og dyrlægers sås kun ganske enkelte privatbiler på vejene. Nogen egentlig køreundervisning fik Søren ikke. Det var heller ikke nødvendigt. For at få kørekort skulle man blot bevise at man kunne styre køretøjet. Nogen har set ham gå frem og tilbage på vejen med sin cykel og øve sig i at bakke, idet han forestillede sig at cyklestyret var bilens rat.

»Autocar« var navnet på Sørenns første bil. Det var en amerikansk tosædet åben vogn med kaleche, der allerede havde mange år på bagen og det skyldtes nærmest en tilfældighed at det blev den. En dag så han den stå ved smedien og forelskede sig straks i vidunderet, der havde udvendig gearstang, bremses og horn, men ellers ikke var i den allerbedste stand.

Ejeren, en ung mand med stor bilinteresse men småt med penge, havde i forvejen et økonomisk mellemværende med Søren og en handel kom i stand. Sælgeren var en ærlig mand, der ikke skjulte at bilen havde en fæl skavank, bagakslen knækkede for et godt ord. Det afskrækkede dog ikke Søren, men da han ikke ville risikere at stå og mangle en bagaksel når han var ude at køre, lod han resolut lave 12 (!) bagaksler, der som reserve fik plads i bilens bagagerum.

Søren fik nu en anden berømt tøsing, flyveren Hans Højte i Lundby, der netop var hjemme i foråret 1921, til at give bilen en tiltrængt overhaling. Den gamle knallert havde han givet i bytte ved handelen, men alligevel stod det gamle køretøj ham nu i ca. 4000 kr., en formue dengang, men så skulle han også efter den tids forhold være godt kørende.

Det var dog nok så som så. Efter to år og vel adskillige bagaksler byttede han igen. Han havde åbenbart fået smag for gamle biler og det var nok grunden til at han nu skiftede til en endnu ældre italiensk bil af mærket »Padus«, og han måtte endda give 650 kr. i bytte + diverse omkostninger og reparationer. Det var ligeledes en åben vogn men til fire personer og en rigtig veteranbil, da dette mærke kun fremstilledes fra 1906 til 1908. Tre af slagsen deltog i 1908 i et bilvæddeløb i Turin, men ingen af dem gennemførte løbet.

Efter reparationen kom den bedagede bil rigtig på prøve da Søren omkring 1. juli 1923 besøgte sin gamle ven Johan Skjoldborg i dennes æresbolig ved Limfjorden. Turen forløb så vidt vides uden større uheld og Søren tog derfor ikke i betænkning at bruge den til endnu en jyllandstur fjorten dage senere, da hans nabo skulle giftes. Søren selv, fru en og en nabokone drog derfor trøstigt af sted i »Padus«en.

Hen over Fyn gik det nogenlunde, selv om den skrantede lidt, men da de nåede hovedlandet nægtede den at køre længere trods Søren's ihærdige anstrengelser. Damerne måtte tage toget og Søren begav sig til fods på vej efter en reparatør. Derved kom han til at slå følge med en af landevejens riddere. Hvad de to talte om er uvist, men da Søren på grund af sin baksen med motoren ikke længere lignede en velsoigneret bryllupsgæst og da deres hår- og skægpragt var påfaldende ens, så antog vagabonden simpelthen Søren for en ligemand og blev mere og mere familiær. Det kunne endda gå, men da han til sidst begyndte at indvie ham i visse kriminelle planer, så afbrød Søren følgeskabet!

Mekanikeren fandt han omsider og bilen blev nødtørftigt repareret,

•Hvad fatter gør
er altid
det rigtige•

men ak og ve! Søren havde ikke fået penge med til uforudsete udgifter. Heldigvis havde han lagt mærke til at der var en vis uorden omkring smedens værksted og det tilbød han at rydde op i som betaling for arbejdet. Så gik det uden penge, men til bryllup kom han ikke.

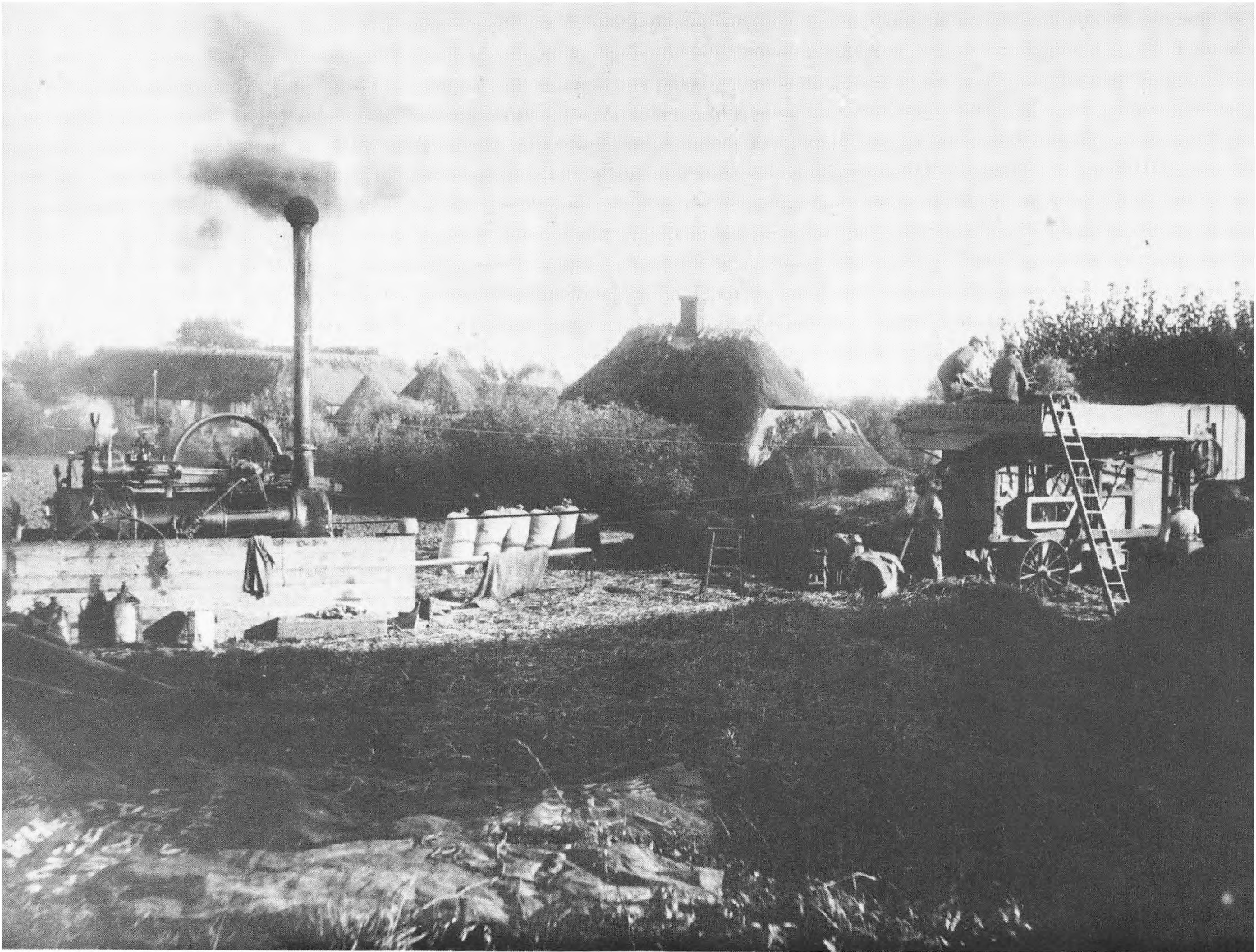
Efter denne tur var »Padus« en til salg og i november 1923 lykkedes det virkelig at lade sorteper gå videre til en åbenbart meget ivrig veteranbilsamler på Ærø med en cyklehandler i Marstal som formidler. Prisen var nu 1100 kr. Søren fik 350 kr. i udbetaling og cyklehandleren fik 50 kr. som det halve af sin provision. Det ser imidlertid ud til at de tre stiltiende blev enige om at 350 kr. i grunden var nok for den gamle spand, for Søren fik aldrig mere, cyklehandleren heller ikke, men han var nok den der slap bedst fra det.

Hertil lignede Søren's bilhandler betænkeligt eventyret: »Hvad fatter gør...«, men derefter slog han sig på brugte Fordbiler og det var der mere fornuft i. Den første var en Ford T touring og i 1925 skiftede han sidste gang til en rigtig »HGF«, som varede ham ud og trofast bar ham rundt under det fynske fremstød. Hans »kendingsmærke« som det hed dengang var hele tiden O 265.

Det kneb dog stadig lidt med at holde køretøjet i orden, for de ujævne skærveveje var hårde ved det. Det var heller ikke altid lykken at være passager. En nabo, som Søren venligst havde inviteret med ud at køre, har fortalt at han måtte ligge i bunden af bilen på hele turen for at holde på strømfordeleren!

Det hændte også at Søren havde små konflikter med øvrigheden. At han en enkelt gang glemte at forny sit kørekort var ikke så slemt, for det kunne den gang klares med en bøde på 1 kr. og 25 øre, men en anden gang var baglygten rystet af ved kørsel gennem den toppede Kullinggade i Svendborg. Det kostede 10 kr. i bøde og den blev betalt med det pure guld, men det er en historie for sig:

I barndommens sparebøsse, der var malet som en lille tromme, lå i over 40 år en tikrone og en tyvekroner i guld. Dem havde Søren tillige med andre børn i familien fået enten af en velhavende ugift faster eller af sin gamle bedstemor. Hvilken huskede han ikke, men da bedstemoderen huskede guldets værdi efter bankerotten i 1813 og iøvrigt var kendt for mundheldet: »Lad mig nu råde mens vi har noget, så må I råde når vi ikke har«, så har det nok været hende mønsterne stammede fra. I Niels Sørensen's tid var der altid penge på gården, men nu kan tiden snarere betegnes

Omgangstærskværket (dampværket) i Nr. Vornæs for fuld damp. I folkemunde kaldtes det »Brævnsværket« (Brændevins-værket) efter den vædske man særligt ved dette værk omhyggeligt skyllede støvet af halsen med. Gnistfangeren på toppen af lokobilets skorsten er på sin plads her hvor røgen faretruede driver hen over de stråttækte bygninger.

ved at vi af og til må have kredit hos bageren, skrev Søren og fortsatte om bødens betaling: »Nogle få dage efter har vi sognefogeden med forespørgsel om vi vil vedtage en bøde til politikassen på 10 kr. Politiet holder ingen af at have for meget med at gøre, og det var i en sådan stund jeg lod den mørke, aldrig brugte guldtyr glide ned i sognefogedens hånd. Nu er der kun tyveren tilbage og den vil jeg sent skille mig ved«.

Det var dog nær gået galt også for denne. Søren var på et tidspunkt raget uklar med en af sine karle. Det ene ord tog det andet og de enedes om at han skulle have sit tilgodehavende og rejse. Så mange penge havde Søren kun hvis han tyede til guldtyveren og i den ophidsede sindsstemning lod han den gå. Karlen blev imidlertid boende nogle dage og da han rejste sagde han: »Hvis du bryder dig om guldtyvekronen så har jeg den endnu«. Det blev Søren meget glad for at høre og indløste straks arvestykket med et par andre tiere.

Men ikke nok med det, skrev han senere, det lille mellemværende i guld gjorde dem mindre fjendtlige overfor hinanden og de forsonedes. Derfor betragtede Søren nu mønten som en ægte lykkeskilling, mere værd end sit pålydende og den fik fast plads i hans pengepung som en reserve, der aldrig måtte gives ud, kun deponeres i trangs tilfælde.

Som øbo og især som bilist var Søren stærkt afhængig af Vindebyfærgen, navnlig da han begyndte på sine foredragsturnéer. Da den gamle »Fritz Juel« i 1926 blev afløst af en stor moderne færge blev det i almindelighed følt som et meget stort fremskridt, men Søren's begejstring var begrænset. Som gammel bilist (5 år!) havde han ventet at biltaksterne nu ville blive sat ned, skrev han i en noget kritisk artikel om færgevæsnet, så han ikke skulle vedblive at betale mere end dobbelt så meget som for et hestekøretøj, men det skete ikke, selv om han gjorde opmærksom på at bilen allerede forlængst var omvurderet fra et luksuskøretøj til et højst anvendeligt brugskøretøj. Søren foreslog at indføre rabatkort, så øens beboere i hvert fald kunne slippe billigere end turisterne, og den ide slog igennem kort efter.

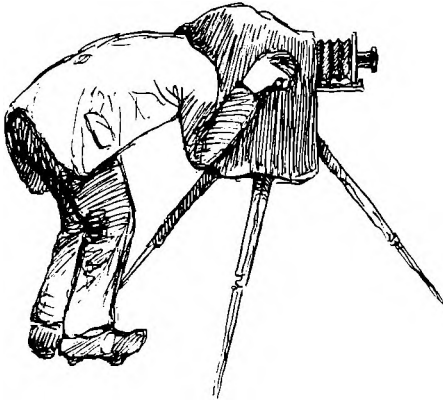
Desuden ankede Søren over at der var for meget sus og træk under skanseklædningen, at der manglede en lukket ståplads for de kuldske, at taksterne for motorbådene var forhøjet med 150% og at færgen nu var blevet så rummelig at der sjældent var behov for ekstrature, hvilket Søren regnede for et minus: »Det dejlige lotterispil med ekstrafærge får vi så lade som vi aldrig har kendt!«

Sørens interesse for kollektiv søværts trafik begyndte dog længe før han fik bil. I 1915 forsøgte han at etablere en motorskibsforbindelse for såvel gods som persontrafik mellem Ny Gesinge og Svendborg til afløsning af den lange og besværlige hestevognskørsel. I spidsen for folk fra omegnen, fra Skarø og fra Ballen på Fyn fik Søren på andelsbasis rejst den fornødne kapital og rutesejladsen startede med eget skib, anløbsbro og pakhuis. Desværre for det prisværdige initiativ måtte Søren atter sande Kropotkins ord om det praktisk gennemtænkte. Man havde ikke taget højde for krigens almindelige besværligheder og konkurrencen fra de allerede etablerede skippere, der sejlede fra Vornæs havn og efter et par år måtte man give op. En samling store sten i vandet, der stadig kaldes »Søren Lolks brohoved«, er det eneste der endnu minder om foretagendet.

Den der ager med stude kommer også med. Søren Lolks første motor-frugttræs-sprøjte med tydelig Søren Lolksk symbolik: »Det gamle som forudsætning for og forspændt det nye«.

Søren Lolk som fotograf

Da Søren Lolk i sin ungdom blev sig bondekulturen bevidst indså han som før nævnt at væsentlige dele af denne var i færd med at degenerere og forsvinde. Det blev hans livsværk at søge at videreføre det bedste og samtidig bevare mindet om det der på grund af samfundsudviklingen nødvendigvis måtte forsvinde. Det gjorde han for det første ved at nedskrive gamle beretninger om livet på Tåsinge i forrige tider, fortalt af gamle folk i slægten og på øen, ikke mindst af væver Hans Lærke i Gesinge, der havde en enestående hukommelse og fortælleevne.

For det andet øjnede Søren Lolk i fotografien et virksomt middel til at fastholde de synlige indtryk af det der måtte vige. Da han omkring århundredskiftet købte sit kamera var fotografering ikke hvermands sag. Dels var det dyrt og dels krævede det stor tålmodighed og interesse at sætte sig ind i den specielle teknik. Det automatiske kamera var ikke opfundet og der krævedes ikke så lidt erfaring, hvis resultaterne skulle blive gode, men på dette område var Søren for en gangs skyld på højde med teknikken. Selv betegnede han sig som »husflidsmand i fotografiens kunst«, men denne beskedne vurdering deles ikke af dem der nu kan glæde sig over hans teknisk fremragende og mesterligt motiverede optagelser.

I Søren Lolks barndom var det blevet moderne at lade sig fotografere, derom vidner de mange herlige familiealbum, men det foregik som regel hos fotografen i byen, hvor man blev stillet op foran en eller anden passende baggrund i et fremmed interiør og derpå — som oftest med gravalvorlig mine — »taget af« til glæde for eftertiden. Søren Lolk var imod al sådan kunstig opstilling. Kun ved at fotografere folk i deres hjemlige omgivelser og ved deres daglige dont følte han at kunne give et sandfærdigt billede af sin samtid.

Sørens nøgleord »det naturlige« blev en rettesnor for al hans fotografering, især for valget af motiver og for at opnå det naturlige skyede han intet offer. På »Trundhovedet«, en lille forhøjning i Vejlen hvorpå gårdens heste græssede, ville han en gang tage et billede af disse, men han ville vente til de helt naturligt kom ham i møde uden at blive påvirket af noget som helst. Det varede efter sigende flere dage før det lykkedes.

Søren Lolks fotografiapparat var et såkaldt transportabelt bælgkamera,

Fra Trundhovedet i Vejlen. Det var denne situation med de frit græssende heste Søren ventede på i flere dage.

der anvendte glasplader som negativ, en teknik som Søren vedblev at benytte under hele sin fotografiske karriere, selv om rullefilmen allerede var fremme ved århundredskiftet. Da glaspladernes lysfølsomhed endnu var begrænset måtte der altid anvendes stativ, men såvel dette som selve apparatet kunne klappes sammen. Alligevel blev det ikke af lommeformat og når han også skulle medbringe et antal glasplader og andet tilbehør kunne det være tungt nok at slæbe på. Det var derfor noget af en præstation da han lod både fotoudstyret og sit elskede horn gøre hele felttoget med under rejsen til Amerika i 1903.

Uddrag af Søren Lolks fotografiregister i den gamle regnskabsbog med kortfattede tekster til ca. 1.700 optagelser. Desuden findes et »lille« register i en inventaropgørelse fra Vejlegården. Det indeholder yderligere 466 numre, men en del tekster går igen i begge registre.

	Romsø	1537 - 1539
	Hes ^{Dalby} Gård og Kirke	1540
119	Ege med Favrø Skov	1541
	Fredriksberg Skov	1542
	Rosensholms Jylland	1543
	Grovinge Præstegård Skov	1544
	Treningsågerne Teglmark	1545
	Fink, Hiltens Teglmark	1546
	Engelåsig Landbrugs-skole	1547
	Lars Bjørns Skovskole	1548
	Vilby Kirke Skovskole	1549
	Munk en Barnd Vilby Skovskole	1550
	Tre Gårde Marslev egne	1551
	Marslevsted med røtte Gårde	1552
	Georgens Barnd	
120	Brandhuus Skov Tårning	1553
I-7	Flojten Brandhuus Tårning	1554
	Hans Caspers Gård Sobyt Udf Tårning	1556
	Tårninggård (dærlig)	1557
	Skovgårds Bryggers Skov Tårning	1558
	Hans Madens Gård Skov	1559
	Peder Christiansens Værk Tårning	1560
	Vejruds Skovhuus	1561
	Lindby Mølle fra Vejle skov god	1562
	Skovgårds Skovhuus Skov Tårning	1563
	Hans Madsens Pringård	1564
	Anders Højtes Lindby Tårning	1565

Modsatte side:

Dette smukke billede, der bekræfter Søren Lolks sikre motivvalg, viser et hjørne af Vejlegårdens bryggers. Sørens korte tekst i registeret: »Margrethe i bryggerset«.

•Vi skylder vore gamle hjem at se skønheden ved dem inden de går til grunde•

Efterhånden blev Søren Lolk og hans kamera et kendt syn på Tåsinge og folk følte sig i almindelighed beæret når de skulle »tages af«, men der blev kun fotograferet hvis han var sikker på at kunne tage et helt naturligt billede af folk og deres situation.

Da Søren Lolk blev grebet af bevægelsen »Bedre Byggeskik« og hjemstavnsrøgt i det hele taget blev hans kamera et af hans bedste våben. Overalt hvor han kom fotograferede han de smukke gamle huse og gårde samt hele landsbygader. Tit gik han indenfor i gårdene, hvis han fandt typiske interiører med interessante enkeltheder. Også enkelte motiver der fik betegnelsen »dårlig byggeskik« kom med til skræk og advarsel. Mange af disse optagelser fremviste han senere som lysbilleder til støtte for sine foredrag rundt i landet. Det skete under hans kendte devise: »Vi skylder vore gamle hjem at se skønheden i dem inden de går til grunde«.

Søren Lolk fotograferede i over 25 år og det blev til godt et par tusinde optagelser. I et nummerregister som han lavede midt i en gammel regnskabsbog indførte han ca. 1700 af disse med tekst til hvert enkelt billede og dette register viser tydeligere end noget andet det enorme omfang og karakteren af hans fotografiske arbejde.

Desværre blev denne kæmpeindsats ikke værdsat efter fortjeneste da han døde. At denne uvurderlige skat på grund af uheldige omstændigheder og uhensigtsmæssig opbevaring blev reduceret til under en trediedel må betegnes som et mørkt kapitel i Tåsinges historie. Forsøg i flere omgange på at redde og restaurere de resterende glasplader viser heldigvis så gode resultater at eftertiden stadig vil kunne glæde sig over Søren Lolks fotografiske indsats og ved hans hjælp kaste et blik tilbage i historien.

I Tåsinge lokalhistoriske arkiv, der nu forestår restaureringen og hvor samlingen er i depot, har man også Søren Lolks originale lysbilledapparat og en lysbilledsamling der stadig er intakt.

Et af Søren Lolks bedste har man kaldt dette billede af Laus Smed, den gamle skomager i Vornæs. Bemærk glaskuglen han havde hængende i en snor foran lampen, den forstærkede lyset. Naboer påstod at de på lang afstand kunne se hver gang Laus Smed havde fået vasket det prægtige ildrøde hår og skæg. Det stod da som en glorie om hovedet. Skægget bar han inden for vesten når det var koldt.

Hvad opnåede Søren Lolk?

I Søren Lolks korte men begivenhedsrige liv blev der også tid til et desværre alt for kort lykkeligt familieliv. I sin ungdom fandt han aldrig sit kvindelige ideal, og hans samvittighed forbad ham længe at lade sig vie i en tro han ikke delte, men den 20. juni 1918 satte han sig ud over dette problem og lod sig vie til »den der stod hans hjerte nærmest«, som han skrev.

Det var Johanne Albertine Mohr, der dengang var 32 år. Hun fødtes på Hindsholm som datter af godsforvalteren på godset Schelenborg. Senere flyttede familien til København, hvor Johanne blev kommunalt ansat. Måske et ulige par fra hvert sit samfundslag, hun et lidt sart bymenneske og han den erklærede simple bonde, der nu måtte slå lidt af på sin ungdoms strenge krav til den ideelle bondehustru, at hun skulle »vide hvor stalddøren var«. Hun tilpassede sig dog snart det særprægede liv på Vejlegården og selv om hun ikke altid efter fortjeneste værdsatte Sørens idealisme og stræben, så fandt hun sig dog tålmodigt i hans ejendommeligheder.

Sin ungdoms teorier om børneopdragelse fik Søren nu lejlighed til at afprøve i praksis. Prøven faldt åbenbart heldigt ud, for hans efterladte mindes ham altid som en lidt alvorlig men god og kærlig far for sine tre børn. Helt nybegynder var han jo ikke. Den rørende og kærlige omsorg han havde vist tvillingerne Fanny og Peder og som vakte almindelig beundring på egnen, fortsatte han nu med sine egne og gav hele flokken en lykkelig barndom og opvækst på Vejlegården.

Samtidig med det lykkelige familieliv foregik det omtalte »fynske fremstød«, nu da Søren havde fået bil. Det blev en travl periode og måske har det lidt omflakkende liv været for stor en belastning for hans helbred, for sidst i tyverne ramtes han af en snigende lammelse, der efterhånden tappede hans kræfter. Bilen, der var blevet ham helt uundværlig, slap han nødig, men for at de kraftløse fingre kunne få greb om rattet måtte han omvikle dette med høstbindegarn og til sidst måtte han endog lade sig køre ud i marken af andre.

Det var en hård skæbne for denne før så livskraftige og foretagsomme mand, der stadig havde sine fulde åndsevner at mærke legemets gradvise og uafvendelige forfald. Sine sidste dage tilbragte han i sengen liggende på

Familieidyl i Lille Vejlegårds bryggers.
Johanne Lolk med børnene.

et fåreskind og endelig en vinterdag i 1933 blev han befriet for denne tilværelses trængsler, kun 57 år gammel .

Hvad opnåede Søren Lolk så i sit korte men så aktive liv? Hans nære ven forstander Thorvald Hansen, der havde hans særlige fortrolighed og var om ham til det sidste, stillede ham spørgsmålet og Søren skal da bittert og skuffet have svaret: »Intet! Det hele var de skønne spildte kræfter. De så kun kisterne og det lange hår«.

En sådan pessimisme skal dog ses på baggrund af hans ulykkelige og håbløse situation, der nok kunne give anledning til mørke tanker. Både hans egne tidligere udtalelser og eftertiden tegner dog et helt anderledes positivt billede af hans indsats. Det er rigtigt at han blev underkendt og misforstået af mange mens han levede og det kan have været bittert og skuffende for ham at ingen fulgte hans eksempel. Først langt senere har man indset at han i grunden havde ret i mangt og meget og at han med sit særprægede liv og sin idealisme havde sat sig varige spor på sin fødeø.

•Den der vil nå
til kilderne
må svømme mod
strømmen•

Johanne Albertine Mohr som ung.

Det er også rigtigt at han på kort sigt ikke fik ændret meget. Den bondekultur i forfald, der var så vigtig for ham, lod sig ikke genoplive i den skikkelse han havde forestillet sig. Dertil havde krigen vendt op og ned på for meget. Det at være bonde var ikke længere en livsstil som i hans ungdom, men et erhverv, og den tekniske udvikling — krigens sikre følge — forkortede afstande og udslettede grænser, så en særskilt bondekultur ikke lod sig udskille.

Søren Loks utrættelige kamp for at højne landboudommens interesser står dog uantastet selv om resultaterne hverken kan måles eller vejes. Til gengæld kan frugten af hans og andres indsats for bygningskulturen ses den dag i dag. Selv om mange — og med rette — har ment at han gik lidt for vidt i blind begejstring for alt gammelt, så kunne man have undt Søren Lolk at se hvorledes man omsider har fået øje på skønheden i de gamle bygninger og nu søger at bevare dem. Dog ville Søren næppe have brudt sig om det glansbilledagtige ved mange af disse restaureringer af bindingsværk og stråtag. Han så mere på den simple skønhed med præg af brug og nødvendighed.

Også på oldtidsmindernes område fik hans indsats virkning på længere sigt. Den registrering som han påbegyndte og som andre senere har videreført forhindrede yderligere ødelæggelse af vore fortidsminder og sikrede fredning af de bedste.

Trods en vis flygtighed og mangel på stadighed, der var karakteristisk for Søren Lolk, fik hans initiativer på adskillige andre områder såsom husflid, folkedans og folkemindesamling ligeledes betydning på længere sigt. I det hele taget må det siges at hans pessimistiske udtalelse på dødslejet er gjort grundigt til skamme. Kræfterne var skønne, men absolut ikke spildte.

Søren Lolk spandt ikke guld på nogen af sine gøremål. Tværtimod kostede de mange aktiviteter gennem årene og ikke mindst hans legendariske gavmildhed ham på det nærmeste gård og formue, men betydningen af hans kulturelle indsats og hans idealisme kan dog ikke måles med en økonomisk alen. Dertil kræves en anden målestok og har han mange gange måttet undvære påskønnelse fra sin samtid og talt for døve øren, så har han til gengæld kunnet trøste sig med sit eget yndlingsvalgsprog:

•Den indre løn er den egentlige•.

Søren Lolk mindes

Navnet Søren Lolk har en egen klang på Tåsinge. Lidt afhængig af alderen. Børn og unge har undrende hørt deres forældre eller bedste-forældre fortælle om den mærkelige mand derude på Vejlegården. Måske har de set hans billede og hans kæreste instrument hornet på museet i Bregninge. Ældre mennesker kan have set ham eller hørt om ham i deres barndom og i hvert fald af folkesnakken fået indtryk af en der var »lidt til en side«, en lidt ekscentrisk tosse, der ikke skulle tages helt alvorligt.

Det kan ikke nægtes at Søren ved sin adfærd selv bidrog til dette indtryk. Hans siffigt-naive indskydelser fik tit et utilsigtet og i de fleste tilfælde ufortjent latterligt skær, i hvert fald for dem der overså den ideelle stræben der lå bag og det var der desværre mange af hans samtidige der gjorde. Søren Lolk kunne i virkeligheden kaldes en ægte »provo«, længe før dette ord blev opfundet, for at provokere og til tider forarge var netop en af de måder hvorpå han fremmede sine hensigter.

En særlig klang har navnet for de mennesker, der har hørt ham tale om »det der brændte i ham«. De husker ham ikke som den store oratoriske begavelse, men som en der virkelig havde noget på hjerte og af ærlig overbevisning talte med indtrængende og jævne ord for sagen. Når han så — som det ofte var tilfældet — under talen slog over i at synge et vers af Aakjær, så havde han gjort et indtryk på tilhørerne der blev husket.

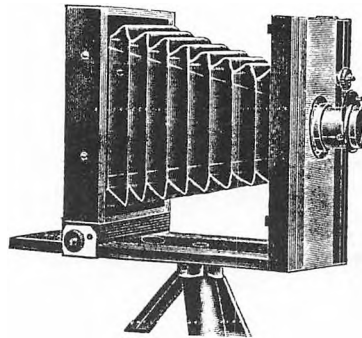
Hører man til dem der har vekslet blik med hans milde, tænsomme, til tider alvorlige øjne, der dog også kunne skyde lyn i retfærdig harme, så husker man Søren Lolk — helt bag om folkesnakken — som et positivt, hjertevarmt menneske, der altid, sit eget privilegium til trods, var på de svages side. Har man stiftet bekendtskab med hans skriftligt udtrykte tanker, så føler man sig lille overfor denne utrættelige idealists begavelse og tankerigdom, der hævdede ham højt over hans samtidige.

Søren Lolk stræbte dog aldrig højt for sig selv. Han ønskede til det sidste kun at være den simple bonde. Som sådan bør vi derfor mindes ham. Hans jævnhed var i virkeligheden hans storhed, hans tanker hans rigdom.

Søren Lolks fotografier

På de følgende sider er gengivet yderligere et udvalg af Søren Lolks originale optagelser, der foruden at fortælle direkte og vedkommende kulturhistorie måske bedre end noget andet gennem motivvalget karakteriserer Søren Lolk og det han stod for.

Billederne stammer dels fra en samling af 200 stk. glasnegativer udvalgt af Erik Hansen og restaureret i 1980 af Jesper Johnsen og dels fra en samling på 72 stk. tidligere udvalgt af Albert Lolk og kopieret i 1964 af Britt og Knud Jacobsen. Hvor billedteksterne er sat i parentes er det Søren Lolks egen korte tekst fra registrene.

»Lodhuset« ved »Lodgyden« i Vornæs. Til huset, der også blev kaldt »Lærkereden«, hørte 4 tdr. land. Det skulle have været Tåsinges ældste og blev nedbrudt i 1925. Her boede i mange år skomager Lars Smed, der ses til højre ved det netop tømte møddingsted ud for kostalden. Han havde ikke selv hest og vogn, men måtte have sit markarbejde udført af de ombøende gårdmænd.

En gammel overlevering fortæller at navnet »Lodhuset« kom af at det før i tiden havde været en slags særgested, hvorfra man - formedelst et lod sølv - kunne blive sat over fra halvøen Vornæs Skov til »fastlandet«.

Som et billede på et fattigt husmandssted var det et af Søren Lolks bedste motiver.

»Svenskerhuset«, et simpelt daglejerhus i Strammelse fotograferet omkring århundredeskiftet. At daglejeren slog skærver på vejene om vinteren ses af den stråflettede læskærm der står op mod huset.

Mange år senere tog Søren Lolk atter et billede af dette hus, der nu er nytækket på den ene halvdel. Strågavlen er bevaret og »gastedet« er i modsætning til tidligere præget af en vis orden. En »bro« fører over den åbne vejgrøft ind til huset. Drengene leger med deres flitsbuer på Strammelse gade.

Jørgen Mose og Ma Skovs foran deres daglejerhus i Vornæs ved den 5 km lange, lige vej fra Bregninge. Denne vej, der tidligere snoede sig ud og ind, blev rettet ud i 1700 tallet for at skaffe let adgang fra slottet til Vornæs Skov og det netop inddæmmede jagtareal Vornæs Vejle.

◀ Ikke alle husmænd var lige fattige. Dette statelige husmandssted i Vornæs, som Søren Lolk fotograferede omkring 1910, tyder på en vis velstand og tillige ordenssans. De velordnede brændestakke langs vejen ud for hvert hus fortæller at man har tænkt på den kommende vinter. Derimod synes det lidt malplaceret at ejeren Niels Knudsen og hans barnebarn står med hver sit rejenet, da man absolut ikke kan stryge rejer på en årstid da træerne mangler blade!

Et af Søren Lolks kendteste billeder er fra en gård i Vornæs. De to musikere, Niels Poulsen og Pelle, byder velkommen til fest med hornmusik til Rasmus Stær og »Gamle Rikke« fra Bækkehave, der netop er ankommet i deres blankpudsede og velhovede træsko. I døren står værten gårdmand Rasmus Skindballe.

Parti fra Bjerreby omkring 1905 set fra
vejkrydset ved smedien med den gamle
kirke i baggrunden. Som det ses var Bjer-
reby med på noderne og havde allerede
gadebelysning, selv om det kun var en
petroleumslampe. Huset i midten af bil-
ledet blev senere kendt som den grønne
butik.

Skovarbejdere i Vornæs skov. Det var hårdt arbejde når alt med håndkraft skulle fældes, savs i meterlange stykker, kløves og stables i »rummeter«.

Situationen ved lavvande på kysten ud for Vejlegårdens marker, i baggrunden Vornæs skov. Der køres grus hjem. Oprindeligt hentede Vejlegården sit grus i den store Bøgebjergbanke i Vornæs skov. Da denne sløjfedes i 1905 måtte man ty til strandbredden.

Kone og barn ved kvasbunker. Billedet er taget ved skomager Lars Smeds hus i Vornæs, der også blev kaldt »Lærkereden«, se side 133.

Den gamle høkerbutik i Gesinge med drenge ved disken og ventende kunder ved bænken. Det var ingen stormagasin, varelageret var lille, men til gengæld var der masser af menneskelig kontakt og det var især det Søren Lolk ville fastholde. Om høkerkonen blev der sagt at når der kom børn i butikken og de ellers opførte sig ordentligt, så fik de lov at stikke en finger i hendes sirupsdunk! Ligeledes havde hun givet naboens hund den vane at når den satte en pote på sukkerskuffen, så fik den et halvt stykke sukker, det andet halve gik i skuffen igen. Hygiejnen tog man ikke så tungt.

Skærveslagning ved Vejlegården. Det var Søren Lolks bedstefader Per Lolk, der i sin tid plantede træerne i den pompøse pileallé foran Vejlegården, hvis bygninger skimtes til højre. Den opkørte vejbane synes at trænge hårdt til skærverne.

Stenslageren bag sin skærm var et almindeligt syn langs vejene i Søren Lolks tid.

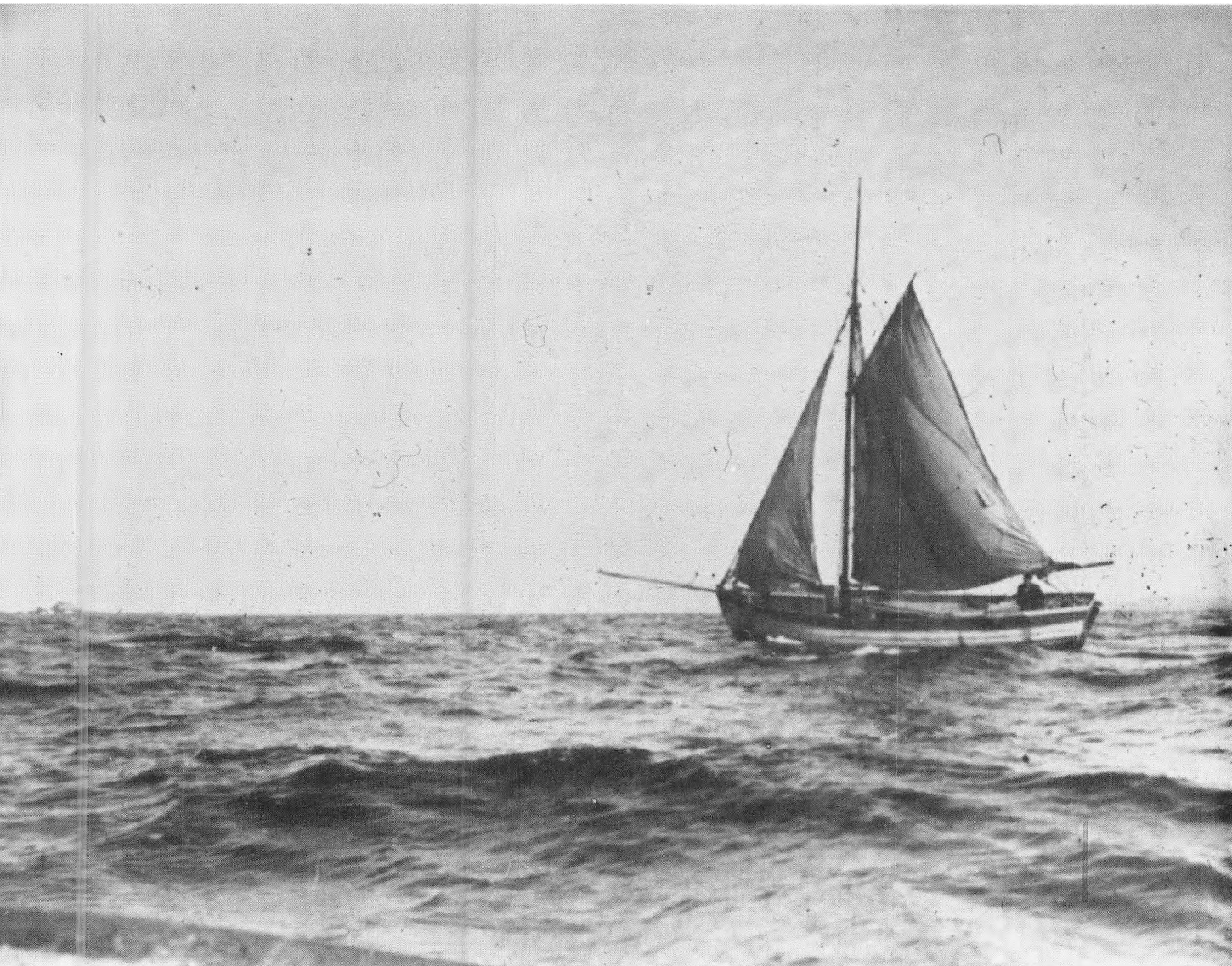

(Bønløkke og Marie Feldthusen).

Denne stoute venstremand, Chr. Christensen Bønløkke, var rigsdagsmand i mange år og stammede fra Tåsinge. Her besøger han sin hjemstavn og Søren Lolk snuppede et billede. Bønløkke var meget anset på øen og Søren Lolk skrev i 1901 et digt til hans pris, hvori han sammenlignede ham med en terning, der rystet af »Estrups sorte ånd« dog altid vendte samme side frem:

- en venstre side
hvorpå der var at lide -

Søren Lolk tog meget få billeder på havet. Dette menes at være jagten »Fadersminde«, der omkring 1900 var hjemmehørende i Vornæs havn.

Fra dæmningen over Vornæs Vejle. De lokale fiskere tørrede deres garn på dæmningens skråninger og her reparerer de dem i vejkanterne. Selve vejbanen måtte de dog dele med datidens trafik, der sindigt veg udenom.

Motiv fra Vornæs havn, der omkring århundredeskiftet var en vigtig og stærkt trafikeret forsyningshavn. Her er den fyldt med smakkejoller fra småøerne, der henter brænde. Det var her Søren Lolk's bedstefar den gamle Per Lolk var en streng men retfærdig havnefoged, der sørgede for indkassering af bropengene. Dog ikke mere streng, fortaltes det, end at han når pengene var betalt kunne finde på at spendere kaffe til øboerne hos den nærboende kromutter for langt mere end han fik ind i bropenge!

På reden ud for Vornæs havn optog Søren Lolk denne handelsscene. Nogle fiskere fra småøerne sælger fangsten til en stedlig opkøber. Fisken vejes på en bismær.

Stråttækte fiskerhytter på stranden ved
Stabolt, Tåsinge.

Under et af sine besøg i København tog
Søren Lolk dette folkelivsbillede med
»Skovserkonerne« ved Gl. Strand.

I Høng på Sjælland fangede Søren Lolk dette typiske smedeinteriør fra begyndelsen af dette århundrede. Smeden og smedevenden kunne let holde sig vågne, hvorimod det kneb for smeddrengen, der havde det søvndyssende arbejde at trække blæsebælgen!

Det gamle præsteenkesæde ved Ollerup kirke på Sydfyn, som Søren Lolk så det. De gamle, nu fredede bygninger, der også kaldtes »Stensero«, opførtes ca. 1810 nøje i stil med den tæt ved liggende præstegård, der nedbrændte i 1935.

»Den gamle sognefogedgård« kaldte Søren Lolk denne gård ved Stenstrup, der ellers hed »Margrethedal«.

Under sit »fynske fremstød« fandt han en særlig skønhed i denne og tog flere billeder. Ved sit foredrag om aftenen erklærede han at stenstrupperne bare kunne besøge denne gård hvis de ville opleve noget smukt. Tilhørerne var ikke slet så begejstrede, men sagde rent ud at den gård havde de set på hele deres liv uden at kunne se noget særligt ved den.

Dette billede med motivet bindingsværk i flere etager, der var uden tekst i Søren Lolks samling, er et historisk fotografi, der lever op til hans devise: »Vi skylder vore gamle hjem at se skønheden ved dem inden de går til grunde«. Det viser den gamle hovedbygning til herregården Rørbæk på Østfyn, der menes opført omkring 1600 og som blev nedbrudt i 1925.

I disse smukke omgivelser forbereder de to piger på billedet et større festmåltid. To harer og en fasan har måttet lade livet.

Rørbæks gamle hovedbygning set fra have-
residen.

(Skerningegårds stuehus).

Fra en gård i Albjerg på Fyn. I forgrunden ses en af datidens vigtigste energikilder, før el-kraften, hesteomgangen. Denne er kun med enkelt bom og beregnet til to hestes forspand. Nogle havde dobbelt trækbom og så kunne man opnå 4 hestes kraft.

Dette smukke gårdinteriør fra Dragsmo-
segård i Vester Skerninge viser en række af
gårdens beboere opstillet til fotografering.
Den store dreng er blevet så voksen at han
har fået lange bukser.

De gamle brøndvipper var i Søren Lolks
tid forlængst afløst af træpumper og senere
jernpumper, i hvert fald på Tåsinge. Her i
Gislev på Fyn fandt han endnu et eksem-
plar i brug.

Når skønhed, harmoni og gedigent håndværk forenedes som i dette dørparti var det et oplagt motiv for Søren Lolk.

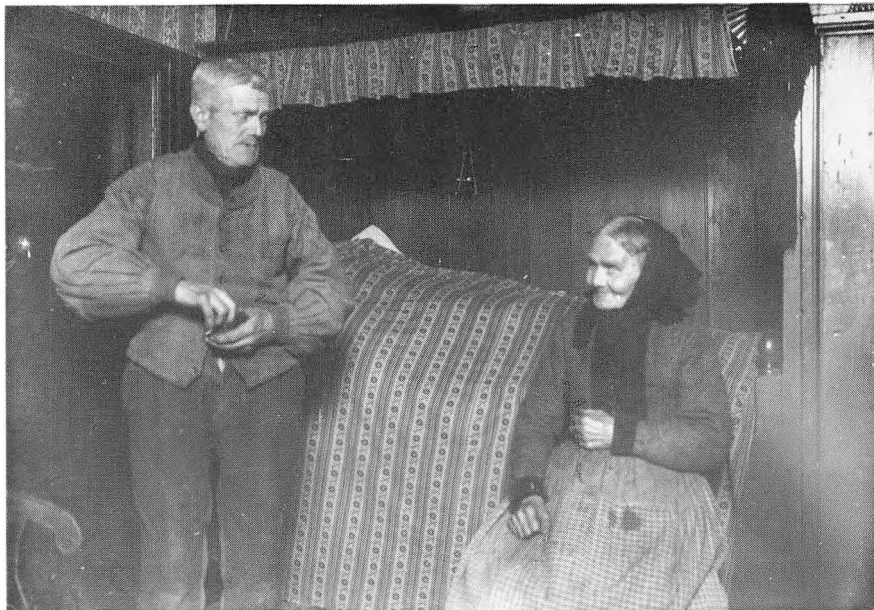

Men også i denne fattige dør kunne han se en vis simpel skønhed. Det umiskendelige præg af lang tids brug og nødvendighed var for Søren et adelsmærke, der talte mere end ydre pragt.

»Væggene lidt skæve stå« konstaterede Søren Lolk da han tog dette billede af en gammel gård på Drejø. Det sejge bindingsværk forhindrede murene i at falde, men fornyelsen kom — omend på lovlig dramatisk vis — ved katastrofebranden i 1942, da det meste af Drejø by gik op i luer.

Der var ikke noget at råbe hurra for hos fattige gamle på Tåsinge. Simple klæder og intet overflødigt bohøve, men helbredet var naturligvis det vigtigste. Her kigger Søren Lolk indenfor hos Laus Kimer og Ka' Ottens på Bøgebjerg.

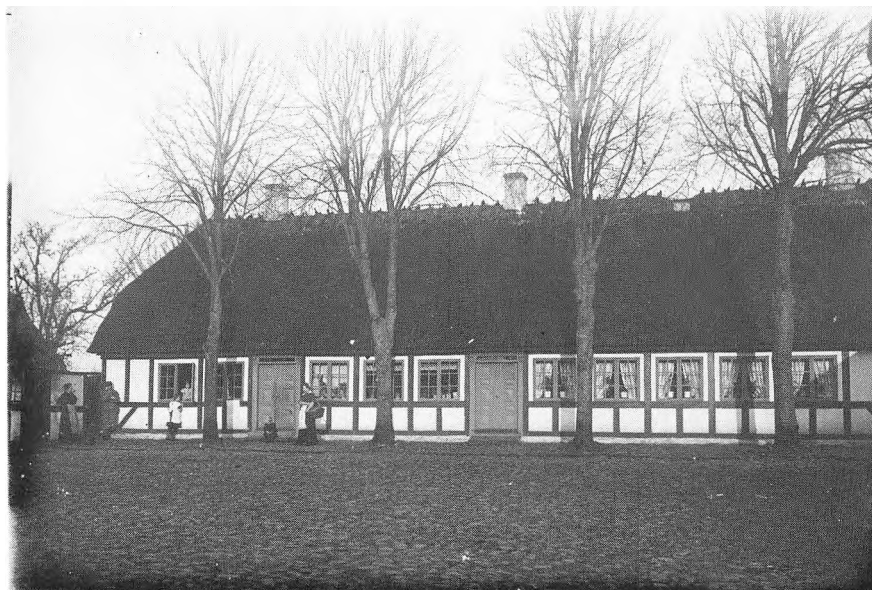
I en anden stue i samme gamle hus boede datteren »Ma' Kimers« og svigersønnen Søren Svop, der var fisker. Også et fattigt og tarveligt udstyret hjem uden luksus af nogen art, men her havde man dog en symaskine. Heller ikke det var nogen luksus, men det var en stor fordel selv at kunne sy om børneflokken.

Dette billede forestiller Trine Lolks gård i Helluf, men er med sine toppede brosten og bindingsværket så typisk at det kunne passe på snesevis af andre gårde på Tåsinge på Søren Lolks tid.

Dette gamle hus i Strammelse dannede forbillede for »Danmarkshuset«, som Søren Lolk byggede i 1914. Den høje rejsning kan næppe siges at være typisk for Tåsinge, men Søren fandt det smukt og værd at efterligne.

Stuehuset til gården »Skiftevær«, en af de store udflyttergårde fra Gesinge by.

Nærmeste nabo til Vejlegården var Trundegård, som her ses fra øst. Det var en anden af de store gårde der i sin tid blev udflyttet fra Gesinge by. Navnet fik den efter en lille halvø Trundhovedet i den nærliggende Vornæs vejle. Senere blev den kaldt Malergården.

(Ane Fogdens med øltønderne, Ny Gesinge).

Billedet viser et hjørne af gårdspladsen i Trundegården, senere Malergården, med gårdens »vandværk« den gamle træpumpe. An' Fogdens gør klar til brygning.

An Fogdens ved Trundegårdens vandpost. Naboen Jens Skovfoged kommer med avisen.

(Møde i Bjerreby sogneråd).

Disse alvorlige og ansvarsbevidste mænd udgjorde sognets vise råd, da Søren Lolk fik lov at fotografere dem. Det nøjagtige årstal kendes ikke, men P. Felthusen, der sidder under billedet på væggen var formand fra 1901 til 1909.

»Når man løfter i flok...«, eller »Det gamle landsbyfællesskabs sidste bedrift«, kunne Søren Lolk have skrevet under dette billede. Han omfattede oprensningen af den gamle gadedam i Lundby med stor interesse og tog mindst 4 billeder fra forskellige vinkler.

(Ka' Domers og Niels Poulsen, Vornæs).

Ka' Domers, der her vander sine blomster, var i mange år et kendt ansigt på torvet i Svendborg, hvor hun fra en lille stand solgte blomster og grøntsager af egen avl. På sine gamle dage vakte hun en del opmærksomhed bl.a. i pressen ved at rejse til Amerika iført sine blankpudsede træsko. Hendes mand Niels Poulsen var snedker og musiker.

Podning eller ympning, som det tidligere kaldtes, var ikke hvermands sag. Dertil krævedes stor erfaring. Her er eksperterne Hans Clausen og Karl Skov på arbejde i Søren Lolks frugthave.

Daglejeren Kresten Himmer stiver hegn (stynner). I baggrunden An' Fogdens gård (Trundegård).

(Lars Nielsen og drengen gærder).

At opsætte og vedligeholde de ofte kilometerlange flettede risgærder var bondekarens faste arbejde. Her ses begyndelsen til et sådant gærde. De stynede piletræer i baggrunden leverede såvel risene som pælene. På grund af det store antal der blev brugt blev gærdestave — på tåsingesprog »jærestaver« - en kendt betegnelse for en pæl af en bestemt længde og tykkelse.

Og her ses afslutningen. At udvælge de rigtige smidige ris til toppen af gærdet og klargøre disse var medhjælperens opgave. Der var rift om de karle, der var gode til at »snitte og jære«.

Husmand Anders Væver pløjer sindigt med sin enspænderplov mens får og lam nysgerrigt følger med.

Husmand Anders Vogn i Vornæs tager sig et hvil i høstakken og antagelig en slurk hjemmebrygget gammelt-øl. Pigen Maren driller ham.

(Christen Drost høster).

Som høsten endnu foregik i Søren Lolks ungdom. Det var hårdt arbejde, især for pigerne, der måtte agere »selvbindere«. Senere blev de afløst af de rigtige selvbindere og Søren var blandt de første til at udnytte den nye teknik.

Fra Stejlemarken, Vejlegården. I baggrunden indsejlingen til Vornæs havn og Vornæs skov. Kontrolassistenten »Jørgen Kontrol« i arbejde.

Mælkekuske holder »fagligt møde« med mejerist Jensen foran det gamle Staus mejeri. Vognen er fyldt til bristepunktet og det har endda været nødvendigt at ophænge spande under selve ladet både bagved og mellem vognens for- og baghjul. Mælkevognene holdt i samme niveau som indgangen til mejeriet og spandene måtte derfor løstes både ved af- og pålæsning. Da mejeriet blev afløst af det nye Kragekær blev der dog indrettet »peroner« i højde med vognene.

(Margrethe beder med køer).

Denne fredelige situation var et af Søren Lolks yndlingsmotiver. I samlingen findes flere lignende billeder, dog med andre strikkende koner. Situationen var almindelig i Sørens ungdom, da man kunne leje græsningsretten langs sognevejene. At bede = at lade græsse.

(Søren Svop kølhaler).

Situation ved Vejlegårdens strand. I baggrunden skimtes dæmningen og afvandingsmøllen ved Vejlen.

(Lundby gade, P. Espesens).

Den gamle høkerbutik og andre gadehuse
i Lundby. Bemærk den obligatoriske sten-
bro og rendestenen foran husene.

Så fredeligt var der på gaden i Vindeby
omkring 1905.

I dette hus i Vornæs boede Per Nielsen, der også kaldtes Per Smed, skønt han var snedker. Sådanne navneparadokser var byen fuld af på den tid. I den gamle smedie, der ses i baggrunden boede f.eks. en murer. Lidt længere henne lå den nye smedie, dér boede Jens Smed og han var virkelig smed, men på den anden side af vejen boede Rasmus Bødker og han var landbruger. Drejede man om ad »Lodgyden« så boede dér Lars Smed, der vitteligt var skomager og længere henne Per Bødker, der var hjulmand. Forvirringen sluttede ved Vejen, dér boede Per Snedker, og han var faktisk murer!

(Mads og Ma' Højs i Gesinge).

Herlige ansigtstyper om et bord var et tilbagevendende og ofte benyttet motiv for Søren Lolk. Sjældent lykkedes det så godt som her og om slægtsskabet mellem personerne hersker der ingen tvivl.

Indenfor hos snedker Per Nielsen i Vornæs. Konen ælter dej i det store dejgtrug.

An' Føgdens bager pandekager mens Oluf ser til. Det foregik på nabogården »Trundegård«, der senere blev kaldt »Malergården«. Det brændesyrede komfur har fået plads hvor der før var åbent ildsted, lige under skorstenen. Forhænget foroven dannede en effektiv »emhætte«. Brændekassen ved vinduet var fast inventar i ethvert køkken.

Ældre og yngre kone ved ildsted.

Peder og Fanny med deres mor i Vejle-
gårdens køkken.

(Fader i sengen, Jens Skovfoged).

Niels Sørensen må holde sengen men har besøg af naboen. Man hygger sig med en pibe tobak, for man skulle være endog meget syg før man kunne undvære den lange pibe. Sengebånd og natpotte var faste hjælpemidler ved ældre folks sygeleje.

(Fader og folkene, Vejlegården).

Fotografiet, der viser aftensyster ved bordet i petroleumslampens skær, er taget omkring 1915. I modsætning til de fattige daglejerhjem taler dette billede om solid velstand i de højloftede stuer på Vejlegården. De manende ord på væggen skulle dog vise at Søren Lolk var at finde i kampen for social udligning og for disse endnu ret fjerne idealer. Mange af billederne på væggen er forstørrelser af hans egne optagelser.

(Kathrine plejer en dreng).

Musik var en vigtig del af hjemmenes hygge på Tåsinge. Her hos Mourits og Boline og deres far den gamle grisehandler i Vornæs.

Næste side:

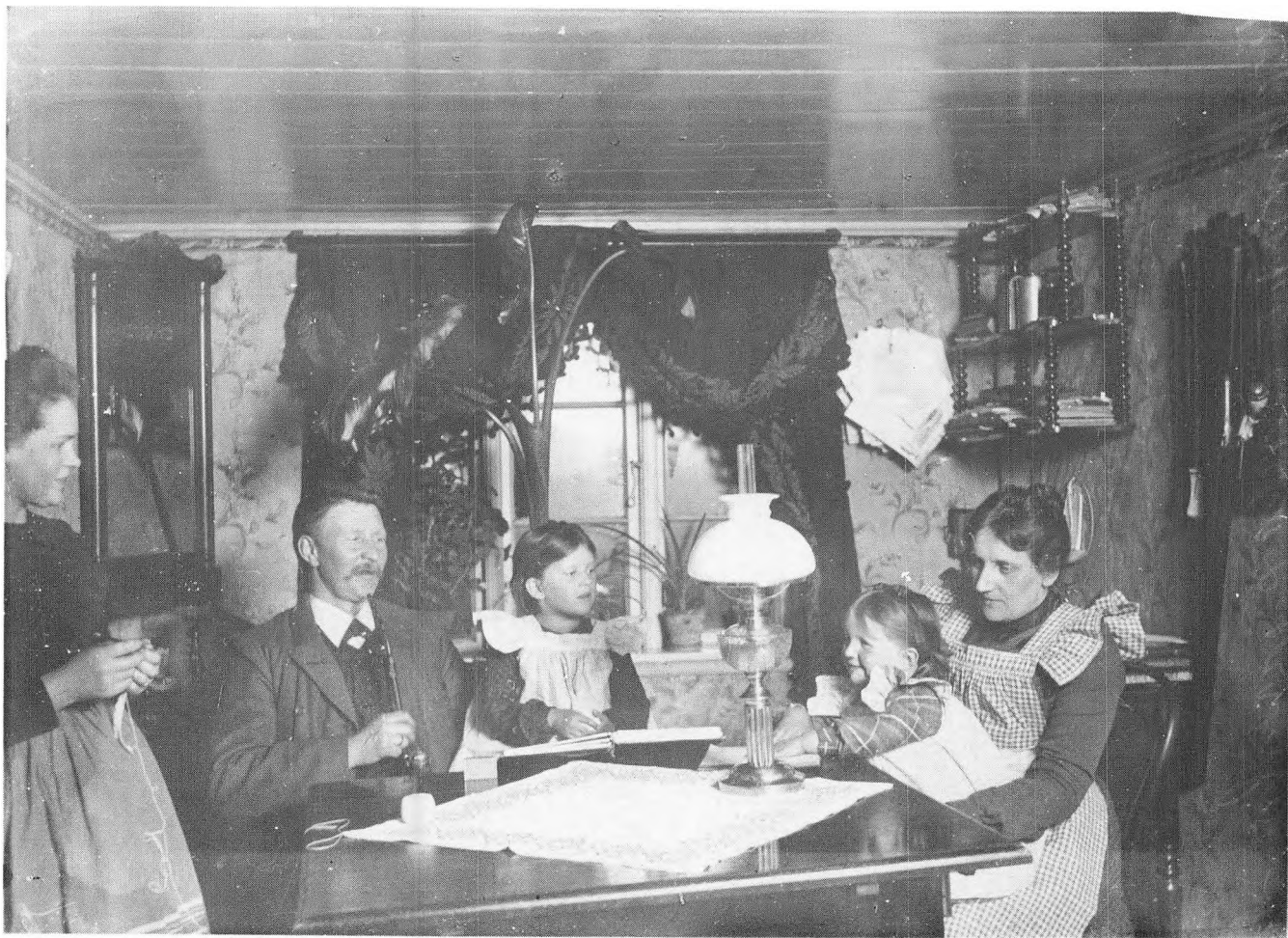
(Hans Lolk og karlen, Stabolt).

Til underholdning på lange vinteraftener i tåsingske hjem var det almindeligt at flere kunne traktere et eller andet instrument. Her øver man sig flittigt uden af den grund at måtte undvære den lange pipe.

Endnu en situation fra en hverdagsaften i et større gårdmandshjem, hvilket vides ikke. Billedet, der var uden tekst i Søren Lolks samling er taget omkring 1905. Det krævede nogen bordplads, når mand og kone, mindst otte tjenestefolk, der efter egnens skik betragtedes som hørende til familien, samt gårdens egen børneflokk, her ialt 16 personer, alle skulle syse med hver sit. Bemærk papirspiralerne på kakkelovnen til glæde for de mindste.

Som lønnet funktionær kunne man vel tillade sig at have sin lysedug på bordet og bære stiv flip. Mejerist Larsen, Staus mejeri hygger sig i familiens skød. Lejligheden var ovenpå i den gamle mejeribygning, der blev nedbrudt i 1911.

(R. Højtes karle og børn, Ny Gesinge).
Enhver sysler med sit omkring voksdug-
bordet. Drengene gør deres »formuer«
op i henholdsvis frimærker og kugler fra
posen.

(Per Svops familie).
Hjemkomsten. De to ældste døtre fra den-
ne talrige familie er kommet ud at tjene,
som det hed. Her kommer den ene hjem
på besøg til en forventningsfuld familie
om bordet. Slægten Svop, der menes op-
rindeligt at stamme fra udlandet, har
også markeret sig stærkt på Tåsinge. Her
er de to slægter Svop og Lolk slået sam-
men, idet Per Svops kone, Kirsten - nr. 3
fra højre - er en Lolk, der i daglig tale hed
»Kesten Lolkens«.

Fra folkestuen i Staus møllegård.

Fra hestestalden i Bækkehave møllegård. An' Mølles (gift med Rasmus Hansen Lolk), der var kendt for sin dyrevenlighed, ses her med sine to prægtige dalmatinerhunde Serva og Labri.

Dette herlige fysiognomi kunne Søren Lolk ikke stå for, derfor måtte smedekonen i Skovballe sidde model, mens katten gør sig det behageligt i sengen.

(Peder Vejs, Skovballe).

Om vinteren var kakkellovnskrogen det foretrukne opholdssted i de dårligt isolerede huse. Her sad man godt påklædt og nød den sidste varme, og denne situation blev et yndet motiv for Søren Lolk.

De rigt dekorerede kakkellovne var fra gammel tid en slags statussymbol, især hvis de var udstyret med »kobbertud«.

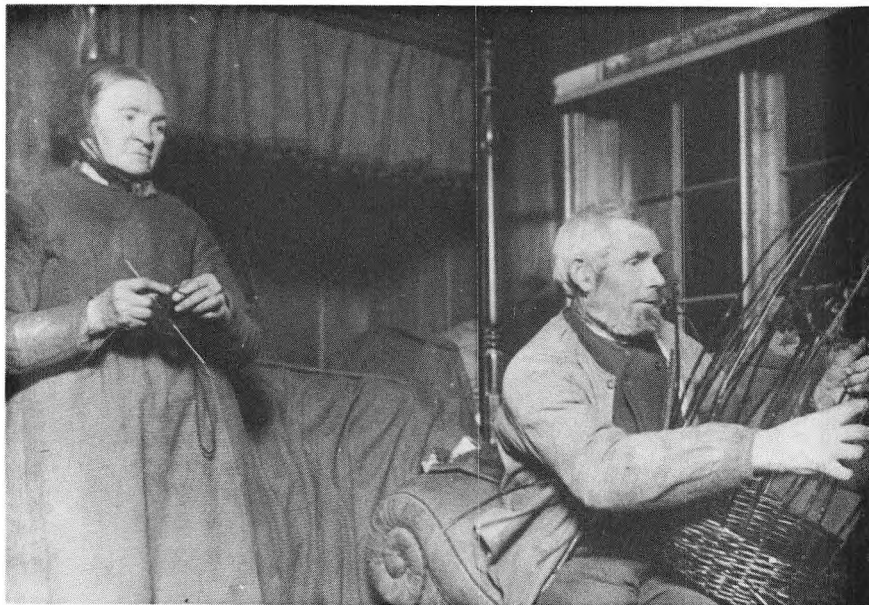
Slægtsforskning. Dette billede er interessant ud over den flotte kakkellovn. Til venstre ses lærer C. G. Høgstrøm, der i begyndelsen af dette århundrede gik fra dør til dør på Tåsinge og udspurgte folk om deres slægt. Derved opstod Høgstrøms berømte slægtsbøger, der stadig er grundlaget og begyndelsen for Tåsinges beboere, når de vil granske i deres slægt. Her interviewer han Niels Rask og Sørine i Vemmenæs.

Endnu et »kakkellovnbillede«. Ildebrændsel var dyrt, derfor sparede man så meget på det at kakkellovnsens overdel uden fare kunne bruges som garderobe. Personerne er Lars Vej, hans kone Mette og sønnen Rasmus Vej i Skovballe. Slægten Vej - oprindelig Wig - kan føres langt tilbage på Tåsinge.

Rasmus Skov og Trine ved deres aftensysler strikning og kurvefletning.

(Kristen Madsen og Ma' Prangers)

I petroleumslampens skær søger dette gamle daglejerpar at få has på de lange vinteraftener med bødning af fiskegarn og samtale.

Hyggestund med barnebarnet i et fattigt husmandshjem. Væggen er tapetseret efter de forhåndenværende søms princip.

Generationsmøde ved den gamle rok.

(Jens Jydes, Strammelse).
Afskedstimens alvor.

Den gamle skomager Laus Smed arbejder og fortæller eventyr. En nabos dreng Ingvard Hansen, har senere skrevet: »Han kunne fortælle historier som få. Han vidste alt om ellefolket, nisser og trolde, havmænd og havfruer. Han troede selv på deres eksistens. Derfor blev hans beretninger så levende og undertiden uhyggelige. Til trods for at han levede i en ussel rønne under yderst fattige kår, tror jeg han var en lykkelig mand.«

Med dette billede, der regnes for et af Søren Lolks bedste, slutter denne udvalgte serie. Hele samlingen af de bevarede og restaurerede fotografier kan ses i Tåsinge lokalhistoriske Arkiv. Som et af øens fornemste kulturhistoriske klenodier er samlingen et værdigt minde om den mærkelige og særprægede tåsingebonde Søren Lolk.

